

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ МІСЦЕВИЙ ОСЕРЕДОК
ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»
ЄВРАЗІЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ ТА ПРАВНИКІВ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
СОЮЗУ ЮРИСТІВ УКРАЇНИ

***Теоретико-прикладні проблеми
юридичної науки на сучасному етапі
реформування кримінальної юстиції***

пам'яті В.П. Колгана

***збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 27 травня 2022 року)***

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ МІСЦЕВИЙ ОСЕРЕДОК
ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»
ЄВРАЗІЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ ТА ПРАВНИКІВ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
СОЮЗУ ЮРИСТІВ УКРАЇНИ

***Теоретико-прикладні проблеми
юридичної науки на сучасному етапі
реформування кримінальної юстиції***

пам'яті В.П. Колгана

***збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 27 травня 2022 року)***

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2022**

*Рекомендовано до видання Вченою радою
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Протокол № 14 від 30 травня 2022 року*

Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (пам'яті В.П. Колгана): збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. – 129с.

У збірнику розміщено тези доповідей, подані на Міжнародну науково-практичну конференцію «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» пам'яті В.П. Колгана, що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 27 травня 2022 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» пам'яті В.П. Колгана не завжди поділяє думку учасників конференції.

У збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

КОЛГАН ВІКТОР ПАВЛОВИЧ

*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(09.07.1941 р. – 19.10.2014 р.)*

Віктор Павлович Колган народився 9 липня 1941 року в селі Стрільцівка Міловського району Луганської області. У 1959 році він стає курсантом морехідної школи міста Жданова (нині м. Маріуполь Донецької області). Згодом, він уже котельний машиніст і механік на торгових судах Азовського управління Чорноморського державного морського пароплавства. Одночасно В.П. Колган продовжує заочне навчання у Ростовському морехідному училищі ім. Седова.

У 1963 році отримує пропозицію навчатися в Донецькій середній спеціалізованій школі міліції, яку закінчує у 1965 році й починає працювати у Маріупольському міському управлінні внутрішніх справ. Працюючи на посадах експерта, старшого експерта. У 1972 році заочно закінчив Київську вищу школу МВС СРСР.

У 1980 році з посади начальника експертно-криміналістичного відділу (ЕКВ) УВС міста Маріуполя Міністерством внутрішніх справ УРСР був відряджений в УВС Хмельницької області.

4 грудня 1981 року на підставі наказу МВС УРСР в УВС Хмельницької області у зв'язку зі змінами штатів і розділенням оперативно-технічного відділу УВС на експертно-криміналістичний і відділ зв'язку, створений експертно-криміналістичний відділ з штатною чисельністю 7 чоловік. Першим начальником цього підрозділу був підполковник Колган Віктор Павлович. Поступово збільшувалась штатна чисельність підрозділу, добиралися спеціалісти – експерти з різних напрямів службової діяльності для ефективного забезпечення розслідування та розкриття злочинів, поступово підвищувалась їхня майстерність, накопичувався досвід, удосконалювалась матеріально-технічна база.

Під час його керівництва в ЕКВ УВС Хмельницької області започаткована й впроваджена у життя нова напівавтоматизована система дактилоскопічного пошуку «Слід». Поділитися напрацюваннями та запозичити досвід у цьому напрямку роботи до Хмельниччини приїжджали фахівці з усіх регіонів колишнього Радянського Союзу.

У 1992 році на долю Віктора Павловича випало важке випробування – він постраждав під час виконання службових обов'язків, близько двох років боровся за своє життя, за можливість ходити, за право працювати далі. Проте, після одужання полковник В.П. Колган за станом здоров'я змушений був піти у відставку.

Працювати на кафедрі кримінального права та процесу Хмельницького інституту регіонального управління та права (нині Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова) його запрошували ще з 1995 року, та погодився він не одразу. Адже все необхідно було розпочинати спочатку: навчальні плани, обладнання кабінету криміналістики, фотолaboratorія, музей криміналістики. А ще потрібно було усвідомити, що віднині він вчитель, що перед ним сидітимуть сотні юнаків і дівчат, яким потрібно не просто передати свій досвід, їх потрібно навчити жити та працювати в реальних умовах.

Останні роки свого життя він ділився своїми знаннями, життєвим досвідом та виховав майбутніх правників. Для сотень студентів та усього викладацького складу нашого університету Віктор Павлович Колган – ценавіки прізвище Вчителя з великої літери, а ще стандарт професіоналізму та високих моральних якостей людини.

Колган Віктор Павлович. Довідково-бібліографічне видання / Упорядники Л.Л. Місінкевич, Н.В. Тітова, Д.А. Габінет. Хмельницький: Видавництво ВИС. 2011. 55 с.

ЗМІСТ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ	9
АКІМОВ М.О. ДО ПРОБЛЕМИ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ (НА ПРИКЛАДІ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТАТТІ 299 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)	9
ГОЛУБ А.Є. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ЗА МІЖНАРОДНИМ ТА ВІТЧИЗНЯНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ	11
ДАНІЛОВА А.В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 325 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	13
ЗАХАРЧУК В.М. СУДОВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	16
МАРІН О.К. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОБОТУ В ІНТЕРЕСАХ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА	18
МОРОЗ М.А. СПІВВІДНОШЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, СПРЯМОВАНОГО НА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ, ЩО ВТРАТИЛО ЧИННІСТЬ	21
НАЛУЦИШИН В.В. ЧЛЕН ДОБРОВОЛЬЧОГО ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК СУБ'ЄКТ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	23
НІКІФОРОВА Т.І. ВРАХУВАННЯ ЗБІГУ ТЯЖКИХ ОСОБИСТИХ, СІМЕЙНИХ ЧИ ІНШИХ ОБСТАВИН ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ	24
ПАВЛИШИН Ю.П. ПРОБЛЕМА ВОЄННОГО КАТУВАННЯ В УКРАЇНІ: НЕПРИСТОСТОВАНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПОКАРАНЬ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ	26
ПІДКОВА О.С. БАНДИТИЗМ	29
ПЛИСЮК Н.М. ЩОДО ВИДІВ ВБИВСТВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ	31
ПОЛІТОВА А.С. ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	33
СЕРДЕЧНА І.Л. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАТЬКІВ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ	35
СМІРНОВА І.С. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА РІВНОПРАВНІСТЬ ГРОМАДЯН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)	37
ЯСІНЬ І.М. ЗАКОННІСТЬ, ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 368-5 КК УКРАЇНИ	40
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА	43
ПИЛИПЕНКО Д.О. ГУМАНІЗМ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА	43
ПОПЕЛЮШКО В.О., МАТВІЙЧУК М.А. І. МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В МІСЦЯХ УВ'ЯЗНЕННЯ	44
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ	46
БОНДАРЕНКО О.С. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ МОДЕЛІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У КАНАДІ	46
ВИГОВСЬКИЙ Д.Л. ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ ПОШИРЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ	48
ІЛЬЧЕНКО І.П. ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	50

ЛЕНЧУК А.С. ЗМЕНШЕННЯ РІВНЯ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ	52
МИХАЙЛІЧЕНКО Т.О. ЕПІДЕМІОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА: НОВІ ВИКЛИКИ, ЯКІ ПОСТАЛИ ПЕРЕД УКРАЇНОЮ	54
НЕДОБОРСЬКА К.Л. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИ, СХИЛЬНОЇ ДО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА СЕКСУАЛЬНОМУ ҐРУНТІ	55
ШЕПОТЬКО М.А. ОБ'ЄКТ ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ: ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ	58
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	60
БУБЛИК Т.Ю. ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ	60
ГЛОВЮК І.В. ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЧАСТИН 2 ТА 6 СТАТТІ 615 КПК УКРАЇНИ ЩОДО СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ	61
ГОШТА В.Ю. РОЗМЕЖУВАННЯ ДОКАЗІВ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ	64
ДАНЬКОВА С.О. ПОГЛЯД НА СТРУКТУРУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ	66
ДУФЕНЮК О.М. ВПЛИВ ДЕРОГАЦІЇ НА БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВІЙНИ	68
КОГУТ І.А. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ДІЗНАВАЧА ІЗ ПРОКУРОРОМ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (XIX-XXI СТ.СТ.)	71
КРУШИНСЬКИЙ С.А., БАЛОВ П.О. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	74
МУКОМЕЛА К.О. ЗАСТОСУВАННЯ «ДОКТРИНИ ПЛОДІВ ОТРУЙНОГО ДЕРЕВА» ПРИ ОЦІНЦІ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ	77
НАЛУЦИШИН В.В. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	79
ОБОРОНОВА І.В. СПРОЩЕНІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	81
ОНІЩИК Ю.В. КРИТЕРІЇ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ	83
SAMARYN VADZIM THE CONCEPT OF INTERNATIONAL STANDARDS IN CRIMINAL PROCEDURE	85
ШВЕЦЬ АМ. РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ В ОКРЕМОМУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМУ АКТІ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕУПЕРЕДЖЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	88
ШИКІР Д.О. ЧИ ПРАВОМІРНОЮ Є ПРОВЕДЕННЯ ТАКОЇ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ, ЯК ЕКСГУМАЦІЯ ТРУПА?	90
ЩИГОЛЬ О.В. НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ОГЛЯД ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАДАННЯМ ОКРЕМИМ КАТЕГОРІЯМ ПОТЕРПІЛИХ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ВТОРИННУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	92
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	95
АХТИРСЬКИЙ В.М. ОСОБЛИВОСТІ ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	95
БАРГАН С.С. КАНАДСЬКА МОДЕЛЬ ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	96
ВАЛОВА Т.М. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВІДБОРУ ТА НАДАННЯ ЗРАЗКІВ ВІДБИТКІВ ПЕЧАТОК ТА ШТАМПІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ	98

ГАЮР І.Й. СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ	100
КІРІН Р.С., РЕВЯКІНА Т.О. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	102
КОЖЕВНІКОВ В.В., КОНОНЕНКО В.М. ВИЯВЛЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗМІНУ ПІДПИСІВ У ЧАСІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	105
КРАВЧУК О.В., ОСТАПЧУК М.О. СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	107
МАР'ЯН МАРИНА М. МОЖЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ДЕЯКИХ ХІМІЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ РУК	108
МАР'ЯН М.М. ЩОДО ПИТАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ НАДАННЯ ЗРАЗКІВ У ПОЧЕРКОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ	110
САДОВИЙ Р.О. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ	111
САМОЙЛОВА С.Ю. ПИТАННЯ ЗБОРУ ДОКАЗІВ ЯК ОДНОГО З ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	112
СЕНЮТА І.Я. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В МЕДИЧНИХ СПРАВАХ	113
ЦИГАНЮК Ю.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИК ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	116
ЯКОВЧУК С.В. ВИКОРИСТАННЯ «КРИМІНАЛІСТИЧНОЗНАЧИМОЇ ІНФОРМАЦІЇ» ПРО ОСОБУ-ЗЛОЧИНЦЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	118
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	121
ПАЛИГА І.В. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	121
ТУРОВЕЦЬ Ю.М. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ «ЗА ГАРЯЧИМИ СЛІДАМИ» ТА ПРОТИДІЇ КІБЕРАТАКАМ	123
АДВОКАТУРА В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	125
ПРИСЯЖНА А.В. АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ ЯК ПРАВОВА ГАРАНТІЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	125
ХМЕЛЕВСЬКА Н.В. ЩОДО ПРОБЛЕМИ ОТOTOЖНЕННЯ АДВОКАТА З КЛІЄНТОМ	127

*Акімов Михайло Олександрович,
доцент кафедри кримінального права,
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПРОБЛЕМИ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ (НА ПРИКЛАДІ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТАТТІ 299 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

І при формуванні кримінального законодавства, і при його удосконаленні (при внесенні змін) необхідною умовою забезпечення якості законодавства є обов'язкове урахування наявності об'єктивно існуючих системних відносин і зв'язків елементів цього складного об'єкта [1, с. 229-230].

Натомість удосконалення чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України [2] в силу низки причин відбувається дещо хаотично і не завжди повною мірою обґрунтовано. Часто зміни і доповнення не є наслідком дійсної соціально-економічної обумовленості або намагання втілити новітні досягнення науки кримінального права, а зводяться лише до збільшення переліку кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) обставин або до посилення (пом'якшення) кримінально-правових санкцій чи до. При цьому законопроекти, що вносяться суб'єктами права на законодавчу ініціативу, далеко не завжди узгоджені із положеннями чинного законодавства про кримінальну відповідальність. Це, зокрема, виявляється в намаганні їх розробників криміналізувати певні діяння шляхом передбачення додаткових спеціальних кримінально-правових норм. Натомість не береться до уваги той факт, що загальних норм, закріплених у чинних статтях КК України, цілком достатньо, аби надати належну кримінально-правову оцінку вчиненому.

Питання порядку унормування протидії жорстокому поводженню із тваринами сьогодні актуалізується внаслідок декількох чинників. Йдеться і про зміни у ставленні до ролі тварин у житті людини, і про взяття на себе Україною визначених низкою міжнародно-правових актів зобов'язань у цій сфері. Про усвідомлення неприпустимості жорстокого поводження із тваринами та про потребу притягнення винних у цьому осіб до відповідальності свідчить і статистика: якщо у 2019 році за ст. 299 «Жорстоке поводження з тваринами» КК України судами загальної юрисдикції було засуджено 26 осіб, то у 2020 році – вже 35 [3; 4].

Зазначена стаття КК України неодноразово ставала предметом уваги законодавця. Законом України від 22.06.2017 № 2120-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин» [5] її редакцію було істотно розширено. Згодом Законом України від 22.11.2018 № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» було збільшено перелік покарань [6]. Нарешті, Законом України від 15.07.2021 № 1684-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу» [7] її текст був суттєво доповнений.

Внаслідок цього деякі притаманні нормі недоліки (на які свого часу звертали увагу науковці) вдалося усунути – і одночасне передбачення вчинення діяння в присутності малолітнього чи неповнолітнього як кваліфікуючої та як особливо кваліфікуючої обставини, і фразу про нацьковування тварин «на інших тварин» (за наявності слів «нацьковування ... одна на одну»). Крім цього, цілком слушно було знижено до 14 років вік настання кримінальної відповідальності за це діяння.

Водночас низка проблемних питань ст. 299 КК України так і залишилась невирішеною. Йдеться і про невідповідність назви статті її тексту (а саме викладення її в множині –

«жорстоке поводження з тваринами» – за наявності особливо кваліфікуючої обставини «вчинення дій, передбачених частинами першою або другою, щодо двох і більше тварин»), і про збереження в ній вказівки на обов’язковий мотив діяння (хуліганський чи корисливий), і про особливо кваліфікуючу обставину вчинення «дій, передбачених частиною першою або другою... активним способом» (при тому, що дія, як відомо, і є виявом активної поведінки особи).

На додачу до цього з’явилась нова проблема. Чинна редакція ст. 299 КК України нині передбачає (у ч. 4) особливо кваліфікуючу обставину вчинення діяння («з метою створення зображень, творів, кіно-, відео-, аудіопродукції») та новий склад кримінального правопорушення («збут чи поширення зображень, творів, кіно-, відео-, аудіопродукції, що пропагують жорстоке поводження з тваринами»). Ці новели уявляються вельми дискусійними, і ось чому.

Перш за все жорстокість – оціночне поняття, зміст якого треба з’ясовувати у кожному випадку окремо з огляду на обставини справи. Саме збереження у КК України оціночних понять є свідченням відсутності правової визначеності – невід’ємної, органічної складової, необхідного компоненту принципу верховенства права, про що у своїх рішеннях зазначають і Європейський Суд з прав людини, і Конституційний Суд України [8, с. 53].

Крім цього, санкції за чч. 3 та 4 ст. 299 однакові – позбавлення волі на строк від п’яти до восьми років з конфіскацією тварини. Навіть не беручи до уваги те, що законодавець знову створив суперечливість «однина – множина» між назвою та частиною статті, незрозуміло, навіщо доповнювати статтю новою частиною, якщо за окремий склад кримінально протиправного діяння та окрему особливо кваліфікуючу обставину не передбачається іншого, більш суворого покарання. Адже нічого не заважало просто відповідним чином доповнити ч. 3 ст. 299 КК України.

Нарешті, найбільш суттєвим у цьому аспекті є відсутність справжньої потреби у запровадженні спеціальної норми. Остання, як відомо, має своїм призначенням регулювання у конкретному вузькому сегменті певної сфери суспільних відносин, що недостатньо регламентовані. Саме тому в законі про кримінальну відповідальність спеціальні норми традиційно розташовуються після загальних. Натомість у статті, що розглядається, мова йде про спеціальну норму за ознакою предмета кримінального правопорушення (зображень, творів, кіно-, відео-, аудіопродукції, що пропагують жорстоке поводження з тваринами) при тому, що ст. 300 КК України встановлює відповідальність за незаконне поводження з творами, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (тобто за ознакою предмета є загальною нормою щодо ч. 4 ст. 299 КК України). Більше того, предмет у загальній нормі сформульований більш прийнятно, ніж у спеціальній – коротше, без непотрібної деталізації та більш широко за змістом. Термін «пропагують культ жорстокості» сам по собі безперечно включає в себе поняття «пропагують культ жорстокого поводження з тваринами». Що ж до переліку заборонених діянь із вказаними предметами, то за загальною нормою (ст. 300 КК України) караним є навіть їх ввезення в Україну, зберігання, перевезення чи інше переміщення з метою збуту чи розповсюдження, тоді як спеціальна (ч. 4 ст. 299 КК України) криміналізує лише збут чи поширення.

Підсумовуючи викладене, залишається висловити сподівання, що вітчизняний законодавець ближчим часом та у належний спосіб зможе усунути зазначені проблеми, інакше чинна редакція статті, що розглядається, залишиться прикладом неповної криміналізації суспільно небезпечного діяння.

Список використаних джерел:

1. Панов М. І. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. № 6. С. 227-241.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.06.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.05.2022).

3. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2019 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirka_analit_tablic_2019.pdf (дата звернення: 08.05.2022).

4. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2020 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stan_Pravosuddya_Criminal_2020.pdf (дата звернення: 08.05.2022).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин: Закон України від 22.06.2017 № 2120-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-19#n17> (дата звернення 08.05.2022).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n404> (дата звернення 08.05.2022).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу : Закон України від 15.07.2021 № 1684-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#Text>(дата звернення: 08.05.2022).

8. Приймак А. М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Київ, 2010. Т. 103: Юридичні науки. С. 53–55.

Голуб Анна Євгенівна,

аспірантка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ЗА МІЖНАРОДНИМ ТА ВІТЧИЗНЯНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

З огляду на нестабільну ситуацію в країні, постійну загрозу втручання та вже здійснені дії країни-агресора щодо порушення цілісності та суверенності української держави, все частіше з боку нашого власного дослідження ми замислюємось в тому числі над тим, наскільки чинне законодавство про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту є ефективним. Питання того, чи не повториться з іншими пам'ятками культурної спадщини сценарію тих подій, що сталися на сході країни та в Криму, стоїть на часі поряд із питанням, чи все ж ми зможемо відновити хоч частково свою власність на велику кількість вже втрачених культурних цінностей.

Ефективність регулювання в цій сфері, в тому числі, на нашу думку, залежить і від того, наскільки чинне національне законодавство відповідає міжнародному. З часів радянського правового регулювання охорони культурних цінностей найбільшим витком в юридичному захисті цих об'єктів стали 1999 та 2000 роки – прийняття Законів «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та «Про охорону культурної спадщини». На думку Т. Курило, ці законодавчі акти стали правовою основою розвитку самостійної підгалузі законодавства про охорону культурної та історичної спадщини [1, с. 548]. Перш за все, відповідно, було надано визначення культурної спадщини та культурних цінностей. Закон «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» містить поняття культурних цінностей, яке відповідає положенням Конвенції ЮНЕСКО 1970 р. «Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності». Слід зауважити, що в національному законі не зазначена лише така категорія як «меблі більш ніж 100-літньої давності», яка відображена у

Конвенції. Закон дає визначення культурних цінностей, які не можуть бути вивезені без спеціального свідоцтва за межі нашої держави, а також категорії культурних цінностей, що не підлягають вивезенню з України: культурних цінностей Національного архівного та музейного фондів, а також тих, які занесені до Державного реєстру національного культурного надбання, тобто містить положення, які торкаються лише переміщення культурних цінностей через державний кордон України [2, с. 13]. Відповідні положення були внесені і в новий Кримінальний кодекс України 2001 року, який крім контрабанди культурних цінностей закріпив й інші диспозиції, предметом посягання яких можуть бути культурні цінності (чи вказано це прямо в диспозиції, чи ні).

Поруч із цим існує основний міжнародний акт, який регулює захист культурних цінностей на окупованих територіях – це Конвенція [3] та Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту [4]. Перша має більш декларативний характер – визначає, до прикладу, що є культурними цінностями, що являє собою окупація, тощо. Протокол же визначає конкретні обов'язки договірних сторін щодо збереження культурних цінностей. Пункт 1 частини I цього протоколу визначає наступне: «Кожна Висока Договірна Сторона зобов'язується запобігати вивезенню з території, окупованої нею під час збройного конфлікту, культурних цінностей, визначених у статті 1 Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, підписаної в Гаазі 14 травня 1954 року» [4]. Крім цього питання захисту культурних цінностей на окупованій території регулюється Конвенцією про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р., Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 р. і Резолюцією Ради безпеки ООН №2347. Існує також і Другий протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, який був укладений в Гаазі 14 травня 1954 року, та нещодавно ратифікований в Україні.

Варто відзначити, що ратифікація Другого протоколу стала визначною подією для процесів, що ініціювались в міжнародних судах щодо захисту культурних цінностей, а також взагалі щодо можливості міжнародного впливу на країну-агресора. Проте як такого руху в цьому напрямі ми не спостерігаємо, а заходів щодо забезпечення схоронності наявних культурних цінностей вкрай мало. Втрата тисяч і тисяч культурних цінностей сходу та Криму мало б змусити відповідальних осіб ініціювати та здійснити опис культурних цінностей у відповідному реєстрі, ініціювати диференціацію кримінальної відповідальності щодо злочинів проти культурних цінностей, проте ні того, ні іншого не сталося, хоча це є базовими аспектами захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту.

Маємо надію на те, що законодавство про охорону культурних цінностей буде з часом вдосконалюватись та виконання вимог Другого протоколу Конвенції, що призведе до якісних змін в процесі охорони, захисту та повернення культурних цінностей в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в історії українського законодавства. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 544-549.
2. Каткова Т.Г. Правова охорона культурної спадщини в Україні. Х.: Право, 2008. 216 с.
3. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту: Конвенція ООН від 14.05.1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157
4. Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту: Протокол, Міжнародний документ ООН від 14.05.1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722.

Данілова Анна Вікторівна,

*асистентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 325 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

З прийняттям Кримінального кодексу України (далі – КК України) у 2001 році перша редакція статті 325 [1] носила назву «Порушення правил боротьби з епідеміями» до моменту, коли 17 березня 2009 року до неї вперше було внесені зміни, які полягали у зміні назви статті на «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням», посилені її санкції, доповненні кваліфікованого складу злочину, у вигляді спричинення загибелі людей та інших тяжких наслідків[2]. У такому вигляді вона проіснувала до виникнення та поширення пандемії COVID-19. У зв'язку із стрімким поширенням останньої, рівно через 11 років, а саме 17 березня 2020 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [6], який, вкотре посилив кримінальну відповідальність за вчинення такого злочину, шляхом підвищення розміру штрафу.

Згідно із статистикою, що міститься у звітних матеріалах на сайті Судової Влади України у 2018 та 2019 році було розглянуто по 2 провадження із постановленням вироку [7]. Варто відмітити, що до введення карантину та внесення зазначених вище змін до кримінальної відповідальності порушення ст. 325 КК України стосувалися здебільшого порушення у сфері безпечності та якості харчових продуктів, зокрема щодо отруєння споживачів продовольчими товарами. Натомість у 2020 році кількість розглянутих проваджень із постановленням вироку збільшилась до 6, а у 2021 – до 7 [7] при чому порушення стосувалися саме поширення коронавірусної інфекції. Таким чином, можна констатувати початок нової тенденції притягнення осіб до відповідальності за злочини, які стосуються поширення особливо небезпечних інфекційних хвороб, зокрема за статтею 325 КК України.

У зв'язку з цим, у теорії кримінального права актуалізувалося питання про те, хто ж виступає суб'єктом порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням. Це питання й досі є доволі дискусійним та суперечливим. Спершу практика застосування цієї статті вказувала на наявність спеціального суб'єкта правопорушення – службової особи та особи, до професійних обов'язків якої належить дотримання правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним захворюванням, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) свідченням цього є огляд справ у ЄДРСР. Із цього приводу Хавронюк М. І. та Мельник М.І. стверджують, що суб'єкт цього злочину спеціальний. На думку науковців, ним можуть бути лише особи, до службових, професійних або іншого роду обов'язків яких належить виконання правил і норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним захворюванням, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними: працівники санітарно-епідеміологічної служби, інших органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, службові особи підприємств, установ та організацій, громадяни-підприємці та ін.[8]. Тобто коло суб'єктів уже обмежується виключно особами, для яких виконання санітарних правил і норм є службовим чи професійним обов'язком.

Наявні й інші позиції щодо тлумачення суб'єкта цього кримінального правопорушення, зокрема як загального. Так, автори матеріалів, що розміщені на веб-сайті Національної Асоціації Адвокатів України вважають, що стаття 325 КК України не має

спеціального суб'єкта, і охоплює своєї дією всіх осіб[9], тобто відповідно до статті 18 КК України це особи, які досягли 16-річного віку[3].

Проте ми вважаємо, що у сучасних умовах, опираючись на законодавчу та правозастосовчу практику суб'єкт правопорушення є спеціальним. Тобто це особа, на яку покладено відповідний обов'язок виконувати встановлені санітарні правила чи норми. Варто також наголосити і на тому, що такий обов'язок не є виключно професійним чи службовим, а може виникати і в інших законодавчо визначених випадках та стосуватися конкретних категорій громадян на яких певні обов'язки чи заборони покладаються санітарними правилами і нормами визначеними законами чи підзаконними нормативно-правовими актами.

Наприклад, Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» у статті 28 вказує на певні обмеження для окремих категорій осіб, а саме тих, які хворіють особливо небезпечними і небезпечними інфекційними хворобами або є носіями збудників цих хвороб[10]. Обмеження полягають у тому, що такі особи відсторонюються від роботи та іншої діяльності, у випадку, якщо вона може призвести до поширення таких хвороб, підлягають медичному нагляду і лікуванню. Якщо ж особа, хворіє особливо небезпечною інфекційною хворобою, але відмовляється від госпіталізації то її стаціонарне лікування здійснюватиметься примусово, а до осіб, які є носіями збудників таких хвороб та осіб, які перебували у контакті з такими хворими, здійснюватиметься медичний нагляд і застосовуватимуться карантинні обмеження. Невиконання таких обмежень вищевказаними особами або їх порушення, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення захворювань, кваліфікуватимуться за ст. 325 КК України. Тобто фактично у цьому випадку суб'єктом правопорушення можуть бути не усі громадяни, а лише ті які хворіють особливо небезпечними і небезпечними інфекційними хворобами, виступають носіями збудників таких хвороб або є особами, які перебували у контакті з такими хворими.

Оскільки стаття 325 КК України є банкетною то підстави притягнення до відповідальності за нею є динамічними та можуть змінюватися в разі прийняття уповноваженими суб'єктами нових правил та норм, наприклад в залежності від стану епідемічної ситуації. Так, звернувшись до статті 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»[11], можна дійти висновку, що оскільки Кабінетом Міністрів Україниу рішенні про встановлення карантину одразу затверджує і необхідні профілактичні, протиепідемічні та інші заходи, їх виконавців, а також встановлює тимчасові обмеження прав фізичних і юридичних осіб та встановлює для них додаткові обов'язки, а до того ж має можливість вносити зміни та доповнення до цих положень, то це є своєрідним механізмом для коригування обмежень чи обов'язків, які є необхідними за конкретної епідемічної ситуації, а також виступає способом визначення спеціального суб'єктного складу для притягнення до відповідальності за порушення таких норм.

На користь визнання суб'єкта злочину за статтею 325 КК України спеціальним, на нашу думку, свідчить також і те, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» було також запроваджено і адміністративну відповідальність (стаття 44³ Кодексу України про адміністративні правопорушення (Далі – КУпАП) [12])), яка також передбачає відповідальність за порушення правил карантину, санітарно-протиепідемічних правил і норм, тощо. Це в свою чергу, викликає необхідність проведення розмежування між цими двома видами правопорушень, оскільки для притягнення до відповідальності за статтею 44³ КУпАП настання протиправного наслідку від вчинення тих чи інших дій не вимагається, а у ч.1 ст. 325 КК України поряд з необхідністю настання наслідку у вигляді поширення захворювання, також міститься й елемент об'єктивної сторони складу правопорушення, у вигляді потенційної можливості поширення захворювань. Саме під такий склад кримінального правопорушення можна підвести практично будь яке інше правопорушення, яке також містить ознаки складу

адміністративного правопорушення за статтею 44³ КУпАП, адже майже будь-яке порушення правил щодо карантину людей потенційно може сприяти поширенню вірусних інфекцій.

Тому, на практиці, для кваліфікації діянь саме за статтею 325 КК України, а не 44³ КУпАП важливо довести, що така потенційна загроза поширення захворювань виникла реально і не просто у результаті порушення норм загальним суб'єктом, а у випадку, якщо такий обов'язок був конкретизований для певного суб'єкта професійними, службовими або іншого роду вимогами, а він, в свою чергу, його не виконав або порушив. У всіх інших випадках доцільно складати протоколи про вчинення адміністративних правопорушень.

Таким чином, на нашу думку, спеціальним суб'єктом злочину відповідно до статті 325 КК України є особа, до професійних, службових, інших визначених законами та підзаконними нормативно-правовими актами обов'язків якої входить дотримання та виконання протиепідемічних правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним захворюванням, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України (перша редакція) : Закон № 2341-III від 05.04.2001 року (втратив чинність). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405#o1777>.
2. Про внесення змін до статті 325 Кримінального кодексу України: Закон України № 1125-VI від 17.03.2009 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1125-17#Text>.
3. Кримінальний кодекс України: Закон № 2341-III від 05.04.2001 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України № 530-IX від 17.03.2020 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text>.
7. Офіційний веб-портал Судової влади України. Судова статистика. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.
8. Мельник М. І., Хавронюк М. І.. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. 2010. URL : <https://jurisprudence.club/ugolovnoe-pravo-uchebnik/stattya-325-porushennya-sanitarnih-pravil-norm.html>.
9. Офіційний сайт Національної Асоціації Адвокатів України. Про посилення кримінальної відповідальності за поширення епідемії, юридичні наслідки тестування на COVID-19 і про громадянську свідомість. URL : <https://medcom.unba.org.ua/publications/publications/print/5360-pro-posilennya-kriminal-noi-vidpovidal-nosti-za-poshirennya-epidemii-yuridichni-naslidki-testuvannya-na-covid-19-i-pro-gromadyans-ku-svidomist.html>.
10. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України № 4004-XII від 24.02.1994 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>.
11. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України № 1645-III від 06.04.2000 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>.
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України № 8073-X від 07.12.1984 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

Захарчук Віктор Миколайович,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є найпоширенішим серед усіх видів звільнення, що передбачені у розділі IX КК України. Відсоток його застосування становить більше 50 % від усіх випадків звільнення від кримінальної відповідальності [1].

Аналіз узагальнень судової практики свідчить, що суди в основному дотримуються порядку звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України. Факти порушень носили поодинокий характер [2].

Загалом, при застосуванні цього виду звільнення від кримінальної відповідальності судам потрібно звертати увагу на ті ж самі умови, що й відносно звільнення у зв'язку із щирим каяттям. Тобто в першу чергу враховувати те, що особа раніше не вчиняла кримінальне правопорушення, або що воно втратило свою юридичну силу, перевіряти ступінь тяжкості та форму вини вчиненого діяння [3].

За змістом ст. 46 КК України визначено, що умовою звільнення від кримінальної відповідальності може бути лише таке кримінальне правопорушення, яким шкода (моральна, матеріальна або фізична) заподіяна певному потерпілому, тобто фізичній особі, і яка визнана потерпілою відповідно до ст. 55 КПК України. Тому, наприклад, цілком правильними є судові ухвали про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим у випадках порушення правил дорожнього руху, що спричинила шкоду – середньої тяжкості тілесні ушкодження за умови, що особа вперше вчинила кримінальне правопорушення, примирилася з потерпілим, щиро розкалася у вчиненні кримінального правопорушення, добровільно відшкодувала заподіяну шкоду потерпілому та надала згоду на звільнення її від кримінальної відповідальності [4].

Водночас у даній категорії справ цікавим є тлумачення формулювання про те, чи може шкода бути повністю відшкодованою у справах коли кримінальним правопорушенням заподіяно смерть. Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у своєму правовому висновку зазначила, що право на примирення є особистим право потерпілого і не може бути ніким іншим присвоєне та не може бути нікому іншому передане. Відповідно смерть як припинення існування одного з правомочних суб'єктів кримінально-правових відносин робить неможливим здійснення примирення та подальшого застосування аналізованого виду звільнення [5].

На даний час у законодавстві також є певна колізія щодо того виду судового рішення, яким має бути застосовано звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примирення винного з потерпілим. Відповідно до ч. 3 ст. 288 КПК України за наявності такої підстави особа звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ухвали суду. Водночас у статтях 468-476 КПК України вказана можливість укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і звільняє винну особу від відповідальності. Оскільки вирок виноситься, то особа вважається такою, що має судимість. Відповідно, для особи більш сприятливим є саме перший випадок.

Отже, для правильного застосування цього заходу судам слід уважно перевіряти ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; форму вини нетяжкого злочину; чи вперше вчинено діяння і чи не втратило юридичну силу кримінальне правопорушення, яке було вчинено особою раніше; чи дійсно винна особа примирилася з потерпілим та щиро розкалася у вчиненні кримінального правопорушення; встановити те,

що особа добровільно та в повному обсязі відшкодувала заподіяну шкоду потерпілому тощо. Важливо враховувати, що застосування даного заходу неможливе у випадку, коли кримінальним правопорушенням заподіяно смерть потерпілого. Процесуальною формою застосування такого заходу може бути вирок або узила суда. Однак саме останній вид судового рішення є більш сприятливим для особи, адже тоді вона не матиме судимості.

У судовій практиці також є досить велика кількість випадків звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із передачею особи на поруки (ст. 47 КК України). Його особливістю є те, що по-перше, застосування цього виду звільнення є обов'язковим для суду і, по-друге, від може бути застосований у разі вчинення особою умисного нетяжкого кримінального правопорушення. Також потрібно, щоб особа визнала себе винною, щиро покалася і щоб були інші підстави, визначені у ст. 47 КК України.

Аналіз та узагальнення судової практики свідчить, що досить часто проблемою у застосуванні цього виду звільнення є те, що заявлене колективом клопотання за змістом не відповідає вимогам ст. 47 КК України, оскільки в ньому не зазначено, наприклад, які саме заходи виховного характеру та яким саме чином колектив буде застосовувати до обвинуваченого і чи зобов'язується він законотворчою поведінкою та сумлінною працею виправдати довіру колективу. Тобто не визначені взаємні зобов'язання колективу і обвинуваченого [6]. Трапляються випадки, коли відповідне клопотання не містить чіткої інформації щодо необхідного кворуму для прийняття рішення, результатів голосування [7].

Також підставою для відмови у задоволенні відповідного клопотання може бути те, що суд дійде думки про відсутність щирого каяття особи та визнання вини. Адже особу, яка не визнала себе винною у вчиненні кримінального правопорушення передавати на поруки не можна [8].

Наступні випадки, коли суд відмовляє у задоволенні клопотання – це те, що особа, яку просять передати на поруки, займала або займає керівну посаду у відповідному колективі, який звертається із клопотанням [9]. Але дане питання є спірним, оскільки колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду вказує, що положення кримінального та кримінального процесуального законодавства не містять будь-якої заборони передачі на поруки колективу особи, яка працює в цьому колективі [10].

Наступна підстава відмови – це те, що особа має не зняту чи не погашену судимість [11]. Також є випадки відмови у задоволенні відповідного клопотання у разі, якщо відповідний судовий розгляд здійснюється без участі представника трудового колективу. Адже згідно усталених правил, питання про передачу обвинуваченого на поруки колективу відбувається за участі у судовому засіданні такої особи [12].

Водночас у судовій практиці практично відсутні випадки відмови у задоволенні клопотання про передачу на поруки неповнолітніх осіб трудовим колективам тих освітніх закладів, де вони навчаються [13]. Це можна пояснити тим, що, по-перше, такі особи ще є неповнолітніми і на них легше здійснити виховний вплив; по-друге, вони передаються на поруки освітньому закладу, який спроможний забезпечувати виховні заходи.

Загалом, узагальнення судової практики свідчить про те, що судам першої інстанції при вирішенні питань про передачу особи на поруки слід уважно перевіряти те, що клопотання трудових колективів повинні прийматися на підставі правильно оформлених протоколів зборів; у клопотаннях колективу мають зазначатися конкретні заходи виховного характеру; звільнення від відповідальності має здійснюватися із встановлення обов'язкової умови - щирого каяття особи.

Список використаних джерел:

1. Судова статистика за 2021 рік / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2021

2. Узагальнення судової практики судової практики застосування законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності або від кримінального покарання: лист

Апеляційного суду міста Києва від 01 вересня 2013 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00555>

3. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 10 червня 2010 року у справі № 5-1696км10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9749516>

4. Ухвала Житомирського районного суду Житомирської області від 14 березня 2013 року у справі № КП № 278/959/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29924827>

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 439/397/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>

6. Ухвала Тернівського районного суду м. Кривого Рогу від 20 жовтня 2014 року у справі № 215/4234/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40978513>

7. Ухвала Рубіжанського міського суду Луганської області від 22 грудня 2015 року у справі № 425/167/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54528721>

8. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>

9. Ухвала Довгинцівського районного суду м. Кривого Рогу від 15 березня 2017 року у справі № 211/427/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65306277>

10. Ухвала колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 7 серпня 2019 року у справі № 632/795/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83508407>

11. Ухвала Іршавського районного суду Закарпатської області від 29 липня 2014 року у справі № 301/1739/14-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39938845>

12. Ухвала Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 10 липня 2017 року у справі № 337/2056/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70302524>

13. Ухвала Зарічного районного суду м. Суми від 28 листопада 2017 року у справі № 591/4571/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70564162>

Марін Олександр Костянтинович,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
Львівського національного університету імені Івана Франка
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОБОТУ В ІНТЕРЕСАХ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

Аналіз введених після повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України статей Кримінального кодексу України (далі – КК України), які передбачають відповідальність за колабораційну діяльність та форми поведінки, подібні до неї, дає підстави для об'єднання всіх відповідних кримінально-протиправних діянь у такі групи: 1) інформаційне співробітництво із державою-агресором; 2) робота в інтересах держави-агресор; 3) дійова підтримка держави-агресора; 4) економічна співпраця із державою-агресором; 5) воєнна співпраця із державою-агресором. У цій доповіді зупинимося на другій групі можливих варіантів поведінки, виокремимо їх зі змісту ст. 111-1 КК України та наведемо окремі висновки, які випливають з аналізу відповідних нормативних положень.

Так, суспільно небезпечні форми роботи в інтересах держави-агресора передбачені у різних частинах ст. 111-1 КК України і полягають у:

1. Добровільному зайнятті громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у:

а) незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території;

б) у тому числі в окупаційній адміністрації держави агресора (ч.2 ст. 111-1 КК України).

2. Добровільному зайнятті громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у:

- а) незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території;
- б) в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч.5 ст. 111-1 КК України).

3. Добровільному обранні до:

- а) незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території;
- б) в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч.5 ст. 111-1 КК України).

4. Добровільному занятті громадянином України посади в:

а) незаконних судових органах, створених на тимчасово окупованій території України;

б) незаконних правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території України (ч.7 ст. 111-1 КК України).

Аналізуючи запити, які надсилаються із тимчасово окупованих територій України, можна стверджувати, що найбільше запитань виникає щодо кримінальної протиправності роботи громадян України таких територіях нашої держави. Чи будь-яка така робота визнається колабораційною діяльністю та підлягає покаранню? Очевидно ні. Життя на тимчасово окупованих територіях не зупиняється і воно повинно бути так чи інакше організоване. Зрозуміло, що громадяни України не повинні сприяти встановленню та утвердженню незаконної влади на територіях, які тимчасово опинилися поза впливом України.

Саме тому законодавець встановлює кримінальну відповідальність за роботу не будь-де на окупованій території, а тільки за реалізацію трудових відносин у 1) незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території та 2) в окупаційній адміністрації держави-агресора. Фактично йдеться про зайняття будь-якої посади у державних органах і структурах, які функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

При цьому відповідальність диференційована (посилюється) залежно від того, які це посади і де конкретно вони займаються.

Так, наприклад, найлегшою формою роботи в інтересах держави-агресора є зайняття посад у відповідних органах, які не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Ця термінологія взята із поняття «службова особа» в кримінальному праві і по суті означає виконання роботи, яка не пов'язана із управлінням людьми чи майном. Іншим словами – це посади технічного персоналу, які виконують суто професійні, технічні функції. При цьому особа повинна входити у штат співробітників органу, а не виконувати роботу на інших засадах (наприклад, договірних). Так, якщо окупаційна адміністрація проводить ремонт приміщення, наймаючи для цього на підставі договору підряду, будівельну фірму, то працівники такої фірми, які ремонтують відповідне приміщення не будуть нести відповідальності за ч.2 ст. 111-1 КК України. Натомість працівники, наприклад, їдальні, яка є структурною частиною окупаційної адміністрації, і які є штатними працівниками такої адміністрації, формально підпадають під дію цієї норми. Однак, є всі підстави вважати, що такі категорії працівників, як кухар, сторож, водій та ін., виконання трудової функції якими в незаконних органах влади не здатне спричинити істотного впливу на встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, не будуть притягатися до кримінальної відповідальності на підставі ч.2 ст. 11 КК України, яка говорить про те, що «не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі».

Відповідальність за таку форму співпраці із державою-агресором найлегша – законодавець передбачає можливість застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. Таким чином, кримінальне правопорушення, передбачене ч.2 ст. 111-1 КК України належить до кримінальних проступків.

Друга категорія посад, зайняття яких вже точно не підпадатиме під поняття «малозначності», є посади, пов'язані із виконанням організаційно-розпорядчих (управління людьми) або адміністративно-господарськими функціями (управління майном) у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованих територіях або в окупаційних адміністраціях. До цієї категорії належать керівники всіх ланок, їх заступники, керівники структурних підрозділів, особи, уповноважені розпоряджатися майном у таких структурах. Наприклад, добровільне зайняття посади начальника організаційного відділу окупаційної адміністрації потягне за собою відповідальність за ч. 5 ст. 111-1 КК України, а добровільне заняття посади працівника такого відділу – за ч.2 ст. 111-1 КК України. При цьому юридично не має значення, як особа «опинилась» на посаді, пов'язаній із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій: за призначенням чи шляхом обрання – відповідальність однаково передбачена ч.5 ст. 111-1 КК України. Тому, наприклад, пояснення свого перебування на відповідній посаді тим, що це «довіра колективу» і «мене обрали», а не власна ініціатива, виправдувального значення мати не буде.

Дане правопорушення належить до тяжких злочинів, адже передбачає можливість призначення покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Найбільше посилена відповідальність за зайняття посади громадянином України в незаконних судових органах, створених на тимчасово окупованій території України та створених там же незаконних правоохоронних органах. При цьому, незаконними такими органами будуть будь-які судові чи правоохоронні органи, які не належать до судової чи правоохоронної системи України. Вступ на службу до «народної міліції», будь якої квазідержавної служби безпеки чи прокуратури, виконання функцій судді, помічника судді, інших функцій у квазісудових органах на тимчасово окупованій території України є особливо тяжким злочином і тягне відповідальність за ч.7 ст. 111-1 КК України.

Окремої уваги заслуговує робота у державних установах, які так чи інакше функціонують на тимчасово окупованих територіях України. Тут варто розрізняти статус такої установи: чи є вона органом влади (незаконної, складовою окупаційної адміністрації), чи це установа, яка виконує суто професійні (не владні) функції. Так, відрізняються управління охорони здоров'я та лікарні, управління освіти та школи чи інші заклади освіти. Зайняття посади у перших – колабораційна діяльність, яка залежно від функцій кваліфікується або за ч.2, або за ч.5 ст. 111-1 КК України. Натомість зайняття посад у другій категорії установ, які не виконують владних функцій (лікарні, заклади освіти тощо), не є злочином і не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Специфічним є статус, який не залежно від назви на конкретній території, відповідає статусу працівника ДСНС (Держаної служби з надзвичайних ситуацій). ДСНС та її відповідники на тимчасово окупованій території належатимуть до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території або окупаційної адміністрації і тому зайняття посади у таких органах міститиме склад відповідного правопорушення (ч.2 або ч.5 ст. 111-1 КК України). Однак працівники, служба яких полягатиме у виконанні функцій рятувальника та в усуненні наслідків надзвичайних ситуацій, можуть бути непрямо пов'язані до кримінальної відповідальності на підставі ст. 39 КК України як діяння, вчинені у стані крайньої необхідності.

Варто також звернути увагу на те, що за всі форми «роботи на державу-агресора» умовою відповідальності є вчинення таких діянь добровільно – з власного бажання, доброї волі, без насильства та примусу. Не буде тягнути за собою відповідальності примусове

залучення громадян України на тимчасово окупованій території до праці на будь-яких посадах у будь-яких суб'єктів. Якщо робота на окупаційну адміністрацію є єдиним джерелом забезпечення фізичного виживання особи, вона також, звісно, не потягне кримінальної відповідальності (розбирання завалів та витягнення померлих в Маріуполі за харчування).

Робота у всіх інших юридичних особах: на підприємствах, установах (які не є органами незаконної окупаційної влади), організаціях, закладах освіти, медичних закладах, приватних компаніях сама по собі не є колабораційною діяльністю та не тягне кримінальної відповідальності. Іншим словами, якщо вчитель – вчить, медик – лікує, комунальник – обслуговує населення, а фермер – вирощує врожай: така поведінка не є кримінально-каранною.

Мороз Маріна Анатоліївна,

*аспірантка третього року навчання кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
помічник адвокатського об'єднання «Климчук та партнери», м. Київ*

СПІВВІДНОШЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, СПРЯМОВАНОГО НА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ, ЩО ВТРАТИЛО ЧИННІСТЬ

Очевидним видається той факт, що зміни законодавства, які здійснюються в правовій державі, можуть мати під собою різноманітні підстави. При цьому, логічно, своєрідним «наріжним каменем», є одна підстава: приведення законодавства в актуальний стан, у стан можливості найповніше відповідати вимогам сьогодення і найефективніше регулювати суспільні відносини. Втім, очевидним є також той факт, що далеко не завжди процес внесення змін до законодавства відповідає згаданій меті. Відсутність в численному ряді випадків, реальних ознак наявності в Україні правової держави, декларованої ст. 1 Конституції України[1], навряд чи може викликати сумніви в прискіпливого дослідника. Прикрі випадки, коли прийняття нових законодавчих норм здійснюється не задля підвищення ефективності регулювання ними суспільних відносин, а задля надання преференцій представникам окремих фінансових груп, а то й індивідуумів-олігархів, мало не щодня можна зустріти на сторінках видань ЗМІ. В цій ситуації тим більш приємно констатувати випадок, коли зміна законодавства в частині розуміння змісту одного з видів домашнього насильства – була не лише потрібним, але й, на нашу думку – вкрай необхідним заходом.

У своїх публікаціях, під час дослідження проблем протидії домашньому насильству, ми неодноразово звертали увагу на складність конструкцій при визначенні об'єктивної сторони окремих видів домашнього насильства згідно профільного Закону України[2]. У понятті «сексуального насильства», визначеного в ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3] очевидно є його надмірна громіздкість, а також вибірковість, коли мова йде про окремі прояви сексуального насильства. Скажімо, «примушування до акту сексуального характеру з третьою особою» є формою прояву сексуального насильства, це положення є зрозумілим і не викликає заперечень. Але, чи є проявом сексуального насильства примушування дорослої жінки до оголення і демонстрації свого тіла за допомогою мережі Інтернет, з метою отримання чоловіком матеріального зиску? В даному випадку важко кваліфікувати такі дії як «примушування до сексуального акту», разом з тим, сумнівів, що така поведінка є проявом об'єктивної сторони сексуального насильства – сумнівів не викликає. Очевидно, що в даному випадку такі дії кривдника слід розцінювати, як «також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи». Але, в такому випадку, виникає цілком логічне питання: який сенс вказувати в нормі конкретний окремий випадок сексуального насильства, якщо форм такого насильства – невизначена кількість? На противагу, ми можемо згадати диспозицію ст. 115 КК України, де

умисне вбивство визначається як «умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині» [4]. Не викликає сумнівів, що позбавити життя людину можна багатьма способами, але законодавець, при формулюванні тексту цієї норми цілком правильно утримався від розміщення в тексті диспозиції згадку про конкретний спосіб. Думаю, мало в кого викличе сумнів ствердження, що у випадку згадки про вбивство «шляхом задушення» чи «шляхом отруєння», норма явно не була б покращена, натомість, досить струнка конструкція диспозиції стала б значно незграбішою.

Тим не менш, як відомо – лише в порівнянні можна оцінити справжню сутність речі, явища чи сентенції. У випадку, коли аналізується чинна норма права, порівнювати її рекомендується із нормою, яку вона змінила. Коли ми розглядаємо поняття «сексуальне насильство» в контексті сімейного насильства взагалі, варто звернутись до визначення «сексуального насильства», запропонованого в свій час в ст. 1 ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї». [5]. Можливо, для людини, що не є юристом і не вивчала курс кримінального права, таке визначення й здасться припустимим. З точки ж зору науки кримінального права, така норма є кричуще неграмотною.

Нескладно зауважити, що автор/автори законопроекту явно не уявляє собі зміст терміну «статева недоторканість», і, очевидно, розглядає останню як дії сексуального характеру стосовно будь-якої людини без її на те згоди. В тому, що це не так, ми можемо впевнитись, дослідивши праці українських науковців, що розглядали проблематику кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. Зокрема, О.О. Дудоров у своєму (вузькоспеціалізованому) практичному poradniku «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики)», зауважує: «Якщо статева свобода пов'язується зі спроможністю особи розпоряджатись собою у сфері сексуального спілкування, то статева недоторканість означає охоронюваний законом стан, за якого забороняється вступати в сексуальні контакти з особою, яка з певних причин (наприклад, через недосягнення відповідного віку або наявність психічної хвороби) не є носієм статевої свободи» [6, с. 7]. В даному випадку, така позиція автора цілком відповідає поглядам більшості українських вчених на визначення статевої недоторканості в кримінальному праві, а тому – не викликає в нас будь-яких заперечень чи уточнень. Мало того – саме такі погляди на розуміння статевої недоторканості існували в українській науці і в 2001-му році, тобто році, коли було прийнято ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї». Очевидним є, що під час розробки законопроекту, автори не завважили за потрібне звернутись до наукової експертизи законопроекту, а очевидно – й за консультацією до фахівця-правника, що досліджував відповідну проблематику.

Таким чином, вищесказане дозволяє зробити наступні, проміжні (в контексті наших досліджень) висновки. Законодавство України в сфері протидії домашньому насильству знаходиться ще в процесі становлення. Це означає, що ряд її норм (зокрема - ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству») містять положення й визначення, що є недосконалими, мало узгодженими з практикою і цілями, які поставлені перед законодавством у цій сфері. З іншого боку, таке законодавство постійно оптимізується, звільняється від «мертвих» та відверто невдало сформульованих норм. Саме в такій роботі ми вбачаємо запоруку подальшої оптимізації законодавства як тактичної мети, і вагомого зниження випадків домашнього насильства (в тому числі – «кримінального») – як мети стратегічної.

Список використаних джерел:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Мороз М.А. Категорія «психічне насильство» в контексті протидії сімейному насильству. Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 травня 2021 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 99-100

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р., № 2229-VIII. Дата оновлення: 1.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 7.02.2022).
4. Кримінальний кодекс України URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р., № 2789-III. Втратив чинність: 7.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 7.02.2022).
6. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): практ. порадник. Сєвєродонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.

Налуцишин Володимир Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ЧЛЕН ДОБРОВОЛЬЧОГО ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК СУБ'ЄКТ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Військова агресія РФ проти України зумовила створення великої кількості добровольчих мілітаризованих формувань з метою виконання завдань територіальної оборони. Саме тому основний акцент національний законодавець повинен змістити на визначення правового статусу цих формувань а також врегулювання питання обігу та застосування зброї членами добровольчих формувань територіальних громад.

Відповідно до ст. 16 Положення про добровольчі формування територіальних громад, членом добровольчого формування може бути громадянин України віком від 18 років, який проживає на території громади, де діє добровольче формування, пройшов медичний, професійний та психологічний відбір (перевірку) і уклав контракт добровольця територіальної оборони[1].

Для встановлення можливості притягнення добровольця до кримінальної відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень необхідно визначити його правовий статус.

Так, ч. 2 ст. 401 Кримінального кодексу України передбачає що суб'єктами кримінальних правопорушень передбачених розділом XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» є військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом[2].

Відповідно до п.2 ч.1. ст. 1 Закону України «Про основи національного спротиву» добровольче формування територіальної громади - воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони в межах території відповідної територіальної громади[3]. Оскільки саме поняття «добровольче формування територіальної громади» законодавець відніс до категорії «воєнізований підрозділ», то вважаю, що член цього добровольчого формування територіальної громади в правовому статусі прирівнюється до військовослужбовця. На підтвердження цього, зазначу, що на громадян України, зарахованих до складу добровольчих формувань територіальних громад, під час участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони поширюється дія статутів Збройних Сил України[3], а також на

членів добровольчих формувань територіальних громад під час їх участі у заходах підготовки добровольчих формувань територіальних громад, виконання ними завдань територіальної оборони України розповсюджується дія Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[4].

На мою думку, є дискусійним питання можливості притягнення члена добровольчого формування територіальних громад до кримінальної відповідальності за окремі кримінальні правопорушення передбачені в Розділі XIX (зокрема ст. 408 Кримінального кодексу України). Зокрема, якщо мова йде про дезертирство, то у даному випадку буде відсутній такий важливий елемент об'єктивної сторони як місце кримінального правопорушення. На відміну від Сил територіальної оборони, несення військової служби у добровольчому формуванні територіальних громад не передбачає обов'язкового переведення на казармове положення. Тому національному законодавцю, для вирішення ряду проблемних питань пов'язаних з можливістю притягнення члена добровольчого формування територіальних громад до кримінальної відповідальності за окремі військові кримінальні правопорушення, варто чітко встановити місце служби членів таких формувань.

Список використаних джерел:

1. Положення про добровольчі формування територіальних громад. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text>
2. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2833>
3. Закон України «Про основи національного спротиву». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>
4. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#top>

Нікіфорова Тетяна Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ВРАХУВАННЯ ЗБІГУ ТЯЖКИХ ОСОБИСТИХ, СІМЕЙНИХ ЧИ ІНШИХ ОБСТАВИН ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ

Вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин - це поєднання несприятливих для особи обставин фізичного, матеріального або морального характеру, що негативно впливають на основні умови її життя, заподіюють особі страждання, негативно впливають на її психіку, можуть викликати у неї стан розпачу, надмірну дратівливість, що не сприяє належному здійсненню самоконтролю поведінки, послаблюють волю особи, знижують її опірність негативним умовам, підсилюють роль ситуативних моментів. Впливаючи на свідомість особи, ці негативні фактори визначають вибір лінії поведінки людини. Визнання даної обставини такою, що пом'якшує покарання, у науці кримінального права пояснюється тим, що особа знаходиться під впливом відповідних негативних зовнішніх чинників (тяжких особистих, сімейних чи інших обставин), які здійснюють тиск на свідомість та волю особи, обмежуючи свободу вибору варіанту поведінки, та схиляють до вчинення суспільно-небезпечного діяння.[1, с. 164] Крім того, наявність даної обставини свідчить, як правило, про випадковість кримінального правопорушення, про відсутність у винного антисоціальних установок.

Зміст цієї обставини в кримінальному законі не розкривається. Визнання тих чи інших чинників тяжкими особистими, сімейними чи іншими обставинами здійснюється судом.

Встановити вичерпний перелік їх в законі неможливо. В кожному конкретному випадку одна і та сама обставина, визнана в якості тяжкої, по відношенню до однієї особи, є нейтральною – щодо іншої. Судова практика до тяжких особистих, сімейних чи інших обставин відносять: тяжку хворобу винного, його рідних, близьких або інших осіб; складні взаємовідносини в сім'ї; пережиту душевну травму; стихійне лихо, гострий конфлікт в сім'ї, на роботі; відсутність заробітку; неможливість утримувати сім'ю; негативні життєві умови; складне матеріальне становище; безробіття; несприятливі житлові умови; складну дорожню обстановку при вчиненні автотранспортних кримінальних правопорушень тощо. [2, 3]

Застосовуючи п. 5 ч. 1 ст. 66 КК України, суд повинен не лише вказати на наявність у справі відповідних тяжких обставин, але і розкрити їх зміст, тобто вказати, у чому саме вони виразилися і чому підштовхнули винного до вчинення кримінального правопорушення. Для того щоб забезпечити таку практику суду на загальному рівні, відповідні роз'яснення доцільно було б дати у постанові Пленуму Верховного Суду України, наприклад, доповнити п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року №7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» абзацом приблизно наступного змісту: «При врахуванні обставини, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 66 КК України, суди повинні не лише вказати на наявність у справі відповідних тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, але і розкрити їхній зміст, тобто вказати, в чому вони виразилися і чому підштовхнули винного до вчинення злочину». [4]

В законі вказано, що обставиною, яка пом'якшує покарання, визнається вчинення кримінального правопорушення *внаслідок* збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. Із змісту терміну «внаслідок» випливає, що між даними обставинами та вчиненням кримінального правопорушення повинен існувати певний взаємозв'язок. Особа вчиняє кримінальне правопорушення з метою усунення або послаблення впливу тяжких обставин, їх негативних наслідків, або в результаті того, що вплив даних обставин на психіку особи послабив її вольовий контроль, знизив її увагу, обережність, здатність керувати своїми діями. Слід також встановити не лише наявність об'єктивно відповідних тяжких обставин, але і довести їх суб'єктивне сприйняття саме як тяжких.

В законі мова іде про *збіг* тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. Постає питання про можливість застосування даної норми за наявності однієї тяжкої обставини. У кримінально-правовій літературі дане питання в цілому вирішується позитивно, оскільки, навіть, одна, але дійсно тяжка обставина може вплинути на психіку особи, знизити її опірність ситуації. Збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин слід інтерпретувати не лише як збіг декількох певних обставин, але і як збіг навіть однієї тяжкої обставини із зовнішніми сприятливими для вчинення кримінального правопорушення умовами, нездатністю особи протистояти цій тяжкій обставині.

Отже, врахування даної обставини, яка пом'якшує покарання, передбачає встановлення трьох обов'язкових умов: 1) відповідні обставини (обставина) повинні існувати реально та бути викликані об'єктивними чинниками, тобто виникати поза волею винного та не з його вини. Не можна визнавати обставиною, яка пом'якшує покарання, збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, якщо вони стали наслідком протиправної або аморальної поведінки самого винного. Наприклад, коли особа вчиняє крадіжку через складне матеріальне становище, в яке вона поставила себе в результаті зловживання алкоголем, ухилення від праці; 2) суб'єкт повинен усвідомлювати реальне існування відповідних обставин (обставини) саме як тяжких сімейних, особистих або інших обставин. Якщо винний не усвідомлював ці реально існуючі обставини, то не можна говорити, що кримінальне правопорушення було вчинено внаслідок збігу відповідних тяжких обставин; 3) дані обставини (обставина) повинні займати домінуючу роль у виборі варіанту поведінки.

Таким чином, враховуючи те, що певні тяжкі обставини виступають домінантою у мотивації протиправної поведінки особи, і вона вчиняє кримінальне правопорушення для того, щоб уникнути подальшого негативного впливу цих обставин, або в наслідок того, що вплив даних обставин на психіку особи знизив її здатність керувати своїми діями, збіг

тяжких сімейних, особистих та інших обставин є підставою для поблажливого ставлення до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з боку суду та визнання даної обставини такою, що пом'якшує покарання.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 11-те вид., переробл. та допов. – Київ : ВД «Дакор», 2019. – 1384 с.
2. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо призначення покарання / Упоряд.: канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна; відпов. за вип.: канд. юрид. наук Р. Ш. Бабанли. Київ, 2019. 21 стор. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/ogljad_kks_vs.pdf
3. Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 19 лютого 2019 року. <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79968811>
4. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>

Павлишин Юлія Петрівна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРОБЛЕМА ВОЄННОГО КАТУВАННЯ В УКРАЇНІ: НЕПРИСТОСТОВАНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПОКАРАНЬ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ

Проблематика боротьби із катуваннями на початку ХХІ століття не лише не залишилася на тому ж рівні, проте й, навпаки, загострилася. Причому – наголосимо – як на рівні ООН, Ради Європи та ЄС, так і в контексті стану справ у сфері запобігання тортурам в окремих європейських країнах. Катування в усьому світі застосовувалися із самого початку людської цивілізації та вчинялися фізичними, державними та посадовими особами. Сьогодні гостро стоїть питання щодо катування мирних мешканців під час воєнних дій з метою залякування населення та фізичного знищення осіб, які можуть являти небезпеку у майбутньому для завойовників та їх режиму.

Існують безліч міжнародних документів щодо забезпечення прав і свобод кожної особи, поваги до людської гідності, як-от Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1974 р., Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. тощо. Проте зазначені норми є лише декларативними, оскільки непоодинокі випадки порушення вимог ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод вимагають рішучого та системного реагування держави щодо захисту громадян від проявів жорстокого поводження, запобігання їм. Однак, наразі українське законодавство фактично не пристосоване до покарань за такі міжнародні злочини.

Питання заборони катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання були предметом розгляду у працях Н.М. Ахтирської, В.Г. Буткевич, П.В. Пушкар, В.В. Каська, Д.І. Клепки, О.О. Орлової, Л.І. Скреклі, Т.І. Фулей, М.І. Хавронюка, С.В. Хилук, А.О. Червяцовой, Ю.В. Щокіна й інших. Проте, в даних дослідженнях відсутній розгляд питання захисту громадян від катування, та інших

жорстоких, нелюдських поведень під час та після війни, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Зауважимо, що йде восьмий рік війни України з Росією й українському законодавству необхідні правові інструменти для покарання воєнних злочинців. З початку окупації Росією Криму та початком війни на Сході України в 2014 р. правозахисники почали документувати воєнні злочини. Основним попитом серед воєнних злочинів була практика викрадення, катування, сексуальне насилля, позасудові розстріли, незаконні утримання на Донбасі, а також політичні переслідування, сфабриковані кримінальні справи та вирoki на 20 і більше років на окупованому пів острові Крим.

Також, близько 5-ої ранку 24 лютого 2022 року Росія завдала повітряних ударів по цілях в Україні, розпочавши повномасштабний воєнний наступ на її територію. З першого дня вторгнення Росія порушує правила ведення війни і масово чинить воєнні злочини. Так, 3 квітня оприлюднено дані про масові вбивства, катування та гвалтування мирних мешканців у Бучі, Гостомелі та Ірпені Київської області під час окупації міста російськими військами. В Ірпені виявлено тіла дітей у віці до 10 років з ознаками згвалтувань та катувань. Загалом станом на вечір 4 квітня 2022 року в Київській області зафіксовано і задокументовано понад 1200 військових злочинів, скоєних російськими солдатами щодо українців[1]. Наголосимо, що це лише Київська область.

Зазначимо, що міжнародні правові процеси вже почалися. Головний прокурор Міжнародного кримінального суду у Гаазі Карім Хан почав роботу в Україні для збору доказів воєнних злочинів РФ[4]. Також 10 країн вже розпочали свої власні розслідування щодо війни в Україні. Звісно, це Україна, а також Литва, Польща, Словаччина, Естонія, Німеччина, Швеція, Латвія, Норвегія та Франція. Проте, що ми бачимо з практики розслідувань воєнних злочинів на Донбасі та анексованому Росією Криму. Лише наприкінці 2020 року МКС завершив попереднє розслідування і готується офіційно відкрити провадження [5]. Причиною такого затяжного процесу є те, що Україна не ухвалила необхідне національне законодавство, аби сприяти розслідуванню воєнним злочинам. Тому, існує нагальна необхідність імплементації норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) в національне законодавство, що потребує вжиття відповідними органами державної влади України законодавчих, організаційно-правових, інституційних, а також матеріально-технічних і фінансових заходів з метою приведення законодавства нашої держави у відповідність до її міжнародно-правових зобов'язань у сфері МГП.

На думку більшості вітчизняних учених, до якої ми також приєднуємося, через імплементацію норм міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права, у тому числі й положень Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, очікується поліпшення розуміння ролі парламентів, яку вони відіграють у процесі узгодження національного законодавства, з нормами і стандартами міжнародного права, розширення знань щодо спроможності вдосконалення законодавства, що дасть змогу притягнути до відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини [2, с. 331]. У цьому контексті видається, що одним із першочергових завдань парламенту України є якнайшвидша ратифікація Римського Статуту МКС, який покладає на Уряд України зобов'язання забезпечувати всеосяжну співпрацю з МКС та ухвалювати в цьому контексті необхідні законодавчі акти. У виконанні важливих завдань, зокрема таких, як збирання доказів, допит свідків, захист потерпілих і затримання й передачу обвинувачених.

Необхідно згадати, що 20 травня 2021 р. Верховна Рада проголосувала у другому читанні за проєкт закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права». «За» проголосували 248 нардепів. 7 червня 2021 року Голова Верховної Ради Дмитро Разумков підписав закон і передав на підпис президенту Володимирі Зеленському, однак по невідомій нам причині закон ще досі не підписаний. Цей документ гармонізує національне кримінальне законодавство з міжнародним правом, доповнює Кримінальний кодекс України, зокрема статтями про злочини проти людяності та воєнні злочини [3]. Наразі єдиною статтею, що

передбачає відповідальність за такі злочини в Україні, є ст. 438 ККУ «Порушення законів та звичаїв війни», яка фактично не діє, адже у тому вигляді, як вона зараз прописана, дуже складно пояснити, який саме склад злочину підпадає під цю статтю, а який – ні, тому очевидно є потреба в конкретизації складів воєнних злочинів у національному законодавстві, визначивши всі серйозні порушення Міжнародного гуманітарного права саме як військові злочини.

З точки зору правозастосовної діяльності першочерговою є організація роботи з підвищення кваліфікації суб'єктів, які вже сьогодні працюють із наслідками збройного конфлікту в Україні, в тому числі, здійснюють досудове розслідування і судовий розгляд кримінальних справ. При виконанні завдання підвищення кваліфікації правоохоронців та суддів, які працюють з наслідками збройного конфлікту в Україні, доцільно враховувати обмеження таких осіб у доступі до території, переховування суб'єктів вчинення злочинів, припинення міжнародного співробітництва у кримінальних справах з боку Російської Федерації, систематичні порушення домовленостей на тимчасово непідконтрольних Україні територіях. Такі особливості передбачають не тільки специфіку збору та фіксації доказів, відмінності провадження за відсутності підозрюваного/обвинуваченого за процедурою *in absentia*, але й свідчать про необхідність консолідації зусиль держави та громадянського суспільства для підвищення ефективності роботи у відповідному напрямку. Зокрема, особи, які мають доступ, але не уповноважені на розслідування чи судовий розгляд кримінальних справ, можуть здійснювати збір, фіксацію доказів, надавати інформацію чи іншим чином сприяти притягненню до відповідальності винних осіб.

Таким чином, варто констатувати, що за таких жорстких умов і враховуючи малоімовірність того, що міжнародне розслідування воєнних злочинів може вчасно змінити політику, нищівний напад Росії на українське громадянське суспільство триває. На сьогодні імплементація норм МПП у законодавство України є недостатньо повною. На нашу думку, вкрай необхідною є ратифікація положень Римського Статуту Міжнародного кримінального суду та підписання Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права». Також доцільним є проведення широкомасштабної інформаційної компанії серед населення з питань міжнародного гуманітарного права, міжнародних злочинів їх суб'єктів, об'єктивної сторони та об'єктів, контекстуального елементу, порядку збору та фіксації доказів, їх передачі компетентним суб'єктам національного рівня чи міжнародного задля повноти, всебічності, доступності доказів як з точки зору фізичного доступу, так і з точки зору використовуваних термінів і понять.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний портал «Слово і Діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/05/novyna/suspilstvo/kyyivshhyni-zafiksuvaly-vzhe-1200-vijskovykh-zlochyniv-rosiyi-monastyrskij> (дата звернення 08.04.2022 р.)
2. Пилипенко В.П Особливості механізму імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національне законодавство. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 1. С.329-332.
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права (від 27.12.2019 реєстр. № 2689). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення 08.04.2022 р.)
4. Роціна Олена. Слідчі суду в Гаазі вже в Україні, збирають докази проти РФ – Зеленський. Українська правда. 16.03.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/16/7331869/> (дата звернення 08.04.2022 р.)
5. Мамедов Гюндуз. Хто буде судити за тяжкі злочини, скоєні на території України? Українська правда. 05.03.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/03/5/7328531/> (дата звернення 08.04.2022 р.)

БАНДИТИЗМ

Захист прав і свобод особи, її безпеки та інтересів підприємств, установ, організацій усіх форм власності, що діють відповідно до закону, а також захист загальносуспільних інтересів є неодмінною умовою для України, оскільки демократична держава має керуватися законом. Але на теренах сучасності триває боротьба з організованими злочинними угрупованнями, що завдає великої шкоди суспільству та нормальній діяльності багатьох підприємств і організацій. Мова йдеться про бандитизм - один з найнебезпечніших злочинів проти громадської безпеки, що супроводжується в організації озброєної банди метою якої є напад. На тлі політичної та соціальної кризи в Україні створення банд та злочинних організацій підіймає великі питання захисту населення та боротьби проти бандитизму, що має супроводжуватися ефективними заходами протидії, які матимуть і кримінально-правовий характер.

Розглядаючи бандитизм через призму злочинів проти громадської безпеки, слід спершу звернутися до Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), де у статті 257 КК України бандитизм - це “організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчиненому нею нападі”[1], тобто суспільна небезпечність бандитизму полягає у посяганні на головні засади громадської безпеки, на систему державного управління, а також на життя і власність.

У науковій літературі існують різні погляди на характеристику організованих злочинних банд. Наприклад, деякі вчені визначають ознаки організованої злочинної групи як: спільність інтересів, цілей та єдність дій. Іншими вченими виділяють такі особливості: початкове планування злочинної поведінки, підготовка засобів для досягнення злочинного наміру, відбір і вербування учасників, розподіл ролей між ними, вживання заходів щодо приховування злочинів, дотримання групової дисципліни та вказівок організатора тощо [3, с.167]. Деякі дослідники виділяють такі характеристики організованих груп: стійкість, що означає зосередженість на більш ніж одному виді злочину, ретельне розподілення ролей у злочинному процесі, підтримка зв'язків, наявність зброї [6, с.147]. У багатьох відношеннях всі ці ознаки характерні для банди за чинним законодавством. Тобто, можна сказати що банда може бути створена лише у формі стійкої організованої групи або злочинної організації, яка озброєна, складається з трьох або більше осіб, що попередньо об'єдналися для вчинення одного або декількох нападів на об'єкт злочинного посягання .

Варто розглянути кожен ознаку бандитизму та охарактеризувати основні її моменти.

Першою ознакою є кількісна ознака банди, яка означає наявність трьох або більше суб'єктів злочину, що дає право кваліфікувати її як співучасть. Другою ознакою є якісна ознака, тобто стійкість банди, що дає змогу вважати групу стійкою за умови, якщо вона є стабільною і згуртованою, а особи які до неї входять мають єдині наміри щодо вчинення, як правило, декількох злочинів, або одного але особливо небезпечного, який вимагає особливої підготовки. Третьою ознакою є озброєння банди, що характеризується наявністю хоча б у одного із учасників банди будь-якої вогнепальної чи холодної зброї, за умови, що інші члени групи знають про неї та розуміють, що вона може бути використана під час нападу. Судова практика не відносить до озброєності банди наявність у її учасників таких предметів як : сокира; лом; лезо; столові, кухонні та складені ножі; стартові та газові пістолети; пневматична зброя; ракетниці; цеглина; кийок; пляшка [2], адже всі перелічені предмети не є зброєю у власному значенні слова. Четвертою ознакою слід вважати наявність загальної мети учасників банди, а саме вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи на

окремих осіб, або вчинення одного нападу але який потребує ретельної довготривалої підготовки. Іноді в літературі виділяють і п'яту ознаку банди - це спосіб вчинення злочину, а саме напад, тобто, дії спрямовані на досягнення злочинного результату за допомогою насильства над потерпілим або створення реальної загрози його застосування.

Відомості про предмет злочинного посягання у скоєнні бандитизму цікавить багатьох криміналістів, адже вони допомагають слідчому на початку досудового розслідування та якісно оцінити ознаки складу злочину. Так, аналізуючи слідчо-судову практик у досліджуваної категорії кримінальних злочинів встановлено, що предметом злочинного посягання були: грошові кошти – 68,9 %; матеріальні цінності – 19,7 %; транспортні засоби – 4,9 %; ювелірні вироби – 1,6; наркотичні засоби – 3,2 % [4, с.50], тобто предметом злочинного посягання виступають різноманітні фізичні тіла органічного та неорганічного характеру, які містять сліди злочину і є кінцевим об'єктом злочинної діяльності. Саме предмет криміналістичної характеристики має ключове значення у розслідуванні бандитизму, адже він може вказувати на спосіб вчинення злочину, що пов'язується з учасниками злочинної банди.

З об'єктивної сторона бандитизм може виражатися у трьох формах: організація банди; участь у банді та участь у вчиненому бандою нападі, так згідно пункту 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» банда вважається створеною з моменту згоди її членів на здійснення першого нападу, якщо об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди, планується подальша спільна злочинна діяльність такого ж характеру [2]. Не має значення, чи існувала банда раніше як об'єднання організованої групи чи злочинної організації, чи банда була створена одразу.

Суб'єктом у скоєнні бандитизму виступає особа вік якої на момент злочину досяг 14-річного віку, що вказує ч.2 статті 22 КК України, вік з якого настає кримінальна відповідальність.

Суб'єктивна сторона бандитизму характеризується прямим умислом, що супроводжується повною усвідомленістю своїх дій та розумінням їх суспільної небезпечності, при цьому особа має уявлення про характер злочинних наслідків, які можуть статися в результаті його дій [5, с. 121]. Тому, саме ціль створення злочинної банди має супроводжуватися прямим умислом, де організатори та учасники бажають вчиняти напади на підприємства, установи, організації чи окремих осіб.

В теорії кримінального права вже давно існує проблема розмежування бандитизму від збройного розбою, що підштовхує на більш детальне вивчення цих двох видів злочину, адже вони відносяться до тяжких та особливо тяжких злочинів. Ще на етапі організації банди має місце спрямування на вчинення різних видів злочину, які орієнтовані не лише для наживи, а й на забезпечення стабільного функціонування об'єднання. В даному випадку не може бути випадковості, адже банда діє на основі особливої підготовки кожного учасника і кожний злочинний намір відбувається згуртовано. Проте, на перший погляд, спільними ознаками бандитизму та розбою виступає озброєність організованих груп, але і тут виникає різниця з диспозиції статті 257 КК України, зброя яку використовує банда лише вогнепальна, холодна або вибухова зброя, використання іншої зброї виключає дану кваліфікацію як бандитизм, та підходить до кваліфікації організованого розбою, де можуть використовуватися інші предмети в якості зброї.

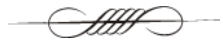
Санкції, які визначаються за бандитизм досить відрізняються від санкцій для організованого розбою. За вчинення бандитизму передбачена відповідальність, яка карається позбавленням волі від 5 до 15 років з конфіскацією майна, тоді як за організований розбій передбачено позбавлення волі від 7 до 10 років з конфіскацією майна [1].

Тому, при кваліфікації діянь передбачених ст. 257 КК України та ст. 187 КК України виконавчим органам влади слід звертати увагу на спеціальну ознаку озброєності, яка часто створює проблему у правильній їх кваліфікації.

Отже, підсумовуючи викладені твердження та судження можна сказати, що бандитизм - це небезпечний вид організованої злочинної групи, який має свою ієрархію та характеризується стійкістю і стабільністю єдиного наміру всіх організаторів та учасників банди. Держава має бути зацікавленою у правильній регламентації даного виду злочину проти громадської безпеки та у ефективній діяльності судів та правоохоронних органів щодо протидії організованій злочинності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.
3. Гаврилов Ю. Г. Проблеми визначення об'єкту бандитизму / Ю. Г. Гаврилов // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2017. – 155 №2. – С. 167–175.
4. Ковальська М. Ю. Основні методики розслідування бандитизму: дис. на здобуття наук. ступ. док. філософії: Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2020. С.50.
5. Кривонос С.В. Суб'єктивна сторона бандитизму. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 121-125.
6. Лопаєва О.М., Водоп'ян Д.В. Деякі проблемні питання недоконалості ознак бандитизму за статтею 257 ККУ / О.М.Лопаєва, Д.В.Водоп'ян // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). - Дніпро : ДДУВС, 2019. – С. 147.

Плисюк Наталія Миколаївна

*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ВИДІВ ВБИВСТВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Кримінальні правопорушення проти життя особи безумовно є найнебезпечнішими, посягають на найвищу соціальну цінність [1]. При характеристиці будь-якого кримінального правопорушення та його можливих різновидів важливе значення має порівняння його із відповідними нормами кримінального законодавства зарубіжних держав.

Загальна декларація прав людини 1948 року [2] чітко закріплює на міжнародному рівні право людини на життя. Таке право є безцінним та першочерговим для кожної людини, адже життя не відшкодовується і не відновлюється на відміну від інших прав людини.

В зарубіжних державах по-різному дещо розцінюється таке право залежно від тієї чи іншої правової сім'ї. Так, держави-представники романо-германської правової сім'ї, до яких належать держави Західної Європи в кримінальному законодавстві закріплюють переваги "класичної" школи права, відповідно в першочергові пріоритети серед інших об'єктів кримінально-правової охорони вони відносять життя людини.

Кримінальний кодекс Франції 1992 року вніс зміни в систему складу умисних посягань на життя людини. Відмовившись від привілейованого складу дітовбивства, КК в систему складів умисних посягань на життя людини включив: умисне вбивство без обтяжуючих обставин; отруєння; умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: умисне вбивство, вбивство, пов'язане з іншим злочином, вбивство з метою приготування або полегшення вчинення проступку, або сприяння втечі або забезпечення безкарності виконавця або співучасника проступку, вбивство, вчинене щодо певних груп потерпілих,

підвищений захист яких встановлена КК. Така обтяжуюча обставина, як застосування тортур або актів жорстокості, стало самостійним складом.

Про високий ступінь суспільної небезпечності таких діянь свідчить застосування кримінального покарання у вигляді довічного позбавлення волі в залежності від вбивства, яке вчиняється. Також характерним є збільшення ознак, які обтяжують кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя особи. Кримінальні правопорушення проти життя особи диференційовані в кримінальному законодавстві на просте, кваліфіковані та привілейовані склади вбивств, а також умисні вбивства та вбивство через необережність.

Та разом із тим, для норм кримінального законодавства у державах англо-американської правової сім'ї характерним є відсутність відповідної систематизації. В першу чергу дія таких норм спрямована на кримінально-правову охорону та безпеку інтересів суспільства а також загальну превенцію. Отже, норми кримінального законодавства, якими передбачено відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти життя людини виступають частиною дотримання безпеки в суспільстві в межах дотримання прав людини.

Особливими рисами кримінального законодавства держав, котрі належать до англо-американської правової системи, виступає те, що життя людини підпадає під охорону кримінального закону ще до її народження, до початку фізіологічних пологів, наприклад у США це є 24-тижневий термін вагітності матері. В Англії до системи злочинів проти життя входять просте вбивство та тяжке вбивство, тобто вбивство при обтяжуючих обставинах залежно від спрямованості злочинного умислу на вчинення вбивства. А за законом США, зокрема штату Нью-Йорк, виділяють ще й вбивства залежно від ступеню умислу.

Кримінальні правопорушення проти життя включають в себе: тяжке вбивство, просте вбивство, дітовбивство, аборт, геноцид. До 1996 року в Англії діяла така доктрина: якщо після заподіяння тілесного ушкодження обличчя помре протягом одного року і дня, то суб'єкт винен у вбивстві. Зараз ця доктрина скасована, але діє в деяких штатах і в Кувейті (закріплена в законодавстві). Основним складом в англосаксонській системі є тяжке вбивство. В Англії до вбивств відноситься і дітовбивство. Закон "Про дітовбивство" 1938 року, ст.1: жінка, яка навмисне діє або не діє, завдаючи смерть своїй дитини до 12 місяців в стані психічного розладу, несе відповідальність не за тяжкий, а за просте вбивство. В якості покарання передбачено термін тюремного ув'язнення (довічне дуже рідко).

Життя людини за поглядами правової системи мусульманського права розглядається як основна цінність ісламу. Відповідно, релігійні джерела лежать в основі права та базуються на принципі адекватності покарання вчиненому діянню, наприклад, якщо людину покалічили чи вбили, то це карається смертною карою. За Кораном визначається, що позбавити людину життя без законного обґрунтування є рівнозначним вбивству всього людства. За вбивство, як вже було сказано, злочинець карається смертною карою, але разом із цим, вбивство людини за мусульманським правом не відноситься до категорії злочинів.

Якщо розглядати особливості кримінального законодавства держав соціалістичної правової системи, до яких відносяться Китай, Північна Корея, В'єтнам, Таїланд, Тайвань та ін., то воно засноване на стійкій ідеології з першочерговим захистом власності держави, управління та суспільного порядку, іноді навіть спрямоване на заподіяння шкоди інтересам окремої особи. За офіційною політикою уряду КНДР, у державі немає ніяких проблем у галузі прав людини, оскільки на їх думку соціалістичний устрій, що існує в КНДР, було обрано її громадянами добровільно і він спрямований на всебічне задоволення їхніх матеріальних і духовних потреб. Але, разом із цим, здійснивши аналіз даних, багато міжнародних організацій прийшли до висновку, що режим північнокорейської держави має тоталітарний характер.

У державах постсоціалістичної правової системи, до яких належить і Україна, Болгарія та інші держави пострадянського простору, кримінальному законодавству характерним є матеріальне визначення поняття кримінальних правопорушень проти життя

особи, яке включає в себе ознаки протиправності та заподіяння шкоди суспільним інтересам. Також ці злочини мають високий рівень систематизації та юридичної техніки, хоча й там є різними критерії визначення пріоритетності захисту інтересів особи або державної безпеки.

За кримінальним законодавством постсоціалістичних держав провідне місце серед кримінальних правопорушень проти життя особи займає вбивство, різновидом складу якого є вбивство за обтяжуючих обставин. Кримінальна політика спрямована на збільшення та деталізацію обставин, обтяжуючих відповідальність, одночасно з гуманізацією кримінального покарання, на вирішення термінологічних проблем кримінального законодавства.

Таким чином, коротко розглянувши види вбивств в окремих зарубіжних державах, можна підсумувати, що досліджувані різновиди вбивств у правових системах світу мають певні спільні та відмінні риси.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Загальна декларація прав людини 1948 року // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Старовойтова Ю.Г. Загальна частина кримінального права Англії та США: навч. посіб. Київ: Атіка, 2012. 104 с.
5. Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії. Київ: Праксис, 2008. 344 с.
6. Кримінальний кодекс Французької Республіки / пер. на укр. мову – К.І. Мазуренко. Київ: ОВК, 2017. 348 с.

Політова Анна Сергіївна,

*доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Маріупольського державного університету
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

24 лютого розпочалося повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та введення в Україні воєнного стану. За інформацією, яку оприлюднюють на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, станом на 21.04.2022 обліковано 3526 злочинів проти основ національної безпеки (зокрема, 2280 – посягань на територіальну цілісність і недоторканість України (ст.110 КК), 609 – державна зрада (ст. 111 КК), 60 – диверсія (ст. 113 КК), інші злочини – 577) та 7661 – злочинів агресії та воєнних злочинів (7435 – порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК), 46 – планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни (ст. 437 КК), 9 – пропаганда війни (ст. 436 КК), інші злочини – 171). Не дивлячись на те, що окремо не виділено категорію такого кримінального правопорушення як захоплення заручників, відповідно до Римського статуту міжнародного кримінального суду це діяння віднесено до воєнних злочинів. Так, зокрема, у ч. 2 ст. 8 Воєнні злочини Римського статуту відзначено, що для цілей цього Статуту військові злочини означають:

а) серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються відповідно до положень відповідної Женевської конвенції:

- i) умисне вбивство;
- ii) тортури або нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти;

iii) умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю;

iv) незаконне, безглузде та великомасштабне знищення та привласнення майна, не викликане військовою необхідністю;

v) примус військовополоненої або іншої особи, що охороняється, до служби у збройних силах ворожої держави;

vi) умисне позбавлення військовополоненої або іншої особи, що охороняється, права на справедливе і нормальне судочинство;

vii) незаконна депортація чи переміщення чи незаконне позбавлення волі;

viii) *взяття заручників*; ... (вид. – автор) [1].

Так, дійсно, беззаперечним є той факт, що в умовах війни такі протиправні дії ми будемо кваліфікувати як воєнний злочин, але у мирний час питання кваліфікації захоплення заручників залишається актуальним та дискусійним, оскільки стосується визначення об'єкта захоплення заручників.

Варто відзначити, що боротьба із захопленням заручників регламентується декількома міжнародно-правовими актами, серед яких варто відзначити Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. Беззаперечним є той факт, що злочин захоплення заручників викликає серйозне занепокоєння з боку міжнародного співтовариства, адже у Конвенції відзначено, що будь-яка особа, яка вчиняє акт захоплення заручників, підлягає або судовому переслідуванню, або видачі.

Станом на 18.02.2022 р. у проєкті КК України відсутня самостійна норма, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за захоплення заручників. Відзначимо, що у самому проєкті згадується про захоплення заручника та дається визначення терміну «заручник». Так, відповідно до ст. 4.4.1. «Значення термінів, вжитих у цьому Розділі» Розділу 4.4. «Злочини проти особистої свободи та гідності людини» Книги четвертої «Злочини та проступки проти людини і громадянина» Особливої частини проєкту КК України заручник – людина, позбавлена особистої свободи з метою змусити орган державної влади, орган місцевого самоврядування, міжнародну організацію чи представництво іноземної держави, фізичну чи юридичну особу вчинити певну дію або утриматися від вчинення певної дії [2].

Окрім того, у ст. 4.4.3. «Ознаки складу злочину, які підвищують тяжкість злочинів на два ступеня» цього ж Розділу 4.4. вказано, що ознаками складу злочину, які підвищують на два ступеня тяжкість злочину, передбаченого цим Розділом, є вчинення злочину, передбаченого статтею 4.4.5, *поєднаного з примушуванням органу державної влади, органу місцевого самоврядування, міжнародної організації чи представництва іноземної держави, фізичної чи юридичної особи вчинити дію або утриматися від вчинення дії як умови звільнення захопленого заручника* (вид. – автор) [2].

При більш детальному аналізі положень ст. 4.4.5. та ст. 5.2.4. проєкту КК України можна відзначити, що у цих нормах мова йде про захоплення людини із схожою метою – примусити вчинити яку-небудь дію чи утриматися від її вчинення. Але чи відповідає це положенням Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників 1979 р.? На нашу думку ні, оскільки відповідно до ст. 1 зазначеної Конвенції, будь-яка особа, яка захоплює або утримує іншу особу й погрожує вбити, завдати пошкодження або продовжувати утримувати іншу особу (далі називається «заручник») для того, щоб примусити третю сторону, а саме: державну, міжнародну міжурядову організацію, будь-яку фізичну, юридичну особу або групу осіб, – здійснити чи утриматися від здійснення будь-якого акту як прямої, так і опосередкованої умови для звільнення заручника, вчиняє, відповідно до змісту цієї Конвенції, злочин захоплення заручників [3].

У ст. 1.2.8. «Сумлінне виконання міжнародних зобов'язань» Розділу 1.2. «Принципи Кримінального кодексу України» Книги першої «Про Кримінальний кодекс» Загальної частини проєкту КК України зазначено, що цей Кодекс має відповідати чинним міжнародним договорам, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [2].

Наголошуємо, що відповідальність за захоплення заручників вперше була передбачена у 1987 р.: після того, як Україна (на той час – Українська РСР) приєдналася до вказаної вище Конвенції, Указом Президії Верховної Ради УРСР від 31 липня 1987 р. КК УРСР 1960 р. було доповнено ст. 123-1 «Захоплення злочинців».

Вважаємо за потрібне також нагадати, що в Указі Президії Верховної Ради Української РСР від 8 травня 1987 р. № 3954-XI «Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Міжнародної конвенції про боротьбу з захопленням заручників» зазначено: «Українська Радянська Соціалістична Республіка засуджує міжнародний тероризм, який позбавляє життя безвинних людей, становить загрозу їхній свободі та особистій недоторканності і дестабілізує міжнародну обстановку, якими б мотивами не пояснювались терористичні дії. Виходячи з цього, Українська Радянська Соціалістична Республіка вважає, що пункт 1 статті 9 цієї Конвенції повинен застосовуватись у такий спосіб, щоб це відповідало проголошеним цілям Конвенції, які включають розвиток міжнародного співробітництва у вжитті ефективних заходів для відвернення, переслідування і покарання за вчинення всіх актів захоплення заручників як *прояву міжнародного тероризму* (вид. – автор), в тому числі і шляхом видачі гаданих злочинців» [4].

Таким чином, вважаємо за доцільне відзначити про необхідність віднесення цієї норми до Розділу 5.2. «Злочини проти безпеки суспільства від тероризму» Книги п'ятої «Злочини та проступки проти суспільства» Особливої частини проекту КК України та обов'язкового дотримання принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань щодо необхідності передбачення самостійної кримінально-правової норми про відповідальність за захоплення заручників.

Список використаних джерел:

1. Римський статут міжнародного уголовного суду. Совершено в Риме 17.07.1998 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (дата звернення 22.04.2022).
2. Проект Кримінального кодексу України. Станом на 18.02.2022. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/02/18/kontrolnyj-proekt-kk-18-02-2022.pdf>. (дата звернення 22.04.2022).
3. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text. (дата звернення 24.02.2022).
4. Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Міжнародної конвенції про боротьбу з захопленням заручників: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 08.05.1987 р. № 3954-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3954-11#Text>. (дата звернення 22.04.2022).

Сердечна Ірина Леонідівна,

доцентка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидатка юридичних наук, доцентка

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАТЬКІВ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ

Обов'язок батьків щодо утримання своїх дітей до повноліття визначений ч.2 ст. 51 Конституції України та ст. 180 Сімейного кодексу України (далі – СК України). Виконання обов'язку щодо виховання та утримання матір'ю, батьком своїх дітей, в першу чергу, є добровільним. Але в сучасному суспільстві складається ситуація за якої батьки неналежно виконують свій обов'язок щодо утримання дитини та забезпечення необхідного рівня життя, харчування та виховання.

До Сімейного кодексу України були внесені суттєві зміни щодо врегулювання відносин з приводу стягнення аліментів, вони були спрямовані на належне виконання батьками обов'язку щодо утримання дітей [1, с. 1].

Питанню призначення та стягнення аліментів в теорії сімейного права приділено чимало уваги, проведено багато досліджень, однак не зважаючи на це воно залишається актуальним, оскільки сімейне законодавство поповнюється змінами, які потребують додаткового наукового аналізу та вивчення [2, с. 138].

Погодимося з думкою, що саме Конституцією України, Сімейним кодексом України та деяким іншими нормативно-правовими актами в першу чергу врегульовані суспільні відносини, суб'єктами яких виступають родичі та члени сім'ї. У разі неефективної охорони сімейних прав основними актами, які регулюють ці відносини йде мова про можливість застосування заходів державного примусу, тобто до застосування адміністративної та кримінальної відповідальності [3, с. 255].

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 03.07.2018 р. № 2475-VIII [4] стало важливим кроком законодавця у сфері впливу на боржників з метою посилення забезпечення реалізації прав дитини на належне утримання з боку батьків [1, с. 2]. Цим нормативно-правовим актом внесено зміни до низки законів та підзаконних актів, зокрема Кримінального кодексу України (далі – КК України). КК України було доповнено статтею 389-23лісне ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт. Для чіткого розуміння поняття «злісного ухилення», в примітці до статті міститься роз'яснення [5]: «Під злісним ухиленням особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт для цілей цієї статті слід розуміти продовження ухилення від відбування суспільно корисних робіт особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності на підставі ст. 183-2 КУпАП [6], тобто неприбуття до місця виконання суспільно корисних робіт (підприємства, установи, організації) протягом 2 днів із дати, визначеної у направленні уповноваженою посадовою особою уповноваженого органу з питань пробації без поважних причин, невихідна суспільно корисні роботи або відмова від виконання роботи, вид якої визначений підприємством, установою, організацією, більше двох разів протягом місяця без поважних причин, а також поява на робочому місці у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння. При цьому хвороба або інші важливі обставини, які будуть визнані поважними причинами, звільняють порушника від цієї відповідальності» [5].

Відповідальність за злісне ухилення від сплати аліментів визначено у ст. 164 Кримінального кодексу України [5].

Загалом, якщо звернутися до кримінального законодавства, то злісним ухиленням від сплати аліментів вважаються тривалі, повторювані, систематичні і наполегливі дії боржника, які спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміна місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, повторне ухилення від сплати аліментів тощо), що призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за шість місяців відповідних платежів.

Причинами притягнення до кримінальної відповідальності є наступні: по-перше, наявність кримінального правопорушення у вигляді ухилення від сплати аліментів; по-друге, злісне ухилення від сплати таких аліментів. Ці положення відрізняються у періоді часу протягом якого не виплачувалися аліменти, що на думку О.С. Юніна, призводить до певних складнощів у притягненні до кримінальної відповідальності боржника. Науковець вважає, що існують боржники, які сплачують аліменти один раз на кілька місяців і тим самим не вважають себе, так званими, «злісними неплатниками», однак у зв'язку із змінами до чинного сімейного законодавства такі виплати не звільняють їх від притягнення до кримінальної відповідальності, при цьому заборгованість лише накопичується [7, с. 136-137].

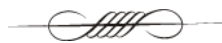
Зауважимо, що правовідносини між батьками та дітьми є взаємними, і це стосується в першу чергу майнових прав, зокрема аліментних зобов'язань. Якщо батьки утримували дитину до досягнення нею повноліття, за необхідності визначеної в межах закону і довше, то на повнолітніх дітей покладається взаємний обов'язок щодо утримання непрацездатних та таких, що потребують матеріальної допомоги батьків [8]. У разі невиконання такого

обов'язку діти можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності (ст. 165. Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків КК України).

Отже, коли йде мова про притягнення особи до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів, то в першу чергу має бути доведено факт злісного невиконання обов'язку щодо утримання дитини. Такі обставини як невиконання батьком, матір'ю обов'язку щодо сплати аліментів на користь дитини, відсутність у боржника роботи і небажання, відмова від пошуку роботи, тривалий характер відсутності платежів на утримання дитини та відповідно звернення потерпілої особи з цього приводу будуть вказувати на злісний характер[9, с. 176].

Список використаних джерел:

1. Балацька О. Р., Мартинюк Т. О. Новели сімейного законодавства щодо захисту прав дитини на належне утримання. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2020. № 1(21) : URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20bornnu.pdf>.
2. Несинова С.В. Аліменти на дитину: новели законодавства й особливості стягнення з 2018 року. Порівняльно-аналітичне право. № 5 2018. С.136-139.
3. Тичина О.М. актуальні засади притягнення до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей.URL: file:///E:/NAUKA/Publikacii/Konferencii/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F%202021/%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%90%20%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%AF%20%20%202%D1%87_p285-291.pdf
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 03.07.2018 р. № 2475-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 36, ст.272.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III.Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25-26.Ст.131
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984. № 51. Ст.1122.
7. Юнін О.С. Стягнення заборгованості по аліментах та притягнення боржника до відповідальності за невиконання аліментних обов'язків: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 132-139
8. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III.Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135.
9. Столітній А. В. Особливості початку досудового розслідування за ухилення від сплати аліментів на підставі подань (повідомлень) державної виконавчої служби. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.] ; відп. за вип. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юрид. л-ра, 2015. Вип. 75. С. 175-181.

Смірнова Ірина Сергіївна,

аспірантка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА РІВНОПРАВНІСТЬ ГРОМАДЯН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Право на рівність, заборона дискримінації закріплені на рівні Основного Закону держави – Конституції України в статтях 21, 24, 35 [1]. В статті 161 Кримінального кодексу

України (надалі – КК України) передбачено кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками [2].

Держава має жорстко та рішуче реагувати на будь-які прояви порушення рівноправності громадян. Оскільки, відсутність невідворотності притягнення до відповідальності за такі порушення викликає почуття безкарності та всюдозволеності у порушника і все більшого розповсюдження цього негативного та ганебного явища.

У зв'язку з актуальністю цього питання, цікавим для аналізу є досвід сусідньої країни - Республіки Польща (надалі - РП), в сфері кримінально-правової охорони, протидії посяганням на рівноправність громадян в залежності від певних ознак.

З аналізу Карного кодексу Республіки Польща (надалі - ККРП) вбачається, що в ньому міститься п'ять статей (119, 194, 196, 256, 257), які присвячені захисту рівноправності людей. На противагу цьому, КК України містить лише одну статтю (161), яка присвячена кримінальній відповідальності за порушення рівноправності громадян.

Стаття 161 КК України міститься в розділі 5 «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» [2].

Стаття 119 ККРП закріплена в розділі 16 «Злочини проти миру, людяності, військові злочини», статті 194, 196 ККРП закріплені в розділі 24 «Злочини проти свободи совісті і віросповідання», а статті 256 (частина 1), 257 ККРП розміщені в розділі 32 «Злочини проти публічного порядку» [3].

З зазначеного можна зробити висновок, що РП пішла шляхом розмежування таких понять як дискримінація, злочини на ґрунті ненависті та мови ворожнечі, закріпивши їх в різних статтях та розділах кримінального закону. Натомість в українському законодавстві ці склади злочинів об'єдналися в одному розділі і в одній статті, що може створювати в подальшому труднощі для кваліфікації саме за статтею 161 КК України.

Частина 1 статті 161 КК України передбачає відповідальність, крім іншого за вчинення умисних дій, які спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі чи ненависті. В свою чергу частина 1 статті 256 ККРП, крім іншого, також містить відповідальність за розпалювання ненависті на ґрунті національних, етнічних, расових, релігійних відмінностей. При цьому покарання за українським законодавством є більш суворим і поряд з штрафом, може сягати обмеження волі до п'яти років, позбавлення волі до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. В свою чергу, максимальне покарання за частиною 1 статті 256 ККРП передбачає штраф, обмеження або позбавлення волі до двох років.

Також менш суворе покарання за образу релігійних почуттів інших осіб, публічну зневагу до об'єкту релігійного культу або місця, призначеного для публічного виконання релігійних обрядів передбачає стаття 196 ККРП, а саме: штраф, обмеження або позбавлення волі до двох років. При чому за образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями (ч. 1 ст. 161 КК України) за українським законодавством передбачена відповідальність максимальна санкція якого може сягати позбавлення волі до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

КК України також передбачає більш сувору відповідальність, максимальна санкція якого може сягати позбавлення волі до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого, за пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. В той час, як статтею 194 ККРП передбачає покарання за обмеження особи в належних їй правах з огляду на її релігійну приналежність або не релігійність, за що передбачено покарання у вигляді штрафу, обмеження волі або позбавлення волі до двох років.

Таким чином, перелік ознак за якими можлива відповідальність за обмеження особи в належних їй правах, згідно польського законодавства є значно вужчий і зводиться лише до однієї ознаки - релігійної приналежності особи. В той час, як згідно українського законодавства такий перелік ознак є значно ширший та не є вичерпний. Що дає можливість захисту значно ширшому колу суб'єктів, які можуть потерпати від неправомірного обмеження їх прав у зв'язку із певними ознаками.

В статті 257 ККРП передбачено відповідальність за публічну зневагу до групи людей або до конкретної особи на ґрунті її національної, етнічної, расової, релігійної приналежності або на ґрунті її не релігійності або з цих підстав порушення тілесної недоторканості особи, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі до трьох років [3].

В статті 161 КК України передбачено відповідальність за умисні дії, спрямовані на приниження національної честі та гідності, за що максимальна санкція може сягати позбавлення волі до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [2].

В польському законодавстві відсутня така кваліфікація, як вчинення зазначеного вище ряду злочинів службовою особою. На противагу цьому, в частині 2 статті 161 КК України передбачено таку кваліфікаційну ознаку, як вчинення кримінального правопорушення службовою особою, максимальне покарання за що передбачає позбавлення волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Згідно статті 119 ККРП карається позбавленням волі від трьох місяців до п'яти років застосування насильства або протиправна погроза по відношенню групи осіб або конкретної особи у зв'язку з її національною, етнічною, расовою, політичною, релігійною приналежністю [3]. За українським законодавством за дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами максимальне покарання також може сягати п'яти років позбавлення волі.

Крім того, український законодавець виділяє такі додаткові, в порівнянні з польським кримінальним законодавством (де вони відсутні), кваліфікуючі ознаки, як дії, вчинені організованою групою осіб або спричинення тяжких наслідків, за що максимальне покарання може сягати восьми років позбавлення волі.

Так, польський законодавець пішов шляхом закріплення вузького, чітко окресленого, обмеженого кола ознак (лише національна, етнічна, расова, релігійна приналежність), що позбавляє захисту від порушення рівноправності осіб за іншими ознаками (наприклад, вік, стать, стан здоров'я та ін.). Іноді правопорушення сформульовані узагальнено та широко (наприклад, «насилля», «обмеження в правах», «зневага» та ін.), що суперечить стандартам правової визначеності і передбачуваності, та дозволяє різне, більш широке, двозначне трактування цих положень.

З огляду на зазначене, можна прийти до висновку, що кримінальне законодавство РП в контексті врегулювання кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян не є досконалим та також потребує змін.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р.: станом на 01.01.2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.: станом на 05.01.2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Kodekskarny від 06 червня 1997 р.: станом на 01.02.2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>.

Ясін Ілона Миколаївна

*викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук*

ЗАКОННІСТЬ, ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 368-5 ККУ УКРАЇНИ

Головним принципом кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення є принцип законності, який є багатограним, і має різні прояви. Суть його першої грані полягає у тому, що кваліфікація злочинів, у тому числі, передбаченого ст. 368⁵ ККУ України (далі – ККУ), повинні однаково вирішуватися на всій території України, включаючи тимчасово окуповані території. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII від 15.04.2014 р. тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Відповідно до ч. 1 ст. 9 цього Закону «державні органи та органи місцевого самоврядування, утворені відповідно до Конституції та законів України, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території діють лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Виходячи з конституційного принципу територіальної цілісності України, норм чинного регулятивного та кримінального законодавства, у випадку вчинення діяння, яке містить ознаки складу незаконного збагачення на тимчасово окупованій території України, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, підлягає кримінальній відповідальності за ст. 368⁵ ККУ. Підґрунття цьому знаходимо у ряді норм вітчизняного і міжнародного права. Так, відповідно, до ч. 1 ст. 17 вище зазначеного Закону, «державні органи України застосовують механізми, передбачені законами України та нормами міжнародного права, з метою захисту ... законних інтересів держави Україна». Із змісту ч. 1 ст. 6 ККУ випливає, що «особи, які вчинили злочин на території України, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом». А чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано ВР України свідчать про те, що Україна взяла на себе зобов'язання вжити всіх заходів, які можуть бути необхідними для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, визначених цією Конвенцією, коли злочин вчинено на території цієї Держави-учасниці (1 (а) ст. 42 Конвенції ООН проти корупції (далі – КООНПК)). За умови дотримання ст. 4 КООНПК, держава-учасниця може встановити свою юрисдикцію щодо будь-якого злочину, якщо злочин вчинено громадянином цієї держави-учасниці (2 (b) ст. 42 КООНПК); злочин вчинено проти цієї держави-учасниці (2 (d) ст. 42 КООНПК); злочин вчинено повністю або частково на території держави-учасниці; злочинець є її громадянином, посадовою особою чи членом одного із її національних представницьких органів (1(a, b) ст. 17 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією). Такі зобов'язання держави-учасниці КООНПК стосуються, в тому числі і заходів, необхідних для відновлення її контролю над тимчасово окупованою територією України, як вираження своєї юрисдикції (подібна позиція викладена у ст. 1 Рішення ЄСПЛ «Ілашку проти Росії і Молдови» [1]).

Таким чином, правовий режим на тимчасово окупованій території України, не припиняє дії законодавства України, в тому числі і кримінального. Щодо посадових та службових осіб органів, які створені, обрані або призначені на тимчасово окупованій території України у порядку, не передбаченому законами України, то вони суб'єктами складу незаконного збагачення не можуть визнаватися, оскільки відповідно до чинного законодавства ці органи є не законними, а будь-які акти (рішення, документи), видані цими органами та/або особами, які їх представляють, є недійсним і не породжують жодних правових наслідків (ч. 3 ст. 9 вище зазначеного Закону).

З приводу кримінально-правової кваліфікації дій осіб, які раніше здійснювали функції в національних представницьких органах України і є громадянами України, вступили у позаслужбові відносини з представниками органів, створених на тимчасово окупованій території України, вчинили дії, які спрямовані на набуття активів у власність (наприклад, набуття нерухомого майна у власність), то дії цих осіб, слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 111¹ КК України «Колабораційна діяльність», як свідоме, умисне, добровільне співробітництво громадянина України з державою-агресором на шкоду інтересам держави. Принагідно слід зазначити, що раніше, до моменту набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 року № 2108-IX такі дії кваліфікувалися за ч. 1 ст. 258³ ККУ, як участь у терористичній групі чи терористичній організації¹, що створені на тимчасово окупованій території України.

Крім того у ст. 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», визначено гарантії права власності та правовий режим майна на тимчасово окупованій території України. Відповідно, право власності на тимчасово окупованій території України охороняється чинним законодавством України, а набуття (або припинення) права власності на нерухоме майно, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, здійснюється відповідно до законодавства України за межами тимчасово окупованої території. А «будь-який правочин щодо нерухомого майна, ... вчинений з порушенням вимог цього Закону, інших законів України, вважається недійсним з моменту вчинення і не створює юридичних наслідків».

Особовий аспект принципу законності [2, с. 347] у процесі кримінально-правової кваліфікації полягає у забезпеченні однакової правової оцінки діянь суб'єктів незаконного збагачення незалежно від їхніх соціальних, демографічних ознак, політичних переконань чи майнового становища. Так, наявність індивідуальних особливостей особи, обумовлених займаною посадою, приналежність до певного політичного кола, наявність зв'язків з політичною елітою чи зосередження у руках особи значних капіталів, не повинні бути визначальними (створювати привілеї чи, навпаки, погіршувати становище особи) у кримінально-правовій кваліфікації діяння, передбаченого ст. 368⁵ ККУ. Це означає, що під час кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення «становище винного не повинно погіршуватися, чи навпаки покращуватися» [3, с. 348-349], залежно від його статусних, чи інших індивідуальних особливостей.

Принцип законності поширюється й на підстави кримінально-правової кваліфікації [2, с. 359]. Фактичною підставою кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення можуть бути лише дані, отримані відповідно до вимог кримінально-процесуального закону [2, с. 359]. Принцип законності кримінально-правової кваліфікації поширюється й на її нормативну підставу [2, с. 360]. Такий аспект законності, пов'язаний із дією правила *nullum crimen sine lege* [2, с. 360]. Метою формулювання та застосування зазначеного правила, як складової принципу законності, у трактуванні ЄСПЛ, як зазначає С.В. Хилюк, є «забезпечення ефективного захисту особи від свавільного кримінального переслідування, засудження та покарання» [3, с. 48]. «...Тільки право може визначити, що є злочином; що забороняється поширювальне тлумачення кримінально-правових норм, якщо це погіршує становище особи, у тому числі із застосуванням аналогії» [3, с. 48].

¹Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 8.04.2016 р. у справі № 243/8931/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57052333>

Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 09.11.2016 р. у справі № 243/8934/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53284343>

Так, принцип законності кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення повинен проявлятися у тому, що правова оцінка діяння повинна здійснюватися відповідно до положень, прямо визначених у ст. 368⁵ ККУ.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Ілашку проти Росії і Молдови» від 08.07.2004 р. / Верховна Рада України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_344
2. Навроцький В. О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації : монографія. Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. Київ : Атіка, 1999. 464 с.
3. Хилук С. В. Правило *nullum crimen sine lege* в інтерпретації Європейського Суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 47–51.

*Пилипенко Дмитро Олексійович,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ГУМАНІЗМ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Однією із загальноправових засад кримінально-виконавчого права є засада гуманізму. Цей принцип уособлює собою антропоцентричну модель розвитку сучасної правової системи нашої держави. Гуманізм визначає цінність людини як особи, її право на свободу, щастя, розвиток, вияв своїх здатностей [1, с. 56]. Гуманізмом (від лат. – людяність) називають світогляд, у центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності; ідеологія, що орієнтується насамперед на позитив людини при визнанні її негативу, який потребує контролю й обмежень [2, с. 133]. А.Х. Степанюк зазначає, що гуманізм кримінально-виконавчої діяльності повинний виявлятися в мінімумі кримінально-правової репресії. Причому, це стосується як позбавлення волі, так і покарань, не зв'язаних з позбавленням волі, оскільки в Стандартних мінімальних правилах ООН у відношенні заходів, не зв'язаних з тюремним ув'язненням (Токійських правилах), зовсім чітко викладена вимога, щоб у ході застосування не зв'язаних з тюремним ув'язненням заходів права правопорушника не обмежувалися в більшому ступені, чим це санкціоновано компетентним органом, що виніс первісне рішення. [3, с. 46].

Стосовно вказаної позиції слід наголосити, що умови мінімальної «кримінально-правової репресії» є цілком обґрунтованими для системи національних судів, які фактично призначають кримінальні покарання за вчинені кримінальні правопорушення. В умовах реалізації норм кримінально-виконавчого права використання вищезгаданого словосполучення є вкрай суперечливим. Перш за все, поєднання терміну «репресія» із застосуванням заходів кримінально-виконавчого впливу може формувати у «стороннього спостерігача», дещо викривлену уяву про зміст вказаних заходів та сприйняття їх як щось антилюдське та негуманне. Це є цілком можливим враховуючи етимологічний зміст слова «репресія». Так відповідно до Великого енциклопедичного словника репресія (лат. repressio) – придушення, каральний захід, покарання, що застосовується державними органами [4, с. 1120]. Репресія змістовно пов'язана з лат. «гергімо» (придушую, приборкує), що складається з префіксаге- та дієслова ргемо- (даблю, топчу, пресую) [5, с. 62]. Отже термін «репресія» як вважаємо, є більш характерним для трагічного минулого нашої країни за часів Радянського союзу, коли визначення «репресований» стало невід'ємною категорією тодішнього буття та пов'язаний був із безпідставним кримінальним переслідуванням й позбавленням волі невинних осіб за волею представників радянської влади. В сучасних умовах доцільно використовувати таку категорію як «тягар відповідальності», яка цілком відповідає сутності заходів кримінально-виконавчого впливу. В умовах багатосуб'єктного сприйняття змісту засади гуманізму саме тягар відповідальності являє собою явище, яке відображає собою закономірну реакцію суспільства інтереси якого постраждали внаслідок вчинення суспільно-небезпечного діяння; враховує зацікавленість у відновленні справедливості потерпілих від кримінальних правопорушень осіб; задовольняє потреби інших осіб, що невід'ємно пов'язано з особою, яка відбуває кримінальне покарання.

Список використаних джерел:

1. Коломиец Ю.О. Идеягуманизма в уголовном праве Украины. Держава та регіони. Серія : Право, 2017. № 4 (58). С. 54-59

2. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
3. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными. Воспитание и правопорядок, 1990. № 7. С. 46-49.
4. Прохоров А.М. Большой энциклопедический словарь. М. : Советская энциклопедия, 1991. 1628 с.
5. Болдирев Р.В. Етимологічний словник української мови. Том 5. Київ, 2006. 704 с.

Попелюшко Василь Олександрович

*професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»*

доктор юридичних наук, професор

Матвійчук Марія Анатоліївна

старша викладачка кафедри

кримінально-правових дисциплін

Національного університету «Острозька академія»

доктор філософії за спеціальністю 081 Право

I. МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В МІСЦЯХ УВ'ЯЗНЕННЯ

Видатним українським ученим, істориком права, найяскравішим представником «західно-руської» (української) школи історії права кінця XIX – першої третини XX ст., Іоаннікієм Малиновським була розроблена та детально охарактеризована власна концепція пенітенціарної справи. У своїй капітальній праці «Радянські поправчо-трудова установи порівнюючи з буржуазними тюрмами», опублікованій у 1928 р., академік, окрім підсумку питань виправно-правової політики та окремих питань пенітенціарного права, ґрунтовно висловився й про необхідність створення юридичного бюро як елемента пенітенціарної концепції, метою якого є надання юридичної (правової) допомоги в'язням в місцях ув'язнення. Вчений зазначав, що саме в'язні поміж трудящих потребують такої допомоги найбільше [1 с. 186].

Пояснював І. Малиновський це так. Представники буржуазії, які опинилися в ув'язненні, знають свої права та мають можливість, завдяки зв'язкам, які мають на волі, матеріальним засобам та практичній спритності захищати свої інтереси. А от, зовсім в іншому стані перебувають трудящі – селяни, робітники та червоноармійці, які не знають законів та не можуть реалізувати свої права. Як зазначав, І. Малиновський, коли пенітенціарна політика радянської влади вимагає класового підходу до в'язнів, то треба дати трудящим в'язням усю можливу допомогу, в тому числі правову [2, с.118].

І з цією метою, Головним управлінням місць ув'язнення у РСФРР обіжником з 3 березня 1923 р. було створено в усіх місцях ув'язнення юридичні бюро у складі шкільно-виховної частини.

Вчений ставив ряд вимог щодо діяльності юридичного бюро: по-перше, юридичне бюро має бути відкрите щодня, аби була змога приймати в'язнів у вільний від примусової роботи час; по-друге: в'язні мають бути повідомлені про можливість звернення до юридичного бюро за безоплатною допомогою (порадами) за визначеним місцем у визначений час (у канцелярії, школі, клубі тощо) шляхом розміщення оголошень на видних місцях та через усні сповіщення під час перевірок, вистав, розмов тощо; по-третє: співробітники бюро мають вислухати кожного в'язня, ознайомитися з його справою, проконсультувати та скласти відповідні клопотання (про перевід до вищого розряду, про прискорення розгляду справи, про дотермінове звільнення, про зарахування досудового розслідування, про помилування, про амністії, касаційну скаргу тощо) [2, с.120].

Більше того, надання такої правової допомоги не повинно обмежуватися порадами та складанням заяв з питань, що стосуються самого в'язня в ув'язненні. З цього приводу,

вчений зазначав, що в'язень зберігає зв'язки на волі, а сам факт ув'язнення може викликати різні складнощі та низку невідкладних питань, які потребують розв'язання, такі як: питання про догляд неповнолітніх дітей, житлові питання тощо. І на кожне питання, яке турбує в'язня, має бути надана відповідь.

Юридичне бюро, не є школою чи установою позашкільної освіти у звичному їх трактуванні, але воно перебуває у зв'язку із культурно-просвітньою роботою, та певною мірою межує із позашкільною освітою. Відтак, юридичне бюро, поряд із своєю утилітарною метою – правовою допомогою в'язням, виконує ще культурно-освітні та виховні завдання. Адже їх співробітниками є не просто адвокати чи захисники, в першу чергу це вчителі (вихователі), які ознайомившись із справою в'язня, дають пораду, що потрібно зробити і чому саме так, а не інакше. Такі поради набувають характеру «лекцій політичної грамоти» – як зазначав І. Малиновський, – адже в'язень на власній справі ознайомлюється з нормами конституційного, кримінального права та процесу.

Що ж до складання клопотань від імені в'язня, то вчений зазначав, що спершу потрібно якимось чином мотивувати, поспілкуватися із ним, з'ясувати мотиви та обставини, за яких було вчинено злочин, його професійну належність, економічний та родинний стан, його ставлення до вчиненого злочину. А щодо поведінки в ув'язненні, то в'язня необхідно ознайомити із факторами злочинності, боротьби із злочинністю, позбавленням волі, каральною політикою радянської влади, та стимулювати його задуматися над цими питаннями, і ось тоді і матиме місце виховний вплив на в'язня [1, с. 187].

Щодо працівників юридичного бюро, то вчений зазначав, що їх головним завданням, чи то вільнонайманих службовців чи в'язнів, є те, що вони повинні володіти достатніми правовими знаннями, користуватися повагою та довірою в'язнів, і лише за таких умов можна досягти мети діяльності бюро – утилітарної, просвітньої та виховної.

Сама ж концепція пенітенціарної справи вченого (а в її складі і правова допомога ув'язненим), яка була опублікована у вищезгаданій праці вченого, була піддана гострій критиці Г. Волкова, який опублікував на неї «замовну» рецензію в журнал «Вісник радянської юстиції» під назвою «Академічна пенітенціарія» [3, с. 490-494], однак «рецензент» критикував, не стільки її зміст, скільки особу самого І. Малиновського [4, с. 206].

Самому І. Малиновському за час перебування в ув'язненні, майже п'ять років, почергово в концентраційному таборі спеціального призначення, таборі, виправній колонії та перехідному домі, довелося бути секретарем культурно-просвітницької комісії табору, працювати в школі з ліквідації неграмотності та бути завідувачем того ж таки юридичного бюро. Вчений, як ніхто інший, розумів необхідність та засади організації безоплатної правової допомоги в місцях ув'язнення. Окремі його погляди на цю справу не втрачають своєї актуальності й сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Малиновський І. О. Радянські поправчо-трудові установи порівнюючи з буржуазними тюрмами. За редакцією та від редактора В. О. Попелюшка. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. 306 с.
2. Малиновський О. О. Радянські поправчо-трудові установи порівнюючи з буржуазними тюрмами. Збірник Соціально-Економічного Відділу Всеукраїнської Академії Наук. Київ. 1928. № 16. 227 с.
3. Волков Г. Академічна пенітенціарія. Вісник радянської юстиції. 1929. № 17 (147). С. 490-494.
4. Матвійчук М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. О. Малиновського: історичний аспект. ... дис. док-ра філософії за спец. 081 Право. Острог-Львів, 2022. 240 с.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

Бондаренко Ольга Сергіївна,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету,
доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ МОДЕЛІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У КАНАДІ

Особливості англосаксонської моделі антикорупційної політики полягає в прагненні до інституціоналізації всіх відносин, які виникають у сфері надання публічних послуг. З огляду на це антикорупційна політика США, Великобританії й Канади базується на концепції попередження та припинення корупції в системі державної служби. Вона передбачає детальну регламентацію адміністративно-правового статусу службовця, режиму взаємовідносин державного службовця з фізичними та юридичними особами, формування чітких адміністративних процедур, що звужують рамки необґрунтованого адміністративного розсуду з боку чиновника. Усі ці процедури дозволяють своєчасно виявляти корупцію в системі державної служби, а також припиняти спроби окремих чиновників використовувати державну службу в особистих або корпоративних інтересах [1, с. 115.]

Канада підписала Конвенцію про боротьбу з хабарництвом у міжнародних ділових операціях Організації економічного співробітництва та розвитку (Конвенцію ОЕСР) 17 грудня 1997 р. А в 1998 р. Парламент ухвалив закон «Про корупцію іноземних державних службовців» (CFPOA) для імплементації в канадське законодавство зобов'язань Канади згідно з Конвенцією ОЕСР.

Канада має чітку законодавчу базу, яка детально описує механізм запобігання корупції: закон «Про відповідальність федерального уряду», закон «Про конфлікт інтересів», створений на основі положень Кодексу правил, що стосуються конфлікту інтересів і правил поведінки після виходу у відставку для державних посадових осіб, закон «Про Парламент Канади», Кодекс правил поведінки в умовах конфлікту інтересів для членів Палати обшин 2004 р., Кодекс правил поведінки в умовах конфлікту інтересів для сенаторів 2005 р., Керівництво для міністрів та державних секретарів «Відповідальний уряд», закон «Про лобізм», Кодекс поведінки лобістів, Принципи внутрішнього аудиту Ради Казначейства [2, с. 196].

У 1985 р. в Канаді був ухвалений Ціннісний етичний кодекс державного службовця, що містить правила поведінки, якими зобов'язані керуватися всі державні службовці в разі виникнення конфлікту між їх службовими обов'язками й особистими інтересами. Правила спрямовані на профілактику корупційних кримінальних правопорушень, установлення чітких норм поведінки всіх державних службовців у разі «конфлікту інтересів» на держслужбі та після її завершення, мінімізація можливості їх виникнення. Зазначений кодекс складається з чотирьох частин. У першій частині сформульовані загальні принципи поведінки, якими зобов'язані керуватися державні службовці, наприклад заборона приймати подарунки, одержувати матеріальний зиск зі ще не оприлюдненої інформації, що стала їм відомою в результаті виконання їх службових обов'язків [3].

Друга частина кодексу містить конкретні вимоги до повсякденної діяльності державного службовця. Мета цих вимог – максимально знизити ймовірність виникнення «конфлікту інтересів». Відповідно до зазначеного документа державний службовець упродовж 60 днів після призначення на службу зобов'язаний подати детальний конфіденційний звіт про своє майно й усі прямі та істотні зобов'язання, здатні спричинити можливість конфлікту зі службовим інтересом [3].

Третя частина Кодексу містить вимоги до поведінки службовця після завершення ним державної служби, мета яких – звести до мінімуму можливість виникнення в нього ще на

державній службі реального, потенційного або явного «конфлікту інтересів», маючи на увазі його майбутнє працевлаштування за межами держслужби, вилучення особистих вигод із володіння інформацією, що стала йому відомою як державному службовцеві.

Четверта частина Кодексу встановлює мінімальні відмінності в порядку прийому на роботу й звільнення зі служби певних категорій державних службовців, а також визначає права та обов'язки сторін у сенсі додержання правил про «конфлікт інтересів» [4].

Судова система Канади є прозорою й вільною від корупції. Бізнес повідомляє, що канадські суди демонструють високий рівень незалежності та пристойну впевненість держави в ефективності правової системи в разі оскарження нормативних актів і врегулювання суперечок. Виплати й хабарі за вигідні судові рішення нерегулярні [5].

У системі заходів запобігання корупції істотну роль відіграє механізм забезпечення реального захисту осіб, які повідомляють про корупційні дії державних службовців. Уводять ще одного парламентського уповноваженого з перевірки чесності та непідкупності співробітників урядових установ, який буде контролювати виконання спеціального закону про захист державних службовців, які розкривають інформацію про корупційні дії (Public Servants Disclosure Protection Act). За цим законом передбачене створення спеціального незалежного суду, що складається з діючих і колишніх суддів, які вправі вимагати застосування дисциплінарних заходів до порушників [6, с.90].

Конституція Канади захищає свободу слова та преси, але уряд має право обмежувати свободу слова, якщо її вважають мовою ворожнечі, визначення якої залишається не окресленим. За наклеп карають позбавленням волі на строк до 5 років, але журналісти можуть уникнути відповідальності за нього, якщо продемонструють, що діяли відповідально, висвітлюючи питання, що становлять суспільний інтерес, незалежно від того, правдиві були їх твердження чи ні. Конфіденційність джерел юридично не захищена; суди вирішують, чи захищати джерела в кожному конкретному випадку. Закон про доступ до інформації надає громадянам право доступу до записів федерального уряду. Приблизно половина всіх медіа Канади перебуває в приватній власності. Громадяни користуються безкоштовним і необмеженим доступом до Інтернету. Громадські організації діють без обмежень і часто працюють у партнерстві з державними установами [5].

Підсумовуючи викладене, хотіли б зауважити, що в цілому в Канаді дотримуються загальних рис англосаксонської антикорупційної моделі, водночас вона має свої специфічні прояви та особливості, що зумовлені її політичним режимом, особливостями розвитку громадянського суспільства та рівнем втілення базових правових принципів.

Список використаних джерел:

1. Ибраева Г. Р., Клинцева Н. Н., Мыльников М. А. Антикоррупционная политика: учеб. пособие. Казань: Казан. гос. энерг. ун-т, 2016. 136 с.
2. Трепак В. М. Система заходів антикорупційної діяльності у розвинутих країнах світу. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 193–201.
3. Code of Conduct, Values and Ethics of Canada on April 2 2012. URL: http://www.oas.org/juridico/PDFs/mesicic5_can_ann12.pdf (data of appeal: 20.03.2022).
4. Опыт борьбы с коррупцией в зарубежных странах. *Министерство дорожного хозяйства и транспорта* : вебсайт. URL: <http://dorogisk.ru/antikorrupsionnaya-politika/metodicheskie-materialy/1154/> (дата обращения 30.03.2022).
5. Canada Corruption Report. *Risk and compliance* : website. URL: <https://www.ganintegrity.com/portal/country-profiles/canada/> (data of appeal: 27.03.2022).
6. Кабышев С. В. Правовые меры противодействия коррупции: канадский опыт. *Вестник Академии экономической безопасности МВД*. 2009. № 2. С. 87–90.

Виговський Дмитро Леонідович

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ ПОШИРЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

В системі протидії злочинності, як сукупності заходів, спрямованих на максимально можливе зниження рівня злочинності (в ідеалі – її подолання) важливе місце має попереднє діагностування найбільш важливих напрямків діяльності. Іншими словами, перш ніж здійснювати заходи, спрямовані на усунення детермінант конкретних видів злочинності і репресивного впливу на осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення даній сфері, варто визначитись: які саме види злочинності опиняються зоні особливої уваги суб'єктів протидії злочинності?

Законои формальної логіки дозволяють визначитись з окремими видами злочинності, як більш суспільно-небезпечними. Очевидним видається, що більш суспільно-небезпечним може бути той вид злочинності, який являє собою сукупність кримінальних правопорушень, з більш високим рівнем суспільної небезпечності. Відтак, окремим мірилом (втім - не єдиним!) рівня суспільної небезпечності окремого виду злочинності є підвищений рівень суспільної небезпечності окремих кримінальних правопорушень, що, в сукупності, й складають вказаний вид злочинності.

Критеріїв визначення небезпечності кримінального правопорушення в науковій літературі запропоновано українськими чи зарубіжними дослідниками чимало. Так, відомі українські науковці М.І. Панов та С.О. Харітонов підкреслюють: «Суспільна небезпечність кримінально-протиправного діяння — фундаментальна й надзвичайно важлива соціальна (матеріальна) ознака кримінального правопорушення, полягає в тому, що це діяння заподіює чи створює загрозу заподіяння істотної шкоди правам та свободам людини і громадянина, власності, громадському порядку та громадській безпеці, довкіллю, конституційному устрою України, миру та безпеки людства, іншим охоронюваним законом про кримінальну відповідальність суспільним відносинам»[1, с. 15]. Іншими словами запропоновано визначати суспільну небезпечність залежно від істотності шкоди яка була заподіяна чи могла бути заподіяна протиправним діянням. Ви даному випадку проблему складає об'єктивність оцінки такої шкоди конкретним спостерігачем, а також – відповідність рівня шкоди явної і очевидної тій шкоді, що прихована від ока спостерігача. Як приклад, можна навести діяння, що за колишнім законодавством України належало до категорії «хабарництво». З особистих джерел (інформація від знайомих водіїв, неофіційна інформація від працівників ДАІ) і повідомлень преси, нам відомо, що на початку 2000-х років існувала своєрідна «такса» хабарів, які отримували співробітники Державної автоінспекції МВС України у випадку виявлення ними правопорушень з боку автолюбителів. Сума цієї неправомірної вигоди була невеликою, за незначні порушення правил дорожнього руху складала \$4-7, інколи \$10, за тодішнім курсом національної валюти. Відтак, працівник ДАІ, що був затриманий за отримання хабаря в еквіваленті \$10 навряд чи може бути визнаним «небезпечним кримінальним правопорушником». От тільки той факт, що реальна шкода від корупційних правопорушень, вчинених з метою отримання неправомірної винагороди може ніяк не корелюватись із сумою неправомірної вигоди, навряд чи викликатиме заперечення в науковців. Дослідниця проблем кримінології Н.В. Сметаніна, розглядаючи довгострокові наслідки корупційних правопорушень, вказує на наступні аспекти: «суспільна небезпека корупції у соціальному аспекті полягає в тому, що вона призводить до гальмування соціально-економічних реформ; збільшує соціальну напругу в суспільстві; істотно знижує рівень соціального захисту; формує протиправний спосіб життя та ін. Політичні наслідки корупції проявляються у зміні сутності політичної влади; породженні відчуження влади від

народу; дестабілізації політичної ситуації; підпорядкуванні державної влади приватним та корпоративним інтересам, у тому числі інтересам корумпованих угруповань і кланів та ін. Економічні наслідки корупції полягають у підриві економічної системи держави; дискредитації економічних реформ; криміналізації та тінізації економіки; перешкоджанні розвитку ринкових відносин; монополізації економіки та ін. Морально-психологічні наслідки корупції деморалізують суспільство; поширюють у суспільстві кримінальну психологію; породжують відчуття безсилля у громадян. У правовому аспекті корупційні злочини дискредитують право як універсальний регулятор правових відносин, перетворюючи його на засіб задоволення приватних та корпоративних інтересів. Корупція негативно впливає і на формування міжнародного іміджу України; зменшує зовнішнє інвестування; унеможливорює отримання кредитів»[2, с. 175-176]. Погоджуючись з авторкою стосовно аспектів прихованої суспільної небезпечності корупційних кримінальних правопорушень, зауважимо, що не лише окремі види злочинності, але й так звані фонові явища нерідко місять у собі набагато вищий рівень суспільної небезпечності, ніж це може видатись на перший погляд. До таких девіантних проявів можна віднести поширення в суспільстві норм кримінальної субкультури. В даному випадку ми не маємо на увазі діяння, що становлять об'єктивну сторону окремих кримінальних правопорушень, як-то: ст. 300 КК України «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію» (оскільки чимало псевдозаконів кримінальної субкультури явно належать до таких, що сповідують культ насильства й жорстокості), ст. 304 КК України «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» (кримінальна субкультура нерідко виступає інструментом такого втягнення)»[3] тощо. Ці, та ряд інших кримінальних правопорушень, пов'язаних у тій чи іншій мірі з функціонуванням кримінальної субкультури, передбачають кримінальну відповідальність для правопорушників, що означає наявність механізму захисту суспільства від потенційної шкоди. Натомість, поширення кримінальної субкультури способом, що не становить собою діяння, передбачене конкретною нормою Кримінального кодексу, не передбачає подібних захисних механізмів. Це створює загрозу малоконтрольованого поширення асоціальних ідей і переконань, ґрунтуючись на яких створюються і функціонують широко поширені рухи і спільноти, на кшталт сумнозвісного «АУЕ». Загальнодоступність мережі Інтернет дозволяє в реальному часі контактувати прибічникам подібних деструктивних неформальних утворень без врахування відстаней між ними, нерідко – вельми значних. В результаті ідеї, що їх сповідували прихильники руху «АУЕ» набули загальнонаціонального поширення. Його суспільна небезпечність з часом стала настільки очевидною, що діяльність організації було заборонено на законодавчому рівні»[4]. Безсумнівно, що саме приховані, неявні загрози деструктивного впливу поширення псевдозаконів злочинного світу повинні стати об'єктом підвищеної уваги як дослідників проблем кримінології, так і фахівців у галузі кримінального права.

Список використаних джерел:

1. М.І. Панов, С.О. Харітонов. Суспільна небезпечність діяння — фундаментальна ознака поняття "кримінальне правопорушення". Юридична Україна. 2019.№10. С.13-20.
2. Сметаніна Н.В. Ціна корупційних злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 2017. С.175-176.
3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІ // Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.05.2022).
4. У РФ заборонили жити за правилами кримінального світу. URL: <https://zib.com.ua/ua/144137.html>(дата звернення: 20.05.2022).

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

24 лютого 2022 року життя більшості українців розділилося на «до» та «після». Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, масивна ескалація восьмирічної війни на Донбасі на сході України стало каталізатором для боротьби за суверенітет, свободу, незалежність нашої країни та національні культурні цінності. Кожен з нас відчув власним серцем зміни, що відбулися в Україні, і наразі не представляється можливим навіть спрогнозувати соціально-економічні наслідки, які завдаються війною проти України.

Актуальність теми дослідження спричинена фактом повномасштабного вторгнення російських військ на територію України та введенням воєнного стану, що безперечно внесли свої зміни в усі сфери суспільних відносин України. Навіть попри той факт, що на сьогоднішній день Україна героїчно захищає свій суверенітет та незалежність, а на деяких територіях точаться жорстокі бої й чути постійні обстріли, разом з тим розширюється сфера криміналізації окремих видів діянь, тому доречним є дослідження кримінологічних ознак та детермінантів вчинення військових злочинів армією рф проти наших військових та мирних жителів.

Військова злочинність залежить від характеру бойових дій. Наступ позитивно впливає на утримання військовослужбовців від злочинів. Водночас оборона створює передумови для зростання злочинності, а відступ у разі збільшує її. Перемоги та поразки суттєво впливають на моральне налаштування військ.

Отже, для пояснення злочинної поведінки військових злочинців і розроблення заходів запобігання їй необхідно в максимальному ступені використовувати все те, що досліджено кримінологією з питань особи злочинця, природи і причин вчинення злочину.

Тому метою даної доповіді є аналіз проблем втілення базового й ефективного документування та розслідування військових злочинів, учинених російськими загарбниками, як один із заходів задля подолання його наслідків та важливий елемент встановлення та покарання винних осіб.

Для розслідування типових військових злочинів, учинених на території України, а також на тимчасово окупованих територіях на перший план виходять саме соціальні та психологічні властивості особи злочинця, оскільки біологічні показники серед військовослужбовців такі як вік, стать, стан здоров'я є досить передбачуваними, – чоловіки віком від 18 до 60 років, які за станом здоров'я придатні до військової служби.

Кримінологічна характеристика особи, яка вчинила військовий злочин, повинна включати наступні дані: військове положення особи (служить за контрактом, проходить строкову службу чи мобілізований; рядовий, сержантський, старшинський чи офіцерський склад; посада тощо), сімейний стан, освіту, мотив й мету.

Зважаючи на ті нелюдські злочини та катування, які були виявлені на тимчасово зайнятих росією територіях нашої держави, важливим є розуміння морально-психологічного портрету особи, яка спромоглася вчинити таке нелюдське дійство.

Зазначимо, що ця група ознак особи злочинця охоплює його суб'єктивний світ: його світогляд, духовність, погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтації й допомагають дослідникам з'ясувати, чому ця особа скоїла злочин і яким є її внутрішнє ставлення до цього.

Так, я вважаю, що особи, які вчиняли катування та масові вбивства наших мирних жителів, не сприймають життя як особисту цінність кожної людини, вони цілком нормально ставляться до вчинення актів насильства над потерпілими особами, їм притаманні риси заздрисності життю людини, яка має кращі життєві умови проживання, так як ми переконались зі свідчень очевидців та й взагалі з усіх проявів поведінки російських солдат, ті

масово крали матеріальні речі наших громадян, обстрілювали будинки, машини задля внутрішнього задоволення та втамування жаги до вчинення дії по будь-якому н способу завданню шкоди таким об'єктам власності.

Як бачимо на основі аналізу вчинених нелюдських діянь російськими солдатами, можна сказати, що на формування світогляду таких осіб негативно вплинули рівень їх виховання в родині, погані умови проживання, можливо ще й схильність до вживання алкогольних засобів, крім того, зіставляючи показники віку та освіченості, вказане свідчить про низький рівень освіченості більшості таких воєнних злочинців та їх відставання від вікових можливостей.

Вищевказане судження свідчить про невисокі інтелектуальні здібності, обмежені знання й кругозір, невисокий культурний рівень, відмінні від загальноновизнаних життєві цінності й пріоритети російських нелюдів.

Взагалі я б сказала, що мотивами вчинення масових вбивств мирних жителів загарбниками найчастіше є проблеми в складних і стресових ситуаціях, необхідність соціальної підтримки (допомога своїй родині через скрутне фінансове положення, стан здоров'я рідних тощо, тобто я веду до того, що всі наведені вище мною чинники формування такого військового є детермінантами до вчинення злочинних дій, які виявлені після звільнення наших територій від окупації.

Загалом важливим чинником, який стимулює окупанта до вчинення актів звірського насильства проти мирних жителів та наших військових відіграє психологічна обстановка в лавах військового формування, яке перебувало на тій чи іншій території.

Саме психологічна обстановка може вплинути на протиправні діяння солдата в момент психологічної напруги його, як індивіда та особи. Психологічний мікроклімат у військовому середовищі впливає на формування мотивів вчинення солдатом злочину.

Я вважаю вищенаведене твердження цілком реальним фактом, оскільки як ми бачимо, не на всіх територіях, які були зайняті російськими окупаційними військами, були вчиненні звірські діяння, як наприклад у м. Бучі.

Тому це є підтвердженням того, що психологічна обстановка в лавах певного військового формування є чи не найголовнішим чинником щодо чинників, які стають вирішальним кроком для підштовхування такої особи до проявів безжального насильства до наших мирних жителів та військових.

Отже, підсумовуючи вище викладене, хочу зазначити, що в умовах сьогодення роль кримінології у встановленні чинників та умов, які стали приводом до вчинення всіх актів нелюдських злочинів, вчинених в нашій державі російськими загарбниками, набирає особливо актуального значення для вивчення особливостей виявлення вчинених діянь та вироблення засобів та методів, які б сприяли засобам протидії таким діянням.

Список використаних джерел:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А.П. Закалюк. – К.: Видавничий дім «Ін Юре». – 424 с.
2. Кримінологія: навч. посіб. / за ред. Іванова Ю.Ф., Джужі О.М. – [2-ге вид., доповн. та перероб.]. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2008. – 292 с
3. Кримінологія: навч. посіб. / Бузало П.М., Денисов С.Ф., Кириченко О.В. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – С. 192.
4. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підруч. / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – Х.: Право, 2009. – 288 с.

*Ленчук Анастасія Сергіївна,
студентка 2 курсу факультету управління та економіки,
спеціальність Публічне управління та адміністрування
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗМЕНШЕННЯ РІВНЯ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

На жаль, на сьогоднішній день статистика злочинності показує, що кількість кримінальних порушень з кожним роком зростає. Так за даними сервісу Numbeo, який формує Індекс злочинності, Україна станом на 2021 рік займає 54 місце зі 135 у світі за рівнем злочинності. В Європі за цим показником наша країна опинилася на третьому місці після Білорусі та Франції [1].

Зважаючи на таку статистику виникає нагальна потреба в опрацюванні таких завдань: вивчення можливих методів реагування на вже існуючу та профілактики майбутньої можливої злочинності.

Задля опрацювання вищевказаних завдань, на нашу думку, вдалим рішенням буде звернутися до зарубіжного досвіду, в якому функціонує Національна рада з профілактики злочинності. Тому першим кроком така рада має розпочати роботу і в Україні. У такому випадку є два варіанти при яких Національна рада буде підпорядковуватись. Перший полягає в тому, що Національна рада з профілактики злочинності може підпорядковуватись МВС України (приклад Чехії). Проте в такому разі робота може звестись до формалізму (вітчизняний досвід). Через такий ризик краще звернутись до того, щоб Національна рада з профілактики злочинності підпорядковувалась іншому суб'єктові (Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство юстиції України, інший орган у складі Кабінету Міністрів України).

Така Національна рада має ряд важливих функцій, серед яких ми хотіли б виділити одну і досить цікаву: вивчення адаптованості злочинців до нових методів поліцейської діяльності. Оскільки, на сьогоднішній день, злочинці дуже швидко пристосовуються до нового у роботі правоохоронних органів.

Наступним етапом, окрім формування Національної ради з профілактики злочинності зі статусом загальнодержавного органу, має бути створення при головних управліннях Національної поліції обласних, а при районних відділах поліції – районних рад профілактики злочинності [2, с. 255-256].

Для організації патрулювання з охорони правопорядку підрозділами Національної поліції слід урахувати як позитивну зарубіжну практику, так й продовжувати роботу, яка вже успішно проводиться у цій сфері в Україні, а саме:

1. здійснювати належне державне фінансування Національної поліції. Це дозволить здійснювати високе грошове, соціальне, матеріально-технічне та інше забезпечення органів патрульної поліції;

2. посилити протидію службовим зловживанням у діяльності патрульної поліції і так далі.

Для практичної реалізації ситуаційного запобігання злочинності можемо запропонувати таке: не допустити прийняття Закону України «Про зброю», що лише загострить ситуацію щодо незаконного зберігання зброї у нашій країні та зумовить збільшення кількості злочинів, поєднаних із її застосуванням.

Для упровадження просторової профілактики правопорушень та реалізації положень Стратегії розвитку органів системи МВС України до 2020 року варто здійснювати комплекс заходів щодо зміщення акценту від наукового дослідження усім відомих корінних причин злочинності до вивчення географії, топографії та «ціни» місцевої злочинності та урахування органами місцевого самоврядування, забудовниками об'єктів нерухомості стандартів запобігання злочинності шляхом проектування середовища проживання.

З метою активізації архітектурної профілактики правопорушень в Україні виникає необхідність у вжитті таких заходів, як то, перехід до практики проектування й зведення забудовниками об'єктів нерухомості, які відповідають сучасним стандартам у сфері архітектурної профілактики злочинності тощо.

Для розширення профілактичних можливостей заходів у межах теорії розбитих вікон варто варто впровадити більш широке залучення громадськості до міських і загальнодержавних суботників та покращення освітлення на вулицях міст і селищ.

Подальше упровадження в Україні проєктів сусідської варти має передбачати, наприклад, популяризацію у місцевих громадах програм сусідської варти тощо.

З метою посилення технологізації правоохоронної діяльності необхідно системно здійснювати заходи, спрямовані на розроблення у кожному обласному центрі України та інших містах районного значення програми «Безпечне місто» та виділення із місцевих бюджетів коштів для розширення мережі камер відеоспостереження у під'їздах, дворах будинків [2, с. 261].

Модернізація існуючої малоефективної моделі запобігання злочинності в Україні має обов'язково включати й заходи щодо розширення можливостей для використання сучасних систем візуалізації (картографування) злочинності. Для цього слід активізувати роботу, пов'язану із розробкою Національною поліцією програмного забезпечення з умовною назвою «Карта злочинності» із широким залученням програмістів, математиків і подібне [2, с. 262].

Отже, узагальнюючи все вище запропоноване, можемо підбити такий підсумок, що задля зменшення злочинності необхідно створити Національну раду з профілактики злочинності, яка буде підпорядкована не МВС України, а іншому суб'єктові (наприклад, Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство юстиції України, інший орган у складі Кабінету Міністрів України). А що стосується профілактики злочинності, то для цього необхідно вжити низку взаємопов'язаних заходів. Серед них ті, які мають на меті організацію патрулювання з охорони правопорядку підрозділами Національної поліції, практичну реалізацію ситуаційного запобігання злочинності, упровадження просторової профілактики правопорушень та реалізації положень Стратегії розвитку органів системи МВС України до 2020 року, активізацію архітектурної профілактики правопорушень, розширення профілактичних можливостей заходів у межах теорії розбитих вікон, Подальше упровадження в Україні проєктів сусідської варти та модернізацію існуючої малоефективної моделі запобігання злочинності.

Список використаних джерел:

1. Слово і діло: офіційний сайт. Злочинність в Україні: як змінювалася ситуація в 2013-2020 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/28/infografika/suspilstvo/zlochynnist-ukrayini-yak-zminyuvalasya-sytuacziya-2013-2020-rokax#:~:text=За%20даними%20сервісу%20Numbeo%2C%20який,місці%20після%20Білорусі%20та%20Франції.>
2. Калініна А. В., Голіна В. В. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід: монографія / за заг. ред. Голіна В. В. Харків : Право, 2020. 287 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/09/моно_Стратегія-зменшення-можливостей.pdf

Михайліченко Тетяна Олександрівна,
доцентка кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого
кандидатка юридичних наук, доцентка

ЕПІДЕМІОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА: НОВІ ВИКЛИКИ, ЯКІ ПОСТАЛИ ПЕРЕД УКРАЇНОЮ

Світ для кожного українця, незважаючи на те, що україно-російська війна почалася ще 20.02.2014 р., поділився 24.02.2022 р. на «до» та «після». І все нові й нові виклики постають перед кожним з нас щодень. Один із таких викликів ще не є яскраво вираженим і йому приділяється не так багато уваги на фоні бойових дій – це загрози для епідеміологічної безпеки. Причин виникнення загроз для України є ціла низка. Зокрема:

1 – пандемія COVID-19 не зникла, вона й надалі триває як у всьому світі, так і в Україні. Ми просто забули про неї через більш нагальні проблеми врятувати власні життя, майно та кордони Вітчизни. Натомість на сайті Worldometers станом на 27.05.2022 р. зафіксовано 531 047 619 випадків захворювань на коронавірусну інфекцію, а у 6 309 951 випадках хворі померли. При цьому можна спостерігати, що природно наприкінці весни спостерігається спад чергової хвилі Sars-Cov-2, але в порівнянні з минулорічними показниками цього ж періоду, кількість хворих є більшою [1];

2 – ВООЗ нещодавно повідомила про нову хворобу, яка стрімко поширюється світом – мавпяча віспа (monkeypox) [2] і хоча вона, на щастя, у більшості випадків не є смертельною, але її протікання інколи проходить важко для хворих. Уряд Великобританії вже закупив вакцини проти звичайної віспи, яка захищає також і від мавпячої [3]. Стосовно України, то головний санітарний лікар попередив, що цю хворобу варто очікувати на наших теренах також, але її обіцяють локалізувати [4].

Та чи готові українці до вакцинації і як до неї загалом ставляться. Восени 2021 р. нами було проведено опитування «Вакцинація в Україні: proandcontra» серед 1 067 респондентів. За його результатами 40,2% вважають, що вакцинація – це запорука нашого здоров'я, 32,9% вважають, що достатньо тих щеплень, які входять до чинного календаря щеплень (кір, паротит, дифтерія та ін.), а отже, не готові до нової вакцинації. 18% респондентів не довіряють жодним вакцинам і не бажають вакцинуватися, а 8,9% взагалі категорично проти вакцинації. Тобто майже третина українців не хочуть вакцинуватися, що сприятиме поширенню в Україні вірусних хвороб;

3 – не меншу загрозу становлять так звані «хвороби війни» (туберкульоз, поліомієліт, кишкові інфекції, гепатити та ін.). Як відмічає епідеміологиня Н. Іванченко, нині зріс ризик виникнення та розповсюдження інфекційних захворювань – ботулізму, лептоспірозу, дифтерії, правця, кашлюку, гемофільної інфекції, кору, краснухи, епідемічного паротиту (свинки), коронавірусу та ін. [5];

4 – нарешті нині постійно з'являється інформація про численні згвалтування українських жінок, дітей і навіть чоловіків. У таких умовах не можна виключати зараження від російських військових венеричними хворобами або ж ВІЛ/СНІДом.

У цій ситуації постає питання щодо можливості забезпечення епідемічної безпеки для України, в тому числі щодо і правових засобів. Серед них може бути обов'язкова вакцинація, але про неї слід проводити кампанію із популяризації цього заходу аби уникнути корупції в цій сфері. Також варто застерегти прихильників криміналізації за невиконання обов'язкової вакцинації: як засвідчило проведене опитування, 69,4% респондентів категорично не згодні з таким підходом, 23,7% не визначилися і лише 6,9% погоджуються з допустимістю такого рішення.

Що ж до умисного чи необережного поширення венеричних хвороб або ВІЛ/СНІДу, то кожен із таких випадків має стати предметом розслідування правоохоронних органів

(водночас це може бути ускладнене через виїзд потерпілих осіб до інших держав) у порядку провадження за статтями 130, 133 КК України, а за певних обставин і як злочини проти людяності.

Отже, наразі Україна опинилася в складних умовах, коли ще до початку повномасштабного вторгнення росії ми мали пандемію COVID-19, а нині до неї додалася ще низка інших епідемічних загроз. І всі вони є викликом для української системи охорони здоров'я, з одного боку, а частина – і для правоохоронних та судових органів, з іншого.

Список використаних джерел:

1. COVID-19 coronaviruspandemic. Worldometers.
URL: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
2. Multi-country monkeypox outbreak in non-endemic countries. WHO. 21 May 2022. URL: <https://www.who.int/emergencies/disease-outbreak-news/item/2022-DON385>
3. Мавпяча віспа: які симптоми, хто в групі ризику, як лікувати. 23 травня 2022. BBC.news-Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61549190>
4. Войтюк Т. Мавпяча віспа в Україні буде, але її локалізують, – головний санлікар. Суспільне-новини. 27.05.2022. URL: <https://suspilne.media/243919-mavpaca-vispa-v-ukraini-bude-ale-ii-lokalizuut-golovnij-sanlikar/>
5. Свеженцева І. Як війна впливає на поширення інфекційних хвороб – пояснює епідеміологиня. Суспільне-новини. 02.05.2022. URL: <https://suspilne.media/234933-ak-vijna-vplivae-na-posirennia-infekcijnih-hvorob-poasnue-epidemiologina/>

Недоборська Карина Леонідівна

студентка 3 курсу за спеціальністю Право юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права

Імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИ, СХИЛЬНОЇ ДО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА СЕКСУАЛЬНОМУ ҐРУНТІ

У сучасному суспільстві, кожна особа має право на захист своїх прав і свобод. Відповідно до положень чинного законодавства України, за сексуальне насильство передбачена кримінальна відповідальність.

Погоджуємось із думкою науковців, що вивчення особи-злочинця є одним із головних проблем кримінології у наш час.

У своїх працях щодо вивчення кримінальних правопорушень, що вчиняються на сексуальному ґрунті особистості злочинця, який вчиняє сексуально-насильницькі кримінальні правопорушення, згадували такі учені як: Стрельцов Є.Л., Александров Ю.В., Брич Л.П., Густов Г.О., Філіпов О.П., Литвинов О.М., Бурлакова В.В. та ряд інших.

Формулюючи поняття кримінологічної характеристики, ми можемо вказувати на те, що це комплексний термін, який визначає розповсюдженість відповідної протиправної поведінки, її різновиди, типові способи скоєння злочинних посягань, їх мотивація, місце та час скоєння, а також особливості особи злочинців [6, с.260].

Зокрема такі вчені як: Литвинова О.М. та Стрельцова Є.Л. вказують на те, що особа-злочинець та її особисті якості, властиві були й будуть завжди одним із центральних проблем кримінально-виконавчого, кримінального права та кримінології, оскільки людина є рушійною силою у злочинному посяганні.

Вчені визначають особу злочинця як соціально-біологічну систему, властивості та ознаки якої відображаються у матеріальному середовищі та використовують для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень (до таких властивостей відносяться: фізичні, біологічні та соціальні) [11, с.180].

Зелінський А.Ф. вважав, що особистість злочинця – це сукупність соціально-демографічних психологічних та моральних характеристик, які тією чи іншою мірою, типово притаманні людям винним у злочинній діяльності [7, с.57].

Закалюк А.П. вважає, що особа-злочинець – це сукупність суттєвих та усталених соціальних властивостей та ознак, соціально значущих біопсихічних особливостей індивіду, які об'єктивно реалізуються у конкретному вчиненому кримінальному правопорушенні, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпеки, а винному, у свою чергу – властивість суспільної небезпечності, у зв'язку з чим особа притягається до кримінальної відповідальності. [5, с.240].

У кримінологічних дослідженнях, що розглядають особистість злочинця, а отже, й особистість злочинця, який учиняє насильницькі кримінальні правопорушення, переважно акцентується увага на процесі становлення і розвитку такої особистості, дефектах її соціалізації.

Сарахов О.Б., вказує на необхідність звернення наукової уваги з одного боку на найважливіші сфери суспільного існування особистості (побутова, виробнича, загальногромадянська та ін.), а з іншого – на внутрішню сферу особистості – моральні, психологічні та соціально-фізіологічні ознаки, властивості особливості.

Протиправна сексуальна активність має вікові особливості. Також на стан злочинності впливає чи був покараний злочинець за свою минулу протиправну діяльність. А.Б. Блага вважає, що пік кримінальної активності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з насильством в сім'ї, припадає на дві вікові категорії: 21–29 років, що становить 29 % від загальної кількості, та 30–39 років (26,9 %) [1, с. 360].

З огляду на це можна зауважити, що жертви сексуального насильства в сім'ї бояться повідомляти правоохоронні органи про вчинене над ними кримінальне правопорушення і це спонукає злочинця знаходити нових жертв та надалі вчиняти сексуально-насильницькі злочини.

Згідно з висновками Гуміна О. М., найчастіше кримінальні правопорушення цього виду вчиняють особи віком 36–40 (37,5 %) та 31–35 років (26 %). Значною є злочинна активність серед осіб віком понад 40 років (17,5 %) і 22–30 років (19 %) випадків [3].

Крім того, непокарані злочинці, які вчиняють кримінальні правопорушення на сексуальному ґрунті схильні до вбивств своїх жертв. За статистикою Всесвітньої організації охорони здоров'я, 38 % вбивств жінок у світі – справа рук їх партнерів. У деяких країнах ця цифра наближається до 70%. Одна з чотирьох жінок земної кулі упродовж усього життя страждає від сексуального насильства.

Так, результати досліджень свідчать про те, що серед осіб, які вчинили насильницькі кримінальні правопорушення, особи із психічними розладами складають 18%, особи з залишковими явищами головного мозку – 18,7%, з травматичною енцефалопією – 18%, хронічні алкоголіки – 16%. А отже, серед таких злочинців велика кількість осіб має психічні розлади та відхилення.

Ряд дослідників вважають, що однією із рис, притаманних особистості особи-злочинця, у згаданому випадку гвалтівників, є зніженість[4, с.37].

Ломброзо А Ч., дає вказівку на те, що маскуліність є основною ознакою гвалтівника. Тобто, в нашому розумінні, в залежності від статури особи, вона може вчинити сексуально-насильницьке кримінальне правопорушення, задля задоволення своїх «сексуальних» потреб.

На формування психологічного образу, пов'язаного із сексуальними переживаннями, безпосередній вплив здійснює характер фантазування в дитячому та підлітковому віці. Зміст таких фантазій, виконує істотну роль у виникненні та закріпленні сексуальних девіацій (відхилень) [10, с.266].

Особи, які вчиняють насильницькі кримінальні правопорушення на сексуальному ґрунті, характеризуються низькою престижністю. Характерною ознакою осіб, які учиняють умисні вбивства на сексуальному ґрунті, як зазначає Бачинін В., є переконаність у тому, що

насильство є найприйнятнішим способом вирішення більшості проблем і конфліктів [2, с. 368].

Зміцнення суспільної моралі, адекватного уявлення про свободу й, зокрема, у сфері сексуальних відносин, є одним з важливих індикаторів цивілізованості й демократичності спільноти, оскільки сексуальна поведінка є передумовою статевої репродукції, важливою складовою для встановлення міжособистісних стосунків, отримання приємних відчуттів, підтримання почуття особистої гідності та особистого здоров'я. Проте в окремих випадках, коли до повнолітнього, психічно здорового сексуального партнера застосовується фізична сила без його на те згоди, тоді така сексуальна поведінка є кримінально караною.

На наш погляд, на сьогодні кількісно-якісні характеристики насильницької злочинності на сексуальному ґрунті або сексуально-насильницькі кримінальні правопорушення залишаються у полі зору багатьох дослідників, а отже, особа насильницького злочинця є об'єктом уваги вчених-кримінологів.

Можемо твердити, що за останні роки змінився тип злочинця, який вчиняє сексуально-насильницькі кримінальні правопорушення. Він відрізняється особливою жорстокістю, зухвалістю, цинізмом, ретельною підготовкою до найбільш цинічних, витончених проявів насильства та катування, кримінальним розрахунком та холоднокрівністю у період підготовки та у момент вчинення злочинного посягання, переконаністю у безкарності. Статистичні показники стану злочинності в Україні свідчать про стійке зростання кількості кримінальних правопорушень статево-насильницької спрямованості.

Підсумовуючи, ми можемо констатувати той факт, що з кожним роком стається все більше статево-насильницьких кримінальних правопорушень. Вважаємо, що дана категорія кримінальних правопорушень, повинна мати цілковитий захист від держави виражений у суворому законі.

Саме тому вкрай необхідна законодавча можливість визнання осіб жертвами сексуальних домагань та забезпечення їх правовим захистом з боку держави. Зокрема через встановлення кримінальної відповідальності та міри покарання, достатньої не тільки для покарання злочинців, а і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Блага А. Б. (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : Макаренко, 2014. с. 360.
2. Бачинин В. А. Философия права. Харьков, 2002. С. 368.
3. Гумін О. М. Характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29230/1/029_172_177.pdf.
4. Дмитриева Т.Б. Личность серийных насильников. (збірник наукових праць) 2000. С.37-54.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. Київ, 2007. С. 240.
6. Зелинский А. Ф. Криминология: курс лекцій, 1996. с. 260.
7. Зелинский А. Ф. Криминология (курс лекций). Харьков, 1996. С. 57.
8. Криминологія. за загальною редакцією О. М. Литвинова. Київ, Право, 2018. С.179.
9. Криминологія. А.В. Симоненко. Закон і право. Київ, 2010, с. 215.
10. Могачев М.И. Психиатрический та сексологический аспекты серийных изнасилований. 2002, с. 251-266.
11. Салтевський М.В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ: 1994. с.180.

ОБ'ЄКТ ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ: ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ

Об'єкт кримінального правопорушення – це соціальні цінності, які є об'єктом кримінально-правової охорони, проти яких спрямоване кримінально каране злочинне діяння та яким воно може заподіяти або спричиняє шкоду. Основне значення об'єкта кримінального правопорушення визначається його роллю в структурі складу кримінального правопорушення, а також наявністю у визначенні кримінального правопорушення матеріальної ознаки: не може бути кримінально караним те діяння, яке не спричиняє і не становить загрози спричинення шкоди об'єктам кримінально-правової охорони.

Провокація підкупу – це кримінально каране діяння, яке становить собою дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду.

Наведений склад кримінального правопорушення законодавцем віднесено до Розділу XVII КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Відтак, родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є нормальна робота з функціонування відповідної сфери порядку суспільних відносин.

Б.В. Здравомислов об'єктом провокації підкупу називає «законну діяльність посадових осіб чи осіб, виконують управлінські функції у комерційних організаціях» [1, с. 459].

З точки зору О.І. Гузоватого та О.О. Титаренко, при провокації підкупу суспільна небезпека даного діяння «безпосередньо спрямована і посягає на суспільні відносини, які забезпечують авторитет та порядок здійснення державної служби, адже дана шкода суспільним відносинам завдається самим учасником цих відносин, а тому, посягання спрямоване на правомірне здійснення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, своїх повноважень, що й впливає на діяльність усієї установи, організації чи підприємства» [2, с. 99].

Однак, при провокації підкупу його суспільна небезпека спрямована на суспільні відносини, які забезпечують авторитет та порядок здійснення державної служби, адже дана шкода суспільним відносинам завдається самим учасником цих відносин, а тому, посягання спрямоване на правомірне здійснення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, своїх повноважень, що й впливає на діяльність усієї установи, організації чи підприємства.

Суспільна небезпека провокації підкупу полягає в тому, що ці дії не стільки підривають репутацію посадової особи, скільки штучно створюють привід для порушення кримінального провадження, тим самим відволікають сили і засоби органів досудового розслідування від процесуальної діяльності за провадженнями, за якими було вчинено злочин, грубо порушують принципи правосуддя в Україні. Це доводить ту обставину, що досліджуваний склад правопорушення завдає шкоди також відносинам правосуддя.

Отже, родовим об'єктом провокації підкупу виступають суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням особою, уповноваженою на виконання функцій держави і місцевого самоврядування, та особою, яка надає публічні послуги, професійної діяльності відповідно до нормативно-правових актів, що становить правильну роботу органів державної влади чи місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій незалежно від організаційно-правової форми та осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Також, виокремлюється видовий об'єкт провокації підкупу, який становлять суспільні відносини у сфері здійснення службової діяльності в юридичних особах як публічного, так і приватного права.

Безпосереднім об'єктом провокації підкупу слід вважати суспільні відносини, що забезпечують постійну діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, юридичних осіб як публічного, так і приватного права, а також осіб (фізичних і юридичних), наділених повноваженнями щодо надання публічних послуг. Разом з тим, даний склад кримінального правопорушення характеризується наявністю додаткового обов'язкового безпосереднього об'єкту у вигляді суспільних відносин у сфері правосуддя. А додатковим факультативним безпосереднім об'єктом провокації підкупу можуть виступають права та законні інтереси окремих громадян чи юридичних осіб.

Список використаних джерел:

1. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник / под ред. Б.В. Здравомыслова. - 2-е изд., перераб. и доп. М., 2002. 480с.
2. Гузоватий О.І., Титаренко О.О. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні та деяких зарубіжних країнах : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 260 с.

Бублик Тетяна Юріївна,
курсант III курсу ННІП ПФПНП
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ

Центральний етап кримінального провадження пов'язаний з повідомленням особі про підозру. У науковій юридичній літературі висловлюється думка, що інститут повідомлення про підозру став заміною пред'явлення обвинувачення на стадії досудового розслідування [1]. Як вказують науковці, роль прокурора на даному етапі не обмежується лише повідомленням про підозру, тому що він забезпечує своєчасність даного повідомлення, дотримання вимог закону стосовно його змісту, зміни повідомлення про підозру, уточнення підозрюваному його прав, затримання особи, застосування до неї запобіжного заходу, і таке інше.

Як зазначає І.В. Рогатюк, повідомлення про підозру – це результат розумової діяльності слідчого, прокурора стосовно оцінки наявних у матеріалах кримінального провадження доказів, котрі з достатньою переконливістю вказують на ймовірність вчинення кримінального правопорушення певною особою [2].

Також можна зазначити, що повідомлення особі про підозру є початковим моментом здійснення обвинувальної діяльності щодо об'єкта (особи, котра можливо вчинила кримінальне правопорушення та яку притягають до кримінальної відповідальності), проте водночас для її суб'єкта (прокурора) таке процесуальне рішення вказує на встановлення підстав кримінального позову та перехід кримінального переслідування з неусобленого в уособлене.

О.В. Фараон вважає, що достатніми доказами для повідомлення особі про підозру є достовірні відомості, які зібрані та перевірені, оцінені слідчим у встановленому законом порядку, які у цілому призводять лише до одного висновку на даний момент розслідування, що саме конкретна особа вчинила дане кримінальне правопорушення [3]. Проте інші дослідники вважають, що дане питання визначається стороною обвинувачення та залежить від обставин кримінального провадження.

Таким чином ми можемо дійти висновку, що обґрунтованість підозри вказує на наявність у кримінальному провадженні доказів, котрі з доволі добрим ступенем вірогідності для переконання неупередженого спостерігача, вказує на те, що:

- 1) подія кримінального правопорушення не вигадка, а дійсно мала місце;
- 2) дана подія має ознаки діяння, передбаченого КПК України;
- 3) таке діяння вчинене конкретною особою.

Список використаних джерел:

1. Лапкін А.В. Діяльність прокурора у зупиненому досудовому розслідуванні. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (м.Київ 19 листопада 2020 рік) / за заг. ред. О.Г. Рувіна, Н.В. Нестор. Київ : Вид-во Ліра-К, 2020. С. 317-320.
2. Рогатюк І.В. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ, 2015. №3. С. 115-124.
3. Фараон О.В. Випадки повідомлення про підозру. Право і суспільство. 2015. №3 (3). С.198-202.

Гловюк Ірина Василівна,
Заслужений юрист України,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЧАСТИН 2 ТА 6 СТАТТІ 615 КПК УКРАЇНИ ЩОДО СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Викликом для кримінальної юстиції в умовах війни стало і питання обрання за продовження запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Законодавець доволі чітко відреагував і на наявні, і на перспективні проблеми, проте, питання тлумачення та застосування відповідних норм залишились. Це стосується і кореляції ч. 2 та 6 КПК України у останній редакції, яка набула чинності 1 травня.

КПК України у ч. 2 ст. 615 КПК України регламентував, що строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою, прийнятої відповідно до вимог та з урахуванням обставин, передбачених цією статтею, може бути продовжений до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування. Крім того, за ч. 6 ст. 615 КПК України, у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці.

Отже, виникає питання щодо співвідношення цих процедур та потреби диференційованих процедур стосовно вирішення питання строку тримання під вартою. У аспекті ч. 2 ст. 615 КПК України у доктрині слушно зазначається, що ключовою умовою реалізації керівником органу прокуратури повноваження щодо прийняття рішення про продовження строку дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є відсутність об'єктивної можливості реалізації відповідного повноваження слідчим суддею, незалежно від того, який суб'єкт(слідчий суддя чи керівник органу прокуратури) приймав первісне рішення про обрання запобіжного заходу[1, с. 25]. Це висновок підтверджується формулюванням «прийнятої відповідно до вимог та з урахуванням обставин, передбачених цією статтею». Разом з тим, як видається, це формулювання торкається саме ситуації продовження строку тримання під вартою та прийняття первинного рішення про обрання запобіжного заходу саме керівником органу прокуратури. Тобто йдеться про те, що **керівником органу прокуратури обирався запобіжний захід**на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152, 153, 185, 186, 187, 189-191, 201, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 365, 377-379, 402-444 Кримінального кодексу України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні таких злочинів. **По слідчому судді таких обмежень немає**, застосовні загальні правила КПК України щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (в тому числі щодо переліку злочинів).

Отже, керівник органу прокуратури вправі продовжувати строк тримання під вартою як обраний у порядку загальної процедури слідчим суддею (і тут відсутні обмеження щодо злочинів, передбачені ч. 1 ст. 615 КПК України), так і обраний керівником органу прокуратури у межах спеціальної процедури. Очевидно, що ці повноваження реалізуються виключно в межах стадії досудового розслідування.

Формулювання ч. 2 ст. 615 КПК України «Строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування» та ч. 6 ст. 615 КПК України, що «у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці» вже не згадують слідчого суддю, лише суд, і структурно у ст. 615 КПК України розміщені після частини про строки тримання під вартою у підготовчому судовому провадженні.

Як вказується представником суддівській спільноти, судова практика пішла двома шляхами реалізації ч. 6 ст. 615 КПК. У першому випадку слідчий суддя, суд постановляють ухвалу про продовження обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці. В іншому випадку, на адресу начальника слідчого ізолятора направляється повідомлення, в якому констатується неможливість розгляду судом питання про продовження обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і що установою повинна бути виконана вимога ч. 6 ст. 615 КПК про продовження обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці [2]. Це вказується у судових рішеннях: суд позбавлений можливості забезпечити участь підозрюваного у розгляді питання про продовження дії запобіжного заходу через збройну агресію російської федерації, тому у даному випадку підлягають застосуванню правила ч. 6 ст. 615 КПК України. Оскільки за відсутності підозрюваного, а також матеріалів, які би обґрунтовували необхідність продовження останньому строк дії раніше обраного запобіжного заходу, неможливий розгляд судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку, тому керуючись загальними засадами кримінального провадження, слідчий суддя вважає за необхідне залишити без розгляду клопотання прокурора про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, роз'яснивши, що відповідно до ч. 6 ст. 615 КПК України у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження цього строку в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше, ніж на 2 місяці [3]. Зазначається і те, що оскільки за відсутності підозрюваного неможливий розгляд судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку, строк дії ухвали суду про тримання під вартою слід вважати продовженим до вирішення відповідного питання судом у межах строку досудового розслідування, тобто до 15 травня 2022 [4]. Тобто, як систематизувала В. Михайленко, при вирішенні питання про продовження запобіжного заходу суди, слідчі судді нерідко посилаються на неможливість повноцінного розгляду [5]. Це свідчить про те, що відповідна процедура використовується у межах досудового розслідування, незважаючи на те, що у відповідній частині статті чітко вказано на суд. Звісно, у трагічних умовах воєнного часу можуть бути техніко-юридичні недоліки у ст. 615 КПК України, і вони там є, проте, виникає питання, чи таке формулювання також є техніко-юридичним недоліком або ця процедура застосовна лише для судового розгляду.

Як пише В.А. Завтур, «норма ч.6 коментованої статті встановлює виняток із загального правила про необхідність здійснення судом періодичної перевірки доцільності продовження строку перебування особи під вартою в умовах дії особливого правового режиму. У разі, якщо під час здійснення судового розгляду кримінального провадження, строк дії ухвали суду про тримання під вартою закінчився і суд не має об'єктивної можливості поставити перед сторонами питання про його продовження в порядку, передбаченому ч.3 ст. 331 КПК України та розглянути його, обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці. Після спливу цього строку, питання про продовження

строку тримання обвинуваченого під вартою обов'язково має бути розглянуте судом, в порядку ст. 331 КПК України, в іншому випадку – запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважатиметься скасованим» [1, с. 32-33]. Із таким тлумачення слід погодитися повністю і навести додаткові аргументи, що ця процедура для досудового розслідування незастосовна.

По-перше, структурно-логічно відповідні норми у КПК України розташовані таким чином, що спочатку регламентовано питання стосовно обрання запобіжного заходу у досудовому розслідуванні (ч. 1); його продовження у досудовому розслідуванні (ч. 2); продовження строку тримання під вартою у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання (ч. 5); та насамкінець правило «у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці». За логікою стадійності кримінального провадження, ці норми торкаються судового розгляду.

По-друге, якщо припустити, що це правило торкається досудового розслідування, то виходить, що у досудовому розслідуванні є три (!!!) альтернативні процедури продовження строку тримання під вартою: 1) слідчим суддею – якщо є можливість здійснення повноважень; 2) керівником органу прокуратури – якщо у слідчого судді немає можливості здійснювати повноваження; 3) автоматично - якщо у слідчого судді немає можливості здійснювати повноваження. Тобто останні дві процедури є за змістом дублюючими одна одну. Отже, виникає питання потреби такого дублювання при тому, що, продовжуючи строк тримання під вартою по ситуації, де цей запобіжний захід обирався слідчим суддею, керівник органу прокуратури не обмежений по колу злочинів ч. 1 ст. 615 КПК України.

По-третє, якщо рішення про продовження строку тримання під вартою приймається прокурором, воно може бути оскаржене згідно із ч. 4 ст. 615 КПК України. Попри недоліки формулювання такої норми, все одно ця гарантія наявна, попри ситуацію із автоматичним продовженням строку тримання під вартою.

Відмітимо, що і таке тлумачення є у судовій практиці. Наприклад, було вказано наступне: «Встановлено, що підозрюваний у судові засідання не доставлений, а копію клопотання про продовження строку тримання під вартою з додатками йому не вручено та відсутня об'єктивна можливість її вручення. ...зі слідчим ізолятором немає жодного зв'язку, що є об'єктивною перешкодою для забезпечення участі підозрюваного у розгляді клопотання, в т.ч. в режимі відеоконференцзв'язку. ... За таких обставин суд позбавлений процесуальної можливості розглянути подане клопотання. Разом з тим, ст. 615 КПК України передбачено особливий режим досудового розслідування та продовження строків тримання під вартою під час судового провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України... Таким чином, відповідно до означених положень керівник відповідного органу прокуратури вправі продовжити строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Зважаючи на викладене, вважаю за необхідне матеріали клопотання про продовження строку тримання під вартою відносно підозрюваного повернути слідчому для вирішення процесуальних процедур, описаних в мотивувальній частині ухвали» [6].

Отже, ч. 6 ст. 615 КПК України має тлумачитися та застосовуватися таким чином, що ця процедура застосовна лише для судового розгляду. У разі потреби продовження строку тримання під вартою, первинне рішення про яке приймалось слідчим суддею, це рішення має приймати керівник органу прокуратури.

Список використаних джерел:

1. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану:

науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 58 с. URL: <https://www.academia.edu/78447702/>

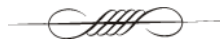
2. Губницький Д. Ньюанси нового законодавства щодо питання про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/234575-nyuansi-novogo-zakonodavstva-schodo-pitannya-pro-prodovzhennya-zapobizhnogo-zakhodu-u-viglyadi-trimannya-pid-vartoy>

3. Ухвала Жовтневого районного суду Дніпропетровська від 25.03.2022 р. у справі №201/2132/22. Цит. за: Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: запобіжні заходи. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provazhenni-v-umovah-voennogo-stanu-zapobizhni-zahodi.html>

4. Ухвала слідчого судді Жовтневого районного суду Дніпропетровська від 23.03.2022 р. у справі №201/2076/22. Цит. за: Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: запобіжні заходи. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provazhenni-v-umovah-voennogo-stanu-zapobizhni-zahodi.html>

5. Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: запобіжні заходи. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provazhenni-v-umovah-voennogo-stanu-zapobizhni-zahodi.html>

6. Ухвала слідчого судді Галицького районного суду Львова від 28.03.2022 у справі №461/1545/22. Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: запобіжні заходи. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provazhenni-v-umovah-voennogo-stanu-zapobizhni-zahodi.html>

Гошта Вікторія Юрївна

*здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

РОЗМЕЖУВАННЯ ДОКАЗІВ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ

Прийняття чинного Кримінального процесуального кодексу України є беззаперечним свідченням продовження позитивного розвитку та удосконалення національного кримінального процесуального законодавства у напрямку до міжнародно-правових стандартів у галузі кримінальної юстиції, захисту прав і свобод людини [1, с. 81].

Важливим інститутом кримінального процесуального права є докази та доказування. Завдяки доказам слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд мають можливість встановити наявність чи відсутність певних фактів чи обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Докази та їх процесуальні джерела міцно поєднані між собою, більше того, їх існування неможливе одне без одного. Проте, на основі такого взаємозв'язку, частина науковців та дослідників ототожнюють поняття доказів та їх джерел. Однак, вказаний підхід не є до кінця вірним, адже при цьому ігноруються такі істотні відмінності, які існують між доказами та їх процесуальними джерелами. Крім цього, він сприяє відмові від наукової розробки інституту процесуальних джерел доказів [2, с. 141].

Наприклад, такий науковець, як С.А. Шейфер зазначає, що саме поняття «джерела доказів» є неправильним. На його думку тут найкраще підходить термін «види доказів» [2, с. 140-141].

Інша частина вчених віддають перевагу розгляду поняття джерел доказів у широкому сенсі, а саме як існуючу дійсність, що оточує нас. Адже на їхню думку, саме з неї

отримуються знання та відомості про ту її частину, яка пов'язана з подією кримінального правопорушення та його обставинами [3, с. 6].

Більш прийнятною, але не зовсім вірною є думка про те, що під джерелами процесуальних доказів необхідно розуміти такі матеріальні об'єкти, які здатні в певних процесуальних умовах давати інформацію про обставини, що мають значення для кримінальної справи [4, с. 113]. Беззаперечно, джерела доказів здатні надавати інформацію, проте такими джерелами є не тільки матеріальні об'єкти.

Найбільш реальними є переконання Ф.Н. Фаткулліна, на думку якого під джерелами доказів необхідно розуміти процесуальну форму, саме завдяки якій фактичні дані, які будуть виступати як докази, залучаються до сфери процесуального доказування, так і носіїв цієї фактичної інформації [5, с. 129]. Проте, сумнівно, чи необхідно включати носія доказової інформації до визначення поняття джерел доказів, оскільки інформація, якою володіють певні особи, не одержана і не закріплена в передбаченій законом формі, не має ні доказів, ні їхніх джерел.

Необхідно зазначити, що суперечності з приводу поняття процесуальних джерел доказів має не лише теоретичне, але й істотне практичне значення.

Поняття доказів передбачено безпосередньо Кримінальним процесуальним кодексом України, а саме частиною 1 статті 84. Там вказано, що «доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню»[6].

Поняття процесуальних джерел доказів передбачене також у згаданій 84 статті, у частині 2: «процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів» [6].

У цьому випадку, зазначені джерела доказів виступають формою збереження процесуальної інформації. Наприклад, одяг потерпілого, якому завдали тілесних ушкоджень буде виступати не доказом, а процесуальним джерелом доказів. А вже кров потерпілого, яка міститься на одязі буде вважатись доказом. Так само стосовно інших прикладів: відбитки пальців – це докази, а предмет, на якому їх можна знайти – процесуальне джерело доказів.

Під доказами у кримінальному процесі необхідно розуміти єдність фактичних даних і їх процесуальних джерел. Законодавчо встановлено те, що доказами можуть бути тільки показання, речові докази, документи, висновки експертів, незалежно від того, чи вони отримані в результаті гласних чи негласних слідчих (розшукових) дій.

Тобто, джерело доказів є ширшим поняттям, адже таке джерело у собі може містити декілька доказів. І справді, якщо розібрати саме поняття джерела з точки зору тлумачного словника, то це те, що дає початок чому-небудь, звідки постає, черпається щось; основа чого-небудь; вихідне начало[7].

Отже, на питання, чи становлять докази та їхні джерела одне ціле можна дати негативну відповідь. Адже, слід зазначити, що законодавство України розмежовує ці два поняття. При цьому зв'язок між ними не зменшується, навпаки: чіткий розподіл доказів та їхніх процесуальних джерел сприяє більш об'єктивній оцінці доказів та правильному вирішенню питання про їх достатність.

Серед науковців існує безліч розбіжностей, стосовно визначення поняття та правильного розуміння джерел доказів, проте більша частина дотримується принципу, що джерела доказів являють собою формуносіїв інформації.

Тому, процесуальні джерела доказів це така процесуальна форма, за допомогою якої можливо залучити відомості до сфери кримінально-процесуального доказування про факти і до того ж, включає в себе показання підозрюваного, показання обвинуваченого, показання свідка, показання потерпілого, показання експерта, речові докази, документи, висновки експертів. Докази ж містяться безпосередньо у процесуальних джерелах доказів.

Список використаних джерел:

1. Удалова Л. Кримінальний процесуальний кодекс України – новий етап у розвитку теорії та практики здійснення кримінального провадження. *Право України*. 2013. № 11. с. 80–87. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1554/1/Udalova%20Roznova%20Noviy%20KPK.pdf>
2. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний посібник. К: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. 272 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/GROSHEVUY_2006.pdf
3. Зеликсон Э.С. Доказывание как деятельность субъектов уголовного судопроизводства: Алма-Ата, 1973. 25 с.
4. Копьева А.Н. Спорное в понятии источника доказательств по уголовным делам. *Оптимизация расследования преступлений: Сб. научных трудов*. Иркутск, 1982. с. 108-113.
5. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. URL: https://libweb.kpfu.ru/z3950/full_fond/law/knigi/fatkulin_o_p/index.pdf
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
7. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/dzhereho>

Данькова Світлана Олександрівна,

аспірантка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОГЛЯД НА СТРУКТУРУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

Проблемі кримінального процесуального доказування, яка, безумовно, є однією із центральних у доктрині кримінального процесу, завжди приділялася значна увага науковців. Однак, не дивлячись на це, у наукових колах не склалося єдиного бачення щодо низки аспектів кримінального процесуального доказування, зокрема, його структури. Навпаки, наукові праці демонструють надзвичайно різні, оригінальні підходи до системи елементів, які утворюють процес доказування у кримінальному провадженні.

Крім того, досліджуючи окреслену проблематику, вчені вибудовують структуру доказування у кримінальному провадженні в цілому, яке включає як стадію досудового розслідування, так і судові провадження. Проте процес доказування під час досудового розслідування і в судовому провадженні істотно різняться, що природно обумовлене завданнями, умовами, особливостями цих стадій процесу. Якщо для доказування у стадії досудового розслідування характерним є здійснення практичної діяльності, спрямованої на активний пошук фактичних даних, то в судовому провадженні акцент більше зміщується на логічно-розумову діяльність, пов'язану з їх дослідженням, наведенням аргументів, переконанням, обґрунтуванням прийнятих рішень. Зазначене підштовхує до спроби розгляду доказування дещо під іншим кутом зору і висловлення ідей щодо структури доказування саме в судовому провадженні у першій інстанції.

Більшість процесуалістів, аналізуючи структуру кримінального процесуального доказування, традиційно ведуть мову про три його елементи, а саме збирання, перевірку і оцінку доказів. Аналогічний підхід відображений і в нормах кримінального процесуального закону – у ч. 2 ст. 91 КПК України зафіксовано, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Безумовно, в стадії досудового розслідування доказування розпочинається саме зі збирання доказів, але, якщо вести мову про судові провадження, то суд такої діяльності майже не здійснює. На відміну від КПК України 1960 року, який передбачав, що прокурор після закінчення досудового розслідування і складання обвинувального висновку направляв

до суду кримінальну справу (усі матеріали досудового розслідування), чинний кримінальний процесуальний закон забороняє надання суду інших документів, ніж обвинувальний акт з додатками, до початку судового розгляду (ч. 4 ст. 291 КПК України). Тобто до початку судового провадження суд не має «на руках» доказів і надалі повинен їх сформувати. Тому видається, що першим елементом процесу доказування в судовому провадженні у першій інстанції є формування доказової бази.

Організуючу роль у формуванні доказової бази відіграє суд, який повинен забезпечити можливість сторонам кримінального провадження, іншим учасникам подати матеріали, які, на їх думку, мають доказове значення, заявити клопотання щодо виклику осіб в судові засідання для допиту, вчинення інших процесуальних дій. Звичайно, з власної ініціативи суд не повинен вживати ніяких активних дій, спрямованих на поповнення доказової бази, адже такі дії в змагальному провадженні є недопустимими, оскільки суд таким чином сприятиме одній із сторін провадження (матиме місце суддівський ухил).

Ще одним елементом процесу доказування в судовому провадженні у першій інстанції, на наш погляд, є дослідження доказів. Цим поняттям законодавець оперує у низці норм, що регулюють процесуальні відносини в судовому провадженні у першій інстанції (ст.ст. 319, 322, 323, 339, 349, 352, 357-360, 364, 386 КПК України). Однак виникає питання щодо співвідношення цього поняття з тими елементами, що закріплені у ч. 2 ст. 91 КПК України, зокрема перевіркою і оцінкою доказів.

Деякі науковці розмежовують терміни «перевірка» і «дослідження» доказів і розглядають їх як самостійні елементи доказування [1, с. 93-94], але більшість все ж розглядають їх як синонімічні, рівнозначні [2, с. 29]. У наукових джерелах висловлена також позиція, що дослідження доказів, яке здійснюється в судовому провадженні у першій інстанції, не вичерпується перевіркою доказів. Наприклад, М. М. Стоянов зазначає, що замість виокремлення перевірки та оцінки окремим елементом процесу доказування в кримінальних справах має виступати дослідження доказів [3, с. 5].

На нашу думку, дослідження доказів передбачає публічне ознайомлення з ними в судовому засіданні шляхом заслуховування показань, оголошення документів, огляду речових доказів, відтворення аудіо- та відеозаписів тощо, а також перевірку їх за допомогою різних засобів (співставлення доказів між собою, постановка додаткових, уточнюючих, інколи – навідних питань, призначення повторної експертизи та ін.).

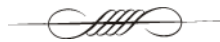
Оцінка доказів, хоч і тісно пов'язана із їх дослідженням (перевіркою), однак становить окремий елемент доказування в судовому провадженні у першій інстанції, і являє собою логічно-розумову діяльність, спрямовану на з'ясування відповідності фактичних даних системі властивостей – належності, допустимості, достовірності кожного окремого доказу, а також достатності доказів у їх сукупності для прийняття відповідного судового рішення. Як наслідок оцінки фактичних даних сторони судового провадження можуть подавати клопотання про визнання їх недопустимими, а суд повинен вирішити ці клопотання і визначитися із тим, які докази будуть покладені в основу обґрунтування судового рішення, а які будуть відкинуті.

Останнім елементом доказування в судовому провадженні у першій інстанції варто виділяти використання доказів. Власне, й призначення доказів полягає у тому, щоб використати їх для встановлення певних фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження. Суб'єкти кримінального провадження використовують докази по-різному: сторони та інші учасники провадження за допомогою доказів обґрунтовують свою правову позицію як у провадженні в цілому, так і щодо окремих питань, які підлягають вирішенню; суд – покладає їх в основу судового рішення, обґрунтовуючи його. Тому варто погодитися із М. А. Погорецьким, який відзначає, що використання доказів полягає в оперуванні ними, у встановленні на їх підставі фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження [4, с. 21].

Таким чином, у процесі використання доказів яскраво проявляється одна із сторін кримінального процесуального доказування – обґрунтовуюча, сутність якої проявляється у висуненні певних положень (тез) і наведенні аргументів (незаперечних фактичних даних) для їх обґрунтування, переконанні інших суб'єктів у правильності, істинності цих положень [2, с. 17].

Список використаних джерел:

1. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
2. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2017. 247 с.
3. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.
4. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. Право України. 2014. № 10. С. 12-25.

Дуфенюк Оксана Михайлівна,
*доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1 ІПФПНП
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

ВПЛИВ ДЕРОГАЦІЇ НА БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції) не тільки акумулювали аксіологічні максими у сфері прав людини, але й передбачили виняткові обставини, коли є обґрунтованою дерогація, тобто відступ, часткове скасування зобов'язань держави (див. Рис. 1). У Вербальних нотах та Деклараціях з відповідними додатками держава інформує про те, що через виникнення надзвичайної ситуації інституційний механізм забезпечення прав людини в ординарному режимі не працюватиме, легітимізуються тимчасові додаткові обмеження прав та свобод, визнається втрата контролю над певними зонами відповідальності і т.д. За півсторіччя існування Конвенції цим правом скористалося десять країн Ради Європи, деякі з яких робили це багаторазово (Великобританія, Туреччина та ін.) [1, с. 11], однак безпрецедентний «сплеск» дерогацій відбувся під час пандемії через COVID-19.

Агресивна війна є однією з тих незаперечних підстав, які дозволяють реалізувати право відступу від зобов'язань. З перших тижнів війни в Україні інституційна інфраструктура органів досудового розслідування, прокуратури та суду у багатьох регіонах була або повністю зруйнована, або зазнала значних пошкоджень, що унеможливлювали їх функціонування, або опинилася на непідконтрольній території, була захоплена бойовиками країни-агресора, було втрачено доступ до численних матеріалів кримінальних проваджень, печаток, серверів. Окупанти, використовуючи дані здобутих особових справ, погрожували, схиляли до співпраці, переслідували суддів на окупованих територіях. І хоча окремі представники Феміди продовжували, ризикуючи життям, під час обстрілів ухвалювати нагальні рішення у кримінальних провадженнях (подовження заходів тримання під вартою, обрання запобіжних заходів), значна частина інституцій змінили територіальну юрисдикцію або взагалі перестали працювати [2, с. 35-36, 43]. Після деокупації окремих територій стало зрозуміло, що відновлення системи кримінального правосуддя потребуватиме багато часу та ресурсів. Війна досі залишається викликом для всіх сфер нашого суспільно-політичного життя.

Гарантувати в повному обсязі в таких умовах верховенство права у кримінальному

провадженні, здійснення ефективного судового контролю, дотримання розумних строків, реалізацію права на свободу та особисту недоторканість (ст. 5), права на справедливий суд (ст. 6), права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8), права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13) стало вкрай складним завданням, а інколи об'єктивно неможливим. Відступ від гуманітарних зобов'язань за цими статтями великою мірою впливає на баланс інтересів у кримінальному провадженні, що виявляється у суттєвому зростанні переваги публічного інтересу над приватним. Про цю тенденцію свідчить зміна підходів до порядку застосування запобіжних заходів (наприклад, п. 2, 6 ч. 1 ст. 615, ст. 616 КПК), розподілу повноважень (наприклад, ч. 5 ст. 36; ч. 4 ст. 39; п. 2, 4, 6 ч. 1 ст. 615 КПК), перебігу процесуальних строків (наприклад, п. 3 ч. 1 ст. 615; ч. 2, ч. 8 ст. 615 КПК), процедури проведення окремих процесуальних дій (ч. 4, ч. 7 ст. 223; ч. 12 ст. 615 КПК), залучення захисника (ч. 12 ст. 615 КПК), процесу доказування (ч. 4 ст. 95; ч. 11 ст. 615 КПК), прийняття процесуальних рішень в умовах воєнного стану. В такий спосіб держава намагається не допустити повний колапс системи кримінального правосуддя і забезпечити виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК, у нових надзвичайних умовах.

Рис.1. Правовий механізм дерогації на підставі ст. 15 Конвенції, розроблено авторкою на основі джерела [3]

Втім дерогація зовсім не означає безперспективність скарг про порушення захищених Конвенцією прав. ЄСПЛ матиме нагоду верифікувати, чи були дотримані всі умови, передбачені ст. 15 Конвенції, досягнуто баланс публічних та приватних інтересів, пропорційність ситуації та обраних заходів, зокрема й тих, що стосуються легітимації обмежень прав людини (див. докладніше: «*Lawless проти Ірландії*», «*Ірландія проти Сполученого Королівства*», «*Brannigan та McBride проти Сполученого Королівства*», «*Aksoy проти Туреччини*», «*A. та інші проти Сполученого Королівства*»). Йдеться про з'ясування наступних питань:

- чи відбувся вихід держави за «межі, яких вимагає гострота» кризи;
- чи було б звичайне законодавство достатнім, щоб впоратися із загрозою, що спричинена суспільною небезпекою;
- чи є заходи дійсною реакцією на надзвичайну ситуацію;
- чи були заходи використані з тією метою, для якої вони були санкціоновані;
- чи є відступ від зобов'язань обмеженим за сферою охоплення і причинами, наведеними в його обґрунтування;
- чи потреба у відступі від зобов'язань постійно переглядається;
- чи були передбачені гарантії проти зловживань;
- важливість права, яке опинилося під загрозою, і більш широка мета судового контролю над втручанням у таке право;
- чи був судовий контроль заходів практично можливим;
- пропорційність заходів, та чи передбачали вони будь-яку невинуватну дискримінацію;
- чи національний суд неправильно розтлумачив або неправильно застосував ст. 15 або практику ЄСПЛ за цією статтею, або дійшов явно необґрунтованого висновку.

Усі ці питання оцінюються не ретроспективно, а з урахуванням умов та обставин, які існували при початковому запровадженні та подальшому застосуванні заходів [4, с. 8–9].

Треба зазначити, що й без дерогації ЄСПЛ має підстави вважати втрату ефективного контролю над територією обставиною, яка об'єктивно не дає уряду можливості повною мірою реалізувати свої зобов'язання. У цьому контексті доречно згадати справу «*Хлебик проти України*». Заявник скаржився на неспроможність влади прийняти правила і процедури, які дозволили б ефективно розглянути його апеляцію, що призвело до порушення ст. 6 Конвенції (п. 56). Натомість, Уряд підкреслив, що затримка у розгляді апеляції заявника була пов'язана зі неможливістю отримання матеріалів його справи з міста Луганськ, який не був під контролем Уряду, а зміни до КПК, спрямовані на спрощення процесу відновлення матеріалів справ, що були залишені на території, яка була непідконтрольною Уряду, не були проголосовані. Відповідно, Уряд вживав усіх можливих заходів, щоб гарантувати права осіб, що опинилися у ситуації, схожій з тою, в якій опинився заявник (п. 64). ЄСПЛ вирішував питання, чи держава вжила всіх доступних заходів, для організації роботи своєї судової системи у такий спосіб, який би надавав права, гарантовані ст. 6 у цій конкретній ситуації і, враховуючи перешкоди для досягнення цілей, з якими органам української влади довелося стикнутись, не визнав факт порушення ст. 6 Конвенції за обставин, що склалися у цій справі (п. 81). Показово, що в цій справі також є згадка декларації про раніше заявлений відступ України від зобов'язань за ст. 15 (п. 65, 82), однак сторони не апелювали до неї, тому що вона не стосувалась ситуації заявника, оскільки остання сталась до створення декларації, а сама декларація не мала зворотної сили [5].

Підсумуємо сказане. Дерогація є винятковою процедурою, що передбачає не тільки визнання неможливості через об'єктивні надзвичайні причини виконання певних зобов'язань (*пасивний аспект*), але й внесення змін до законодавства та вжиття заходів, які на думку уряду є вимушеними та необхідними в умовах кризи (*активний аспект*). Ці зміни істотно впливають на баланс приватних та публічних інтересів, як правило, збільшуючи вагу останніх. Саме ця тенденція спостерігається останнім часом у сфері кримінального правосуддя і є закономірною та виправданою в умовах війни. Разом з тим, дерогація ще не

означає безмежність розсуду держави. ЄСПЛ за наявності скарг визначатиме чи була дотримана легітимність, пропорційність та необхідність у співвідношенні «гострота становища – вжиті заходи». *Розхитаний, зруйнований під впливом війни баланс інтересів довоєнного часу має трансформуватися у новий баланс воєнного часу, а згодом у баланс поствоєнного часу.*

Список використаних джерел:

1. Борисов Є. Є. Відступ держав від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини: теорія і практика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2020. 20 с.
2. Правосуддя в Україні під час війни з Росією. День за днем. Лютий 24, 2022 – Березень 23, 2022. Uajusticeinwar. 133 с.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Керівництво зі статті 15 Конвенції – Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Рада Європи. Європейський суд з прав людини, 2016. 14 с. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf.
5. Рішення у справі «Хлєбїк проти України» від 25.07. 2017 р. Заява № 2945/16. URL: <https://rm.coe.int/case-of-khlebik-v-ukraine-1-ukr-ed/1680738311>.

Козут Іван Анатолійович,
*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ДІЗНАВАЧА ІЗ ПРОКУРОРОМ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (XIX-XXI ст.ст.)

Для того, щоб покращити механізм взаємодії слідчого та дізнавача із прокурором під час досудового розслідування на сучасному етапі його функціонування, потрібно проаналізувати історію становлення та розвитку взаємодії зазначених суб'єктів у ретроспективі. Потреба в дослідженні історичного аспекту зумовлена зміною функцій, які виконували слідчий та прокурор в рамках кримінального провадження стосовно дізнавача, адже запровадження такого суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності із новими функціями є новелою у кримінально-процесуальному законодавстві, а тому не має ще такого значення, як слідчий в історичній площині.

Звісно, що ми не зможемо проаналізувати повністю всю історію становлення взаємодії у зв'язку з обмеженим допустимим обсягом роботи, проте, ми зосередимо увагу на тій системі взаємодії, яка є найбільш близькою до сучасних реалій. Загальновідомим фактом є те, що формування вітчизняної правової системи відбувалося під впливом ідей дослідників і з інших країн, багато в чому це зумовлено тим, що територіально Україна перебувала в різні часи в складі інших держав. Саме тому, вплив такої практики був вирішальним для формування національних основоположних засад функціонування органів прокуратури та органів, які здійснюють досудове розслідування.

Розпочинаючи розгляд становлення взаємодії первісних правоохоронних органів обов'язковою є згадка про фундаментальну пам'ятку правової культури – Руської правди, яка започатковувала не тільки становлення системи правоохоронних органів на українських землях, а й способи та методи їх діяльності [1, с. 30]. Отже, ми можемо припустити, що перші механізми взаємодії в системі правоохоронних органів беруть свої початки із збірки стародавнього руського права. Звісно, сучасний стан розвитку взаємодії суттєво відрізняється від тодішнього, тому їх досить важко порівнювати.

Якщо розглядати більш пізні періоди розвитку становлення системи правоохоронних органів, то науковці стверджують, що виникнення органів прокуратури, якими вони є наближеними до сьогоденного вигляду відбувається під час перебування значної частини

території України в складі російської імперії [2, с. 44]. Одним з основоположних актів, який став важливим елементом Судової реформи в російській імперії був Статут кримінального судочинства 1864 р.

У зв'язку зі складністю дослідження першоджерел, досить доступно подані результати прийняття вищезазначеного Статуту у монографії Сухоноса В. В. «Прокуратура у державному механізмі Російської імперії після судової реформи 1864 р.». Так, на підставі аналізу робиться висновок, що прокуратура діє від імені держави, підтримує державне обвинувачення, здійснює кримінальне переслідування і добивався розслідування злочинів [3, с. 33]. Розглядаючи вказані функції, ми можемо констатувати, що такі функції прокуратури є досить близькими до концепції прокуратури, яка діє сьогодні. Деталізуючи попередню тезу, ми можемо зазначити, що у чинному законодавстві, а саме у ст. 131-1 Конституції України [4, с. 55], передбачені функції які здійснює прокуратура. Аналізуючи закріплені функції, варто зазначити, що на прокурора покладено виконання у кримінальному провадженні таких функцій: 1) організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням; 2) підтримання публічного обвинувачення в суді.

Отже, порівнюючи вказані функції, ми можемо побачити, що основною відмінністю є те, що за Статутом органи прокуратури здійснюють кримінальне переслідування, так звана слідча функція, що на сьогоднішній день не є властивою прокуратурі. Наявність такої функції у прокуратури на нашу думку є недоцільною у зв'язку з тим, що відбувається змішування ролей учасників кримінального провадження. Ставиться під питання роль слідчих, якщо розслідування можуть здійснювати і прокурори, що негативно сприяє ходу досудового розслідування.

Проте, не можна стверджувати, що в Статуті не передбачено функції керівництва та організації досудового розслідування. На нашу думку, вона була передбачена, але в іншій інтерпретації, зокрема, було зазначено, що прокуратура вживала заходів, які мають на меті підвищити ефективність розслідування злочинів. За своєю сутністю ця функція є схожою змістовно, оскільки в ній вбачається надання для слідчих вказівок, які підлягають обов'язковому виконанню. Чітке визначення сфери повноважень суб'єктів, які проводять досудове розслідування та здійснюють нагляд за його проведенням є базисом досягнення мети кримінального провадження.

Наступною історичною подією для становлення механізмів взаємодії слідчих та прокурорів стало прийняття КПК УСРР 1922 р., яке започатковувало елементи змагальності на стадії досудового розслідування, що також ознаменувалося насамперед організаційною та процесуальною незалежністю слідчого від прокурора [5, с. 159]. Проте, навіть попри позитивні зміни, багато в чому такі положення прийнятого КПК нагадували Статут кримінального судочинства 1864 р., негативним був і вплив тодішнього політичного режиму, в руках якого будь-які правоохоронні органи виступали лише каральним інструментом та засобом протидії антидержавницької позиції.

Через перебування України в складі Радянського союзу, законодавство як і інші сфери суспільного життя повинні були підпорядковуватися загальноприйнятим стандартам. Так, 25 грудня 1958 р. відбулося прийняття нормативного акту – «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік», яке було таким собі фундаментом для прийняття цими республіками власних КПК, які повинні були відповідати визначеним стандартам. Знову ж таки слідчий наділявся більшою самостійністю та незалежністю, але такі заходи мали декларативний характер. Прийняття КПК 1960 р. не внесло суттєвих змін у ситуацію та багато положень були просто продубльовані з Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік [5, с. 160].

Тільки з проголошенням незалежності України, наша держава отримала шанс створити власний національний «продукт», який не буде створюватися під шаблон та не буде інструментом в руках політичного режиму. Досить важливе значення для ефективної взаємодії слідчого та прокурора під час досудового розслідування мали закріплення функцій

прокуратури на рівні Конституції України, прийняття Закону України «Про прокуратуру»[6], який визначає прокуратуру як незалежний самостійний орган.

Якщо говорити про сучасний стан речей, то, як ми зазначали раніше є позитивні зміни в законодавчому закріпленні функції слідчих та прокурорів. Однак, чи існує на практиці така «гармонія» і чи призводить це до ефективної взаємодії, то це залишається питанням. Для його вирішення видається доцільним аналіз статистичних даних, який міститься у Звіті за результатами дослідження ролі прокурора на досудовій стадії кримінального процесу (2016-2017)[7]. Думки прокурорів відносно безпосередньої ролі процесуального керівника в процесі розслідування розділилася наступним чином: 42% респондентів вважають, що організовує весь процес розслідування, в той час, як слідчий лише виконує його вказівки, однак 46% опитуваних не поділяють таку думку. Щодо самої ролі прокурора, то 51% опитуваних погодилася з тим, що нерідко прокурор заглиблюється у подробиці розслідування на етапі підготовки обвинувального акта.

Заслужують на увагу і розгорнуті відповіді прокурорів, які багато чого говорять про реальний стан речей на практиці, наведемо одну з них: «Прокурор, себе бачить тільки для підтримання державного обвинувачення у суді. Дуже рідко, це поодинокі випадки, що прокурор чимось цікавиться у досудовому розслідуванні. Це поодинокі випадки по резонансних справах». Крім того, прокурори зазначають, що існують випадки коли на одного процесуального керівника припадає 20-30 слідчих і налагодження комунікації та взаємодії з ними для прокурора видається надважким завданням.

Підсумовуючи, ми можемо зазначити, що взаємодія слідчого та дізнавача із прокурором під час досудового розслідування, як вона здійснюється сьогодні, не є новою для правоохоронної системи. Ми згадали про таку важливу пам'ятку як Руська правда, проте в силу значної давності ми не стали більш детально досліджувати її положення, оскільки від того часу, як організаційно, так і процесуально правова система зазнала радикальних змін. У Статуті кримінального судочинства (у редакції 1864 р.), ми можемо спостерігати досить схожі функції, якими наділені прокурори з тими якими вони наділені відповідно до чинного законодавства, але між ними є відмінності. Досить довготривалим етапом для становлення взаємодії слідчого із прокурором було перебування України в складі Радянського Союзу, який ознаменувався можливо навіть благими намірами та ідеями щодо процесуальної незалежності та самостійності вищезазначених суб'єктів, проте через режим який панував не знайшли свого втілення в практичній діяльності та стали декларативними положеннями.

Крім того, ми звернули увагу на сучасний стан речей та зможемо констатувати, що проблеми взаємодії більше полягають не у посяганні прокурора на самостійність слідчих, а у віддаленості прокурора від досудового розслідування та надмірному навантаженні, що виключає ефективну комунікацію та взаємодію зі слідчим та дізнавачем.

Список використаних джерел:

1. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. *Віче*. 2015. № 4. С. 28-31.
2. Молодик В. В. Організаційно-правові основи взаємодії прокуратури й органів розслідування в Україні. історичний досвід і сучасний стан. *Право і безпека*. 2013. № 4 (51). С. 43-48.
3. Сухонос В. В. Прокуратура у державному механізмі Російської імперії після судової реформи 1864 р.: монографія. Суми: Університетська книга, 2012. 104 с.
4. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 червня 2017 р.: (офіц. текст). К.: Паливода А, В., 2017. 76 с. (дата звернення: 23.05.22).
5. Рогатюк І. В., Алексєєва-Процюк Д. О. Прокурорський нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування: історія та сучасність. *Наше право*. 2013. № 3. С. 156-162.
6. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Крушинський Сергій Антонович,

завідувач кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент

Балов Павло Олександрович,

аспірант кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Диференціація кримінального провадження має на меті забезпечити максимальну ефективність та доцільність порядку проведення процесуальних дій, сприяти виконанню завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, зокрема забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Диференціація кримінального провадження обумовлюється різними факторами, наприклад, ступенем тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, наявністю особливих ознак в особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, можливістю досягнення компромісу щодо притягнення винуватого до кримінальної відповідальності та низкою інших обставин. Проте необхідність відходу від загального порядку кримінального провадження може виникнути також у зв'язку із введенням на території держави певних надзвичайних правових режимів, зокрема воєнного стану.

Так, із незаконною анексією Криму та окупацією частини території Донецької та Луганської областей у 2014 році КПК України був доповнений новим розділом IX⁻¹ «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», який передбачив можливість перекладення повноважень слідчого судді у разі неможливості їх виконання у встановлені законом строки на адміністративній території, на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, на відповідного прокурора.

Після повномасштабного вторгнення російських військ на територію нашої держави і оголошення воєнного стану в Україні до зазначеного розділу було внесено низку змін, у тому числі й змінено назву на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Як бачимо, законодавець структурно не відніс провадження в умовах воєнного стану до особливих порядків кримінального провадження (розділ VI КПК України), а також вжив замість терміну «особливий порядок» термін «особливий режим». У словнику української мови термін «режим» тлумачиться як система заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети; певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь [1]. Мабуть, такий термін вжито в КПК України, щоб підкреслити винятковість, екстраординарність запроваджених правил з огляду на необхідність відбиття збройної агресії чи наявності загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Як наголошують науковці, до факторів, які детермінують особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану, відносяться: 1) фактори небезпеки; 2) відсутність доступу до окремих територій, на яких здійснюється кримінальне провадження; 3) повне або часткове обмеження функціонування органів державної влади, у т.ч. правоохоронних, судових органів України на територіях вчинення кримінальних правопорушень; 4) особливості правового регулювання не тільки нормами КПК України, але й надзвичайним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами, які активуються за умов надзвичайних правових режимів; 5) специфічні організаційно-управлінські основи проведення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, які залежать не тільки від рішень суб'єктів кримінального процесу, але й від рішень та порядку взаємодії з

іншими владними суб'єктами; 6) часткове або повне блокування функціонування окремих процесуальних інститутів та поява нових процесуальних засобів, способів, гарантій кримінального провадження в екстраординарних умовах [2, с. 5-6].

Розглянемо умови та особливості здійснення досудового розслідування під час запровадження в державі воєнного стану. Передусім, загальною умовою застосування правил, передбачених розділом IX¹ КПК України, є введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Враховуючи те, що указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 воєнний стан було введено в Україні на 30 діб (а надалі – двічі продовжено строк його дії на 30 діб), особливий режим досудового розслідування поширюється наразі на усю територію України, а не лише на адміністративні території, на яких ведуться безпосередні бойові дії.

Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану полягають у такому:

1. У випадку відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань та, відповідно, внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, дізнавач, слідчий, прокурор можуть прийняти рішення про початок досудового розслідування шляхом винесення відповідної постанови. Така постанова повинна містити відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР (ч. 5 ст. 214 КПК України). При цьому зазначені відомості підлягають внесенню до ЄРДР за першої можливості. За аналогією із положенням ч. 3 ст. 214 КПК України передбачено можливість проведення у невідкладних випадках огляду місця події до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування. У такому разі постанова має бути винесена невідкладно після завершення огляду.

2. Процесуальні дії, які вчиняються під час досудового розслідування, повинні фіксуватися у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, за винятком тих випадків, коли з технічних причин фіксування за допомогою технічних засобів є неможливим. Однак, у разі об'єктивної неможливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій допускається їх фіксація за допомогою доступних технічних засобів, перелік яких не обмежується. При цьому закон вимагає обов'язкового подальшого складання відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення відповідних дій.

3. Допускається відступ від вимоги, передбаченої абз. 2 ч. 7 ст. 223 КПК України щодо обов'язкового залучення не менше двох понять під час проведення обшуку чи огляду житла чи іншого володіння особи, а також обшуку особи, зважаючи на об'єктивну неможливість їх залучення або наявність потенційної небезпеки для життя чи здоров'я понять. Разом з тим, законодавець передбачає для таких випадків іншу гарантію – обов'язкове фіксування ходу і результатів зазначених слідчих (розшукових) дій шляхом безперервного відеозапису, що здійснюється за допомогою доступних технічних засобів.

4. У разі об'єктивної неможливості виконання слідчим суддею окремих повноважень, пов'язаних зі здійсненням судового контролю, виконання таких повноважень покладається на керівника відповідного органу прокуратури. Зокрема, мова йде про повноваження щодо: застосування приводу, надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів, арешту майна, затримання з метою приводу, здійснення загальних обов'язків судді щодо захисту прав людини, продовження строків досудового розслідування, проведення допиту в режимі відеоконференції в судовому засіданні, надання дозволу на проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення у ньому обшуку, огляду, слідчого експерименту, надання дозволу на відібрання біологічних зразків для проведення експертизи, надання дозволу на проведення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, або у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів у виняткових випадках та за умови, якщо затримка в обранні такого запобіжного заходу може призвести до втрати слідів злочину або втечі

підозрюваного. Реалізація таких повноважень прокурором здійснюється шляхом винесення постанови.

5. Передбачено додаткову підставу для зупинення досудового розслідування – наявність об'єктивних обставин, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану (п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України). Тому у разі об'єктивної неможливості подальшого проведення досудового розслідування бо ж його закінчення шляхом звернення до суду з одним із процесуальних документів, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України, на підставі вмотивованої постанови прокурора досудове розслідування зупиняється. Подальше відновлення досудового розслідування можливе, коли підстави для зупинення перестали існувати. Закон вимагає, щоб до зупинення досудового розслідування прокурор вирішив питання про продовження строку тримання під вартою підозрюваного, якщо такий запобіжний захід був застосований.

6. Законодавець передбачив можливість продовження строків для виконання окремих процесуальних дій, зокрема розгляду клопотань учасників кримінального провадження під час досудового розслідування, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора, оскарження недотримання розумних строків, розгляду таких скарг. За умови відсутності об'єктивної можливості виконання зазначених процесуальних дій у визначені законом строки, вони повинні бути проведені за наявності можливості невідкладно, але у будь-якому випадку не пізніше, ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану.

7. Передбачено додаткову підставу для затримання особи за підозрою у вчиненні злочину без ухвали слідчого судді або постанови керівника органу прокуратури (у випадку реалізації ним повноважень слідчого судді) – виникнення обґрунтованих обставин, які дають підстави вважати, що можлива втеча підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Таким чином закон обумовив можливість затримання підозрюваного у вчиненні будь-якого злочину без ухвали слідчого судді (постанови керівника органу прокуратури) не лише під час його вчинення, замаху на його вчинення або безпосередньо після його вчинення, а й на більш пізніх етапах досудового розслідування. Крім того, на час дії воєнного стану законодавець утричі збільшив максимально допустимий строк затримання без ухвали слідчого судді (постанови керівника органу прокуратури) – до 216 годин з моменту затримання.

8. Кримінальним процесуальним законом розширено повноваження керівника органу прокуратури і щодо продовження строків застосування до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Незалежно від того, чи тримання під вартою початково застосовувалося за ухвалою слідчого судді, чи за постановою керівника органу прокуратури, останній може продовжити строк дії такої ухвали (постанови) за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором до одного місяця. У ч. 2 ст. 615 КПК України чітко не зазначено умови реалізації зазначених повноважень керівником органу прокуратури, однак, на наш погляд, такою умовою є об'єктивна неможливість виконання цих повноважень слідчим суддею. У разі необхідності строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування.

9. Законодавець істотно збільшив граничний строк вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі, передбачений ч. 2 ст. 278 КПК України, - з 24 годин до 72 годин. Умовами продовження цього строку є: наявність об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру у визначені строки; здійснення таких процесуальних дій в умовах воєнного стану.

10. У випадку, якщо на дату введення воєнного стану у кримінальному провадженні жодній особі не було повідомлено про підозру, строк досудового розслідування від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків, передбачених ч. 2 ст. 219 КПК України. Зважаючи на відсутність у кримінальному провадженні підозрюваного, такі положення не можуть розцінюватись як

такі, що порушують засаду розумних строків (ст. 28 КПК України) і є виправданими з огляду на складність здійснення процесуальних дій в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Режим. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/режим.

2. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. 58 с.

Мукомела Катерина Олегівна,

*здобувач вищої освіти на магістерському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗАСТОСУВАННЯ «ДОКТРИНИ ПЛОДІВ ОТРУЙНОГО ДЕРЕВА» ПРИ ОЦІНЦІ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ

З моменту проголошення незалежності України пріоритетним напрямком є розробка та втілення нової та повноцінної бази нормативно-правових актів, яка би відповідала сучасному розвитку суспільства. Однією з актуальних та важливих проблем у кримінальному процесуальному праві, на сьогоднішній день, є проблема недопустимості доказів, одержаних внаслідок суттєвого порушення прав та свобод людини. В чинному законодавстві вимоги щодо допустимості доказів сформульовано не тільки чітко і лаконічно, а й доволі перспективно з точки зору розвитку процесуального законодавства. Питанням аналізу проблем «доктрини плодів отруєного дерева» присвячено праці таких вітчизняних науковців як: М. Гузели, О. Калачової, М. Стоянова, Д. Сергєєвої, М. Погорецького тощо. До зарубіжних учених, які займалися розробкою даної проблематики, належать такі знані вчені як: А. Гамбарян, Л. Даллакян, С. Шейфер, О. Палієва та інші.

На думку А.А. Павлишина, у ч. 1 ст. 87 КПК передбачено положення, яке в англосаксонській правовій сім'ї розглядається як «плоди отруєного дерева», тобто, що недопустимими є докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок суттєвого порушення прав та свобод людини. Фактично суть цього положення можна розкрити через цитату з рішення Верховного Суду США «Зміст положення, що забороняє отримувати докази тим чи іншим способом, полягає в тому, що не лише докази, отримані незаконним шляхом, не можуть використовуватись у нашому Суді, але такі докази використовуватися не можуть взагалі» [1, с. 358].

На жаль, не завжди теоретичні положення ефективно використовуються на практиці. Так, прикладом застосування цієї доктрини може бути такий випадок. Співробітник оперативного підрозділу, застосувавши фізичну силу, отримав від підозрюваного про місцезнаходження викраденого майна. На основі цієї інформації слідчий провів обшук у порядку, передбаченому чинним КПК України і вилучив викрадене майно. Далі виникає питання – чи вважатиметься цей протокол обшуку допустимим доказом. Тобто в даному аспекті розгляду проблеми допустимості доказів є питання про можливість розповсюдження «доктрини плодів отруєного дерева» на докази, отримані на основі визнаних недопустимими показань підозрюваного. Така позиція перешкоджає реалізації призначення інституту допустимості доказів і дозволяє застосовувати недозволені методи ведення досудового розслідування.

Якщо ж показання підозрюваного (обвинуваченого) у суді визнаються неприпустимими на підставі, передбаченій п. 1 ч. 2 ст. 75 КПК України, і відсутні визнані судом встановленими факти примусу до дачі показань, то доктрина «плодів отруєного

дерева» може бути застосована. Використовуючи цю західну термінологію, можна образно зазначити, що в цьому випадку «дерево» не є «отруєним», його ніхто не «отруїв». Показання («дерево») отримані під час досудового розслідування відповідно до чинного процесуального законодавства, на їх основі отримано інші додаткові докази («плоди»). Не підтверджуючи ці свідчення у суді, підозрюваний (обвинувачений) не «отруєє дерево» [2, с. 45].

Також варто проаналізувати практику Європейського Суду з прав людини щодо окресленої проблематики. Так, у 2020 році ЄСПЛ вперше застосував доктрину «плодів отруєного дерева» до інформації від приватних осіб у справі «Цвік проти Польщі» (заява № 31454/10). Суть справи полягала у наступному. У злочинному угрупованні, яке займалося торгівлею наркотиками, виникли внутрішні суперечки через те, що його члени ГежегожЦвік та К.Г. вирішили вести власний злочинний бізнес і у них з'явилася значна кількість незбутих наркотиків. К.Г. викрали та катували з цього приводу для отримання інформації, записуючи його заяви на аудіокасету. Згодом Цвіка було визнано винним і засуджено до 12 років позбавлення волі. Суд покладався на заяви членів злочинного угруповання, які вирішили співпрацювати з органами влади, а також протокол заяв К.Г., зроблених на підставі розшифровки записів аудіокасети. Засуджений подав апеляційну скаргу, в якій стверджував про неприпустимість використання протоколу, адже заяви було отримано шляхом тортур (під примусом) та, таким чином, були неприйнятними. Проте заперечення були відхилені на тій підставі, що відповідні норми повинні були застосовуватися виключно до органів влади, які проводять розслідування, та не стосувалися приватних осіб. Касаційна скарга була відхилена.

Раніше ЄСПЛ сформулював правило, згідно з яким прийняття як доказів заяв, отриманих внаслідок тортур або жорстокого поводження, робило несправедливим провадження в цілому. Тому в даному випадку питання полягало в тому, чи ця норма може бути перенесена на докази, отримані від третьої сторони в результаті жорстокого поводження приватних осіб. Національні суди дозволили використання таких заяв як доказів для визнання заявника винним, але порушили абсолютну заборону жорстокого поводження, гарантовану статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При цьому не було враховано наслідків з погляду його права на справедливий судовий розгляд відповідно до статті 6 Конвенції. Тому ЄСПЛ встановив, що прийняття письмового протоколу як доказу у кримінальному провадженні проти заявника робило провадження загалом несправедливим, що є порушенням конвенційних гарантій. Високі судді ухвалили, що Польща має виплатити заявнику 8 тис. євро відшкодування моральної шкоди.

Також у пункті 9 рішення у справі «ДрагошІоан Русу проти Румунії» зазначено, що крім того Суд вважає, що практика Суду не відповідає консенсусу більшості Високих Договірних Сторін про те, що в принципі слід заборонити використання доказів, отриманих унаслідок порушення прав людини та основних свобод, за винятком виняткових обставини [3].

Аналізуючи практику ВС щодо «доктрини про плоди отруєного дерева», цікавою і переконливою є думка судді ВС Олександри Яновської. Висловлюючи власну позицію з цього приводу, вона зазначила, що застосування «доктрини плодів отруєного дерева» вимагає ряду аналітичних дій та підтверджень щодо встановлення джерела походження інформації, завдяки якій здобуто кожен доказ, яким обґрунтовується судове рішення. Тобто відокремлюючи докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотних порушень прав і свобод людини, від доказів, отриманих із джерел, непов'язаних ані прямо, ані опосередковано з такою інформацією. Також суддя ВС зазначила, що критерієм віднесення доказів до «плодів отруєного древа» є наявність достатніх підстав вважати, що певні відомості не були б отримані за відсутності інформації, яка отримана незаконним шляхом[4].

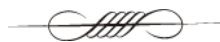
У США, Великобританії вирішення питання про допустимість доказу, зокрема докази, отримані спецслужбами шляхом проведення різного роду негласних операцій, належить до дискреційного розсуду суду. Суди враховують різні обставини, але головним критерієм є

критерій справедливості, критерії пропорційності, з одного боку, засобів, що використовуються публічною владою для отримання доказу, і, з іншого боку, тяжкістю злочину, небезпекою злочинця, тими збитками, які зазнають права особистості та цінності правової держави. Англосаксонська система правосуддя в загалом залишає на розсуд судді вирішення питання щодо можливості отримання поліцією доказів, у тому числі через провокацію, пастки, введення в оману злочинця.

Таким чином, не будь-яке порушення закону спочатку визначає можливість визнання доказу недопустимим, а лише те, яке безпосередньо пов'язано з суттєвим порушенням процесуального законодавства, а законних інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Павлишин А.А. Окремі питання допустимості доказів за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. *Вісник Львівського університету. Серія Юридична*. С. 356 – 364.
2. Панова А.В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: дис...канд.юрид.наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2016. 226 с.
3. Справа «Драгош Іоан Русу проти Румунії» (Заява № 22767/08): рішення Європейського суду з прав людини від 31.10.2017. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/rishennya-yespl-u-spravi-dragosh-ioan-rusu-proti-rumuni%D1%97-vid-31-10-2017-povnij-tekst-rishennya/> (дата звернення 15.05.2022).
4. Яновська О.Г. Доктрина заборони використання «плодів отруйного дерева» та винятки з неї: судова практика Великої Палати Верховного Суду в кримінальних провадженнях. URL: <https://inlnk.ru/ZZgO8D> (дата звернення 22.05.2022).

Налуцишин Віктор Володимирович,
*професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
доктор юридичних наук, професор*

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Серед основних завдань демократичної держави має бути забезпечення функціонування ефективної системи захисту прав і свобод людини, заснованої на принципах законності, прозорості та рівності всіх перед законом. Відповідно до положень ст. 55 Конституції України [1], право на судовий захист є одним із гарантованих державою прав людини і громадянина. Зокрема, на державу покладається обов'язок по забезпечення сприятливих умов для реалізації такого права. У цьому аспекті одним із найважливіших чинників судового захисту прав та законних інтересів є спосіб, у який особа реалізує належне їх суб'єктивне право.

Зловживання правом слід трактувати як зневагу до його змісту та суті, спотворення справжнього змісту правових норм, тлумачення та застосування на протигагу нормам моралі, тобто водночас порушення суб'єктивного права, міри можливої поведінки особи, межі її реалізації. Відсутність дієвого інструменту протидії проявам зловживання процесуальними правами у кримінальному процесі загалом призводить до необґрунтованої тривалості кримінальних проваджень, строки розгляду яких згідно закону є суттєво обмеженими, і, як наслідок, до неможливості виконання завдання кримінального провадження.

Необхідно зазначити, що поняття «зловживання процесуальними правами» має своє правове забезпечення на міжнародному рівні. Зокрема, стаття 17 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року зловживання правом визначає як діяльність або дії, спрямовані на скасування прав і свобод, визнаних у Конвенції, або на їхнє обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції [2].

Щодо зловживання правом стороною захисту, то під час досудового розслідування переважно йдеться про цілеспрямовану поведінку (дію або бездіяльність) підозрюваного чи його захисника, направлену на перешкоджання своєчасного розгляду поставленого перед слідчим суддею питання. Показовим є те, що вона може здійснюватися як самим підозрюваним, так і захисником – професійним адвокатом, який, на відміну від підозрюваного, певною мірою обмежений нормами закону і правилами професійної етики.

Найпоширеніші випадки у слідчо-судові практиці зловживання правом стороною захисту: неодноразові або почергові різними представниками сторони відводи одному слідчому судді; відвід судді, який розглядає заяву про відвід слідчого судді; подання численних необґрунтованих і повільне зачитування об'ємних клопотань при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу затриманій особі; подання аналогічних клопотань різними представниками сторони захисту; неявка для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування без поважних причин та без повідомлень про неможливість прибуття; повільне ознайомлення із матеріалами кримінального провадження; ненадання документального підтвердження поважності причин неявки.

Поширенню хибної практики зловживання правом на захист сприяє відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК України) дієвого правового механізму протидії цьому явищу.

Оскільки ніякі спеціальні заборони для сторони захисту в КПК України не встановлені, може бути ілюзія, що жодних обмежень у виборі засобів захисту та способів їх використання не існує. Разом з тим, для такого обмеження є необхідні конституційні та міжнародні правові основи, які можуть і повинні результативно використовуватися як на законодавчому рівні, так і в процесі правозастосування.

Одним із способів протидії зловживанню правом на захист є обмеження конкретного процесуального права, що використовується в цілях, що суперечать його призначенню. Вказаний захід у вітчизняному судочинстві передбачений і застосовується на практиці в рамках процедури ознайомлення обвинуваченого та захисника з матеріалами кримінального провадження у порядку ст. 290 КПК України (обмеження терміну ознайомлення у разі явного затягування його часу) [3]. Але через множинність форм зловживання правом на захист це явно недостатньо.

Зарубіжний досвід у цьому питанні багатший і різноманітніший.

Так, КПК Швейцарії до основних положень кримінально-процесуального права відносить заборону зловживання суб'єктивними правами, вимагаючи від органів кримінального судочинства звертати на це увагу (ст.3) і надає цим органам повноваження обмежувати права сторони на судові слухання (сукупність процесуальних прав у ході судового розслідування), якщо існує обґрунтована підозра, що сторона зловживає своїми правами (ст.108) [4].

КПК ФРН приписує: відхилити заявлене судді відвід як неприпустимий, якщо він явно спрямований на затягування процесу або переслідує іншу чужу процесу мету (абз. 1 §26a); виключити (видалити) захисника з процесу, якщо є серйозні підозри або виявиться, що він вчинив дії, які при вирішенні питання про засудження обвинуваченого сприяли б його незаконному виправданню, приховуванню (абз.1 § 138a); відхилити клопотання про надання доказів, якщо воно заявлено з метою затягнути процес (абз.3 §244); а також надає головуючому право позбавити захисника (як і прокурора) права ставити питання свідку чи експерту, якщо він зловживає цим правом (абз.1 §240) [5]. При цьому Верховний Суд ФРН дотримується позиції, згідно з якою зловживання процесуальними правами слід припускати

у випадках, коли учасник процесу використовує надану КПК можливість у чужих чи суперечливих процесу цілях [6, с. 93].

Для зміцнення правової основи протидії зловживанню правом на захист є доцільним використання позитивного зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року. URL: www.echr.coe.int
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Кримінально-процесуальний кодекс Швейцарії від 5 жовтня 2007 року. URL: <https://wipo.lex.wipo.int/ru/legislation/details/19997>
5. Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>.
6. Барабанов П.К. Уголовный процесс ФРГ. М.: Издательство «Спутник +», 2014. 359 с.

Оборонова Ірина Володимирівна,

аспірантка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СПРОЩЕНІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

У кримінальній процесуальній доктрині на сьогоднішній день не існує єдності поглядів щодо диференціації кримінальної процесуальної форми (порядку) у провадженні в суді першої інстанції. Тенденційно науковці схильні до думки, що диференціація кримінального провадження покликана забезпечити максимальну доцільність процесуальних процедур, їх ефективність [1, с. 156], а відповідно – сприяти виконанню завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

У науковій літературі традиційно виділяють два напрями диференціації кримінально-процесуальної форми – ускладнення і спрощення [2, с. 241]. При цьому спрощення застосовується, як правило, до проваджень щодо кримінальних правопорушень незначної тяжкості. Як відзначають Л. М. Лобойко і О. А. Банчук, такі спрощення полягають у: незастосуванні найбільш суворих заходів забезпечення кримінального провадження; забороні проведення негласних слідчих дій; встановленні порядку, згідно з яким кримінальне провадження за певними кримінальними правопорушеннями може бути розпочате лише за заявою потерпілого; наданні можливості завершення провадження у зв'язку з укладенням угод про примирення та визнання винуватості [3, с. 20-21].

1. Безумовно, одним із різновидів спрощених порядків кримінального провадження в суді першої інстанції є провадження щодо кримінальних проступків, передбачене § 1 глави 30 КПК України. Власне, й сам законодавець називає це провадження «спрощеним», головною метою якого є економія матеріальних затрат держави, часових затрат суду та учасників кримінального провадження [4, с. 164]. Як бачимо, таке провадження в суді першої інстанції можливе виключно щодо найменш небезпечної категорії кримінальних правопорушень – кримінальних проступків. Спрощення цього кримінального провадження, за умови обов'язкового дотримання прав, свобод, законних інтересів його учасників, проявляється у таких аспектах:

- прискорення судового провадження. На відміну від загального строку призначення судового розгляду, передбаченого ст. 316 КПК України, у провадженні щодо кримінальних проступків суд здійснює це у п'ятиденний строк після отримання обвинувального акта або ж невідкладно (у разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України). Така оперативність розгляду суттєво наближує учасників кримінального провадження до його завершальної стадії і, відповідно, скорочує строки захисту порушених прав громадян та момент настання виховного впливу на суб'єкта кримінального проступку, а в цілому є логічним елементом приведення національного законодавства до європейських стандартів [4, с. 164]. Крім того, такі темпоральні обмеження сприяють процесуальній економії, раціональному використанні визначених законом засобів досягнення завдань кримінального провадження;

- відсутність стадії підготовчого провадження. Загальний порядок кримінального провадження передбачає, що суд не пізніше п'яти днів з дня надходження обвинувального акта призначає підготовче судове засідання, в якому з'ясовує можливість призначення судового розгляду (ч. 1, 3 ст. 314 КПК України). Натомість, відповідно до ч. 1 ст. 381 КПК України, оминаючи стадію підготовчого провадження, у провадженні щодо кримінальних проступків суд одразу призначає судовий розгляд;

- можливість розгляду обвинувального акта без проведення судового розгляду в судовому засіданні. Ч. 2 ст. 381 КПК України надає можливість суду здійснити такий розгляд за відсутності учасників судового провадження, за двох умов: а) якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини; б) якщо обвинувачений згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності. Крім того, ч. 1 ст. 302 КПК України ставить можливість розгляду обвинувального акта без проведення судового розгляду в залежність від того, чи не заперечують проти такого розгляду потерпілий і представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (така згода має бути отримана прокурором на етапі звернення до суду з обвинувальним актом).

2. Іншим різновидом спрощеного порядку кримінального провадження в суді першої інстанції, є провадження на підставі угод (глава 35 КПК України), запровадження яких має на меті забезпечення принципу процесуальної економії, зменшення витрат на ведення процесу, а також забезпечення потерпілому права на швидке і повне відшкодування заподіяної шкоди. Даний інститут повинен стимулювати осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, йти на співпрацю із владою. Крім того, закріплення на законодавчому рівні чіткої і детальної процедури примирення між сторонами є виконанням Україною вимог Рамкового рішення Ради ЄС «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA від 15 березня 2001 р.), згідно з яким кожна країна-учасниця повинна намагатися сприяти медіації в кримінальних справах [4, с. 327]. Спрощення цього кримінального провадження проявляється у такому:

- можливість остаточного вирішення кримінального провадження по суті уже на стадії підготовчого провадження (якщо угоди досягнуто на стадії досудового розслідування). За КПК України 2012 року стадія підготовчого провадження перестала бути лише перевірконо-контрольною (щодо досудового розслідування) і розпорядчо-підготовчою (щодо судового розгляду) [5, с. 180], на цій стадії можлива реалізація функції правосуддя, зокрема, коли мова йде про провадження на підставі угоди. Таким чином, кримінальний процес навіть не доходить до стадії судового розгляду, чим істотно розвантажує судову систему;

- відсутність класичного судового розгляду. Зокрема, суд не здійснює дослідження доказів, а спрямовує свої зусилля на з'ясування добровільності укладення сторонами угоди, а також перевірку угоди на відповідність вимогам матеріального і процесуального закону (ч. 6, 7 ст. 474 КПК України). Крім того, суд повинен встановити, що обвинувачений розуміє свої права, зокрема, на судовий розгляд, усвідомлює наслідки укладення і затвердження угоди, цілком розуміє характер кожного обвинувачення та вид узгодженого покарання тощо.

3. Ще одним різновидом спрощеного порядку кримінального провадження в суді першої інстанції, на наш погляд, потрібно вважати кримінальне провадження у формі

приватного обвинувачення. Хоча щодо природи цього кримінального провадження в науці кримінального процесу точаться дискусії і не усі вчені погоджуються з таким твердженням. Наприклад, Г. П. Власова кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення відносить до проваджень з посиленими процесуальними гарантіями [1, с. 157], тобто ускладнених. Натомість, В. М. Трофименко вважає, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення належить до такого, що не може бути охарактеризовано винятково як спрощення чи ускладнення процесуальної форми порівняно з її загальним порядком [6, с. 211].

Видається, що судове кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення є спрощеним з огляду на те, що його перебіг залежить від позиції (волі і бажання) потерпілого. Важливою особливістю участі потерпілого у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення є те, що йому тут належить право відмовитися від обвинувачення, що є безумовною підставою для закриття кримінального провадження. Така відмова потерпілого від обвинувачення може відбутися як в активній, так і в пасивній формі [7, с. 216], що тягне за собою завершення кримінального провадження за відповідним обвинуваченнямв цілому.

Список використаних джерел:

1. Власова Г. П. Співвідношення кримінальних процесуальних проваджень та диференціації кримінальних процесуальних форм. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2015. № 11. С. 153-158.
2. Дрозд В. Г. Сучасна парадигма диференціації кримінальної процесуальної форми. Наука і правоохорона. 2017. № 4. С. 238-242.
3. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. 280 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково–практичний коментар: у 2 т. Т.2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 664 с.
5. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2017. 247 с.
6. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 437 с.
7. Крушинський С. А. Відмова потерпілого (приватного обвинувача) від обвинувачення: поняття, порядок здійснення та правові наслідки. Університетські наукові записки. 2015. № 2. С. 212-220.

Онiщик Юрій Віталійович

*професор кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну
доктор юридичних наук, професор*

КРИТЕРІЙ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

В умовах новітніх технологій в усіх сферах життя людини й постійно наростаючої взаємозалежності членів міжнародного співтовариства, практично всі кримінальні правопорушення мають міжнародну направленість, зовнішні риси та змістовні ознаки яких не можуть бути вичерпаними – уточнюється їхня система, вдосконалюються і розвиваються правові норми. Вийшовши за межі кордонів певної держави, кримінальні правопорушення набули небезпечного транснаціонального характеру. За таких чинників особливу роль

відіграє міжнародне співробітництво держав під час розслідування кримінальних правопорушень транснаціонального характеру.

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні досить тривалий час не мало нормативного врегулювання у кримінально-процесуальних нормах. Ситуація змінилася із прийняттям чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), який докорінно змінив порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Однією з цілей міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях є одержання доказів у кримінальному провадженні, що забезпечує можливість здійснення правосуддя. Міжнародні договори і національне законодавство держав, що співробітничать, передбачає порядок надання правової допомоги, чітке дотримання якого є гарантією визнання допустимими фактичних даних, одержаних у результаті такої діяльності.

Згідно ч. 1 ст. 84 КПК України доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1]. Відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних злочинним шляхом [2]. У ч. 2 ст. 84 КПК України зазначено, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [1].

Допустимість доказів – це придатність доказу з точки зору його процесуальної форми, тобто законності джерел, способу та інших умов отримання доказу і порядку їх використання [3, с. 554]. Відповідно до ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення. Згідно ч. 1 ст. 87 КПК України недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [1].

У ч. 4 ст. 93 КПК України передбачено, що докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [1].

Крім загальних правил допустимості доказів, у ст. 553 КПК України визначено критерії допустимого використання у кримінальному провадженні доказів і відомостей, отриманих із джерел в іноземній державі у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу. Так, відповідно до ч. 1 ст. 553 КПК України докази та відомості, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, можуть бути використані лише у кримінальному провадженні, якого стосувався запит, крім випадків, коли досягнуто домовленості про інше із запитуваною стороною. Згідно ч. 2 ст. 553 КПК України відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, не можуть визнаватися судом допустимими, якщо запит компетентного органу України був переданий запитуваній стороні з порушенням передбаченого порядку, встановленого цим Кодексом або міжнародним договором України [1].

Наявні у справі фактичні дані, як правило, містяться у процесуальних чи інших документах. Звідси особлива увага приділяється питанню про визнання юридичної сили актів (документів) закордонних органів у кримінальних провадженнях. У ч. 1 ст. 550 КПК України зазначено, що документи, які направляються у зв'язку із запитом про міжнародне співробітництво, якщо їх складено, засвідчено у відповідній формі офіційною особою компетентного органу запитуючої сторони або запитуваної сторони і скріплено гербовою печаткою компетентного органу, приймаються на території України без додаткового засвідчення (легалізації) у разі, якщо це передбачено міжнародним договором України. Водночас в ч. 2 ст. 550 КПК України вирішено питання допустимості відомостей. Такі

відомості визнаються допустимими, якщо: а) вони отримані за процедурою, передбаченою законодавством запитованої держави; б) під час їх отримання не було порушено засади справедливого судочинства, права людини і основоположні свободи [1].

З огляду на викладені вище положення КПК України для допустимого використання у національному кримінальному провадженні доказів, отриманих у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, необхідно враховувати такі критерії:

1) докази повинні бути отримані належним суб'єктом, який наділений повноваженнями проводити процесуальну дію;

2) допустимими слід визнавати лише докази, отримані з джерел аналогічних тим, що передбачені в ч. 2 ст. 84 КПК України;

3) докази повинні бути отримані з дотриманням порядку проведення процесуальної дії;

4) докази, отримані в порядку правової допомоги, можуть бути використані у кримінальному провадженні при дотриманні порядку, передбаченого міжнародними договорами та КПК України, направлення запитованій стороні слідчого або судового доручення;

5) докази, отримані в порядку правової допомоги, можуть бути використані лише у кримінальному провадженні, якого стосувався запит, крім випадків досягнення між запитованою та запитуючою сторонами інших домовленостей щодо використання таких доказів;

6) докази, отримані в порядку правової допомоги, можуть бути використані у кримінальному провадженні, якщо під час їх отримання не було порушено засади справедливого судочинства, права людини й основоположні свободи.

Поряд з цим, необхідно відмітити, що у ст. 550 КПК України мова йде про доказову силу лише одного виду джерел доказів – офіційних документів. Натомість поза увагою законодавця залишилось питання допустимості використання у доказуванні інших джерел доказів, цінність яких безпосередньо пов'язана з набуттям ними доказової сили. Особливі умови формування доказів, що передані компетентними органами іноземних держав, зумовлюють необхідність встановлення у КПК України відповідної норми.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.05.2022).

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.05.2022).

3. Курс советского уголовного процесса (Общая часть) / под ред. А.Д.Бойкова, И.И. Карпеца. М.: Юрид. литература, 1989. 638 с.

Samaryn Vadzim

*Associate Professor at the Department of Criminal Procedure and Prosecutorial Supervision
Belarusian State University,
PhD in Law, Associate Professor*

THE CONCEPT OF INTERNATIONAL STANDARDS IN CRIMINAL PROCEDURE

It can be noted that the Constitutional Court of the Republic of Belarus correlates in its decisions in the course of preliminary constitutional control the novelties of the Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus with international (international legal) standards that are not precisely determined. We raised the issue of the implementation of the mechanism of international judicial (legal) protection in the national criminal procedure in a number of publications [1, p. 173-182]. However, this issue is secondary to the penetration of international

standards in the field of criminal procedure (including those related to ensuring human rights in this area). If international standards have penetrated and taken a hold, then the creation of guarantees against arbitrary decisions at the national level is required, and one of these is the specified protection. The standards become declarative without the implementation of such guarantees.

The terms “international standards of criminal justice”, “international standards of criminal proceedings”, “international standards in the field of administration of justice” are used in scientific (and not just that) literature [2; 3] and legal acts (including decisions of the Constitutional Court of the Republic of Belarus). At the international level the standards of administration of justice (“administration of juvenile justice”) are explicitly mentioned only in the UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (“Beijing Rules”). A number of English-language publications, including UN publications, use the term “international standards [and norms] in the field of crime prevention and criminal justice” [4; 5].

One of the first references to international standards of criminal justice can be considered an article by Prof. Arthur Kuhn in 1939, in which he spoke of the development by a number of international arbitration tribunals of “civilized standards of criminal justice” [6, p. 340]. As the author pointed out, before that period, the only principle had been an equal treatment of foreigners and their own citizens in the criminal procedure. However, on the example of specific cases (consideration of criminal cases against American citizens in Nazi Germany, German citizens in the Soviet Union), the author showed that depriving one’s citizens of a fair trial should not be transferred to foreign citizens.

Considering the concept of international legal standards of criminal justice Maksut Samaldykov indicates that they “are advanced norms-principles developed by the international community that contain and determine the statutory position of an individual in criminal proceedings” [2, p. 17-18]. He points out that such acts do not have legal force, but belong to the category of soft law. The latter, according to Aleksei Maksurov, are a set of principles and general rules of conduct that have a high moral and political significance and are executed on the basis of the principle of good faith when the reputation of the state is important [7, p. 33-34]. We can see convergence with the term “international human rights standards” within this approach.

Vital Ponomarenko points out that the international standards of criminal proceedings are “comprehensive fundamental provisions containing basic recommendations aimed at ensuring the humanisation, rationalisation and efficiency of the criminal procedure, ensuring the rights and interests of participants in criminal procedural relations” [3, p. 119]. In this case, the goal of adopting international standards and using them in the course of improving the national criminal proceedings becomes obvious.

According to Matti Joutsen, the concept of international standards and norms of criminal justice includes “general definitions and procedures, best practices and human rights”. At the same time, he also refers such instruments to soft law [4, p. 55, 57]. The author is talking about the standards not only of criminal procedure, but also of substantive criminal law and penitentiary activities, understanding criminal justice in a broad sense, based on the meaning of the term “criminal justice” inherent in the Anglo-Saxon legal system. In this case, the criminal justice system includes the prosecution of criminal offenses, their prevention and trial (including its consideration at the supranational level within the framework of international judicial (legal) protection).

If we divide the term under research into separate elements, we can see the following.

“International” means recognised by most states, universally recognised (although we accept that standards are not always universal). The use of the “international legal” construction emphasises the normative nature of such standards, their consolidation in international legal acts. However, what is the range of such acts within the hierarchy of norms? The Constitutional Court of the Republic of Belarus, speaking of international (international legal) standards, refers to such acts as the UN Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice

Systems (2012), recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe, Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programs in Criminal Matters (2000), etc. That is, as we see, not international treaties of the Republic of Belarus, which are part of the legal system of our state and are mandatory for application, but international legal acts that are advisory in nature. Moreover, it is not necessary that Belarus participates in the adoption of such acts (for example, acts adopted within the framework of the Council of Europe).

Such “soft law” documents are adopted so that states adapt their national legislation to them when this is possible, based on the level of economic development, legal culture and local traditions. The best-known source of such international standards is the 1948 Universal Declaration of Human Rights and Freedoms. Other sources include resolutions, recommendations, declarations, standard minimum rules, basic principles, statements, guidelines, codes of conduct, codes of ethics, and so on. As Prof. Oleg Tiunov noted the standards have international legal significance, but they have not yet been given legal force, they play the role of recommendations, “have a significant impact on the formation of new norms of international law through the conclusion... of relevant international treaties, as well as the recognition of these provisions as mandatory through such practice states, which gives rise to international legal custom” [8, p. 457].

A “standard” is a sample, a model, which something must correspond to in terms of its features, properties, qualities [9, p. 624]. Applying this definition to the term under research, we can say that this is a minimum requirement, a rule of conduct, the scope of a subjective right. Why is it a minimum? It is a general rule that priority in regulation is given to a norm (including human rights) that grants broader rights or provides for more favourable rules: if the norms of national legislation guarantee broader rights than an international treaty, then the former are subject to application. We can say that the international standard is a standard used to assess national practice in the field of criminal procedure. As the developers of one of the first international standards applicable to the field of criminal procedure, the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (adopted at the first UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders in 1955), pointed out, the Rules are called “on the basis of the general consensus of contemporary thought and the essential elements of the most adequate systems of today, to set out what is generally accepted as being good principle and practice”.

In our opinion, it is more correct to speak of *international standards in the field of criminal procedure*, which should be understood as the minimum requirements established by recommendatory legal acts generally recognised by the world community for the composition of individual institutions of national criminal procedure law and the content of the legal status of participants in criminal proceedings. Such standards belong to soft law and are enshrined in disparate international legal acts. They are used by the legislator when improving the norms of national criminal procedural law, and the Constitutional Court of the Republic of Belarus correlates draft laws in this area with them. This is one of the signs of the international legal paradigm of the modern criminal procedure.

List of sources cited:

1. Самарин, В. И. Интерференция надгосударственного в уголовный процесс Беларуси / В.И. Самарин. – Минск : БГУ, 2021. – 303 с.
2. Самалдыков, М. К. Международные стандарты уголовного правосудия / М.К. Самалдыков. – Алматы : Казак университеті, 2021. – 344 с.
3. Пономаренков, В. А. Понятие и источники международных стандартов уголовного судопроизводства / В.А. Пономаренко // Правовая политика и правовая жизнь. – 2009. – № 4. – С. 119-122.
4. Joutsen, M. International standards and norms as guidance in the criminal justice system / M. Joutsen // 161st International training course: Visiting experts' papers. – 2016. – P. 54-67.
5. Compendium of United Nations standards and norms in crime prevention and criminal justice / United Nations Office on drugs and crime. – New York: United Nations, 2016. – 454 p.

6. Kuhn A. K. International Standards of Criminal Justice / A. K. Kuhn // The American Journal of International Law. – 1939. – Vol. 33. – No. 2 – P. 338-341.

7. Максуров, А. А. Общеизвестные принципы и нормы международного права: понятие и проблемы применения в Российской Федерации / А.А. Максуров. – М. : Инфра-М, 2021. – 189 с.

8. Международная и внутригосударственная защита прав человека / под ред. Р. М. Валеева. – М. : Статут, 2011. – 828 с.

9. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / Падрэд. М.Р. Суднікі, М.Н. Крыўко. – Мінск : БелЭН, 2005. – 784 с.

Швець Анна Миколаївна

*здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ В ОКРЕМОМУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМУ АКТІ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕУПЕРЕДЖЕНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Кримінальний процесуальний кодекс – це досить чіткий і структурований нормативно-правовий акт, який регламентує положення здійснення кримінального судочинства на всіх його стадіях. Однак серед важливих аспектів особливу увагу привернула глава, що присвячена доказам і доказуванню.

Докази – це досить важливий інститут кримінального процесу, який є підґрунтям подальшої динаміки розгляду справи. Відповідно до ч.1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України): «Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню» [1].

Науковці в галузі кримінального процесу виділяють 4 властивості доказів:

- належність;
- допустимість;
- достовірність;
- достатність.

Якщо фактичні дані, що містяться у певному джерелі, відповідають цим критеріям, сміливо можна стверджувати про те, що такі дані є доказом. Проте кожен доказ також потребує оцінки для того, аби це спричинило правильний вплив на подальші дії уповноважених осіб при розгляді справи.

Стаття 94 КПК України регламентує положення про оцінку доказів: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили» [1].

Вважаючи таке положення надмірно узагальненим, варто сказати, що досить часто внутрішні переконання, неупередженість та об'єктивність уповноважених осіб можна ставити під сумнів. Це спричинюється наступними факторами:

- порушення засад попередніх стадій щодо визначення предмету доказів та їх збирання;
- спрощений порядок оцінки доказів;
- недобросовісне виконання своїх службових обов'язків;

- наявність підстав отримання неправомірної вигоди службовою особою за вчинення нею корисливих дій на користь інших осіб.

Звісно, останні два пункти більше свідчать про нехтування професійними обов'язками та внутрішнього переконання уповноваженої на оцінку доказів особи. Недостатня суворість певних положень законодавства теж має певні негативні наслідки. До прикладу, у статті 20 Закону України «Про прокуратуру» вказано: «Шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю прокурора, відшкодовується державою незалежно від його вини в порядку, визначеному законом. Держава, відшкодувавши шкоду, завдану прокурором, має право зворотної вимоги до нього в розмірі виплаченого відшкодування в разі встановлення в діях прокурора складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо нього, який набрав законної сили» [2].

Варто зазначити, що в цьому випадку відповідальність більше покладається на державу, а не на прокурора, який, по суті, здійснює функції на її користь. Тому це може слугувати підставою від ухилення від добросовісної оцінки доказів. У другій частині вказане право держави про зворотню вимогу, але не обов'язок. Через надмірний потік важливих справ та достатньо довгу процедуру доведення вини прокурора в судовому порядку вони досить часто залишаються без розгляду або затягуються на довгий період. Про аналогічну відповідальність з невеличкими відмінностями говоримо й у випадку оцінки доказів слідчим.

Більш складна структура оцінки доказів постає при здійсненні такої процедури судом. У такій ситуації судді досить часто покладаються на судову практику. Однак її розмаїття та відмінності у різних судових рішеннях дають зрозуміти, що це також може тягнути певні ускладнення. Більше того, відповідальність судді має серйозні наслідки. Тому при оцінюванні кандидатури на посаду судді дуже ретельно перевіряється суддівське досьє. У ч.4 ст. 85 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» сказано: «Суддівське досьє має містити інформацію про результати кваліфікаційного оцінювання судді та регулярної оцінки судді упродовж перебування на посаді»[3]. Тобто це оцінювання дає змогу проаналізувати всі професійні якості судді або ж відслідкувати їх недостатність.

Більше коло повноважень та розмежування діяльності сторін у кримінальному процесі, а також практика дають зрозуміти, що проблематика оцінки доказів здебільшого проявляється саме у роботі слідчих та прокурорів. Тому доцільно вказати, що навіть незважаючи на суб'єкта, що оцінює докази, сучасний кримінальний процес потребує більш систематизованої процедури оцінки доказів. Необхідно навести аргументацію такого твердження:

- по-перше, узагальнена нормативно-правова база з приводу оцінки доказів встановить однакові правила для всіх суб'єктів;
- по-друге, це дасть змогу більш повно оцінити докази та, орієнтуючись на специфіку кримінальних правопорушень, визначити належність, достатність, достовірність і допустимість доказів;
- по-третє, таким способом можна створити спеціальну колегію або орган, що контролюватиме діяльність оцінки доказів;
- по-четверте, це стане змогою збільшення обсягу відповідальності суб'єктів здійснення оцінки доказів та унеможливить її уникнення.
- по-п'яте, здійснення такої діяльності на засадах колегіальності дозволить всебічно проаналізувати всі складнощі, які можуть виникати у такому процесі і пришвидшити сам процес оцінки доказів.

Отже, виділення критеріїв оцінки доказів в окремий нормативно-правовий акт стане досить суттєвим і прогресивним кроком у практиці здійснення кримінального судочинства. Особливість такого виокремлення полягає у забезпеченні неупередженості осіб, уповноважених на оцінку доказів. Водночас це систематизує роботу і дозволить пришвидшити процедуру оцінки доказів, паралельно роблячи це більш якісно та об'єктивно.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012р №4651-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014р №1697-VII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016р №1402-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

Шикір Дмитро Олександрович,
*студент 1-го курсу ОС «Магістр» Інституту права
КНУ імені Тараса Шевченка,*

ЧИ ПРАВОМІРНОЮ Є ПРОВЕДЕННЯ ТАКОЇ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ, ЯК ЕКСГУМАЦІЯ ТРУПА?

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що на сьогоднішній день існує гостра дискусія щодо правомірності проведення ексгумації трупа та правомірності ексгумації як слідчої (розшукової) дії.

Ексгумація трупа може вчинятися з таких підстав:

- ексгумація трупа з метою здійснення судово-медичної експертизи на підставі статті 239 КПК, з метою дослідити докази, які можуть мати важливе значення для справи [1];
- ексгумація трупа у зв'язку з перенесенням кладовища з одного місця на інше;
- ексгумація трупа в зв'язку з перенесенням його з одного кладовища на інше;
- ексгумація трупа з метою пізнання особистості похованого (випадки, не пов'язані з карно-слідчим розшуком особистості [2, с. 29].

Тобто, даний перелік є вичерпним і ексгумація буде правомірною лише тоді, коли її буде проведено на підставі одного або декількох вище перелічених пунктів.

Варто зазначити, що здійснення ексгумації на підставі статті 239 КПК є правомірною лише тоді, коли воно здійснюється за чіткою регламентованою процедурою, встановленою Законами України та підзаконними нормативно-правовими актами.

Зокрема, дана процедура чітко регламентована наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 09.06.2006 «Про затвердження Тимчасового порядку здійснення на території України пошуку, ексгумації та перепоховання останків осіб, які загинули внаслідок воєн, депортації та політичних репресій, і впорядкування місць їх поховання (далі Наказу).

Порядок установлює єдині правила здійснення на території України пошуку, ексгумації та перепоховання останків осіб і впорядкування місць їх поховання, відповідно до пункту 1.1 Наказу.

Основними етапами, які включаються в процедуру проведення ексгумації, відповідно до Наказу є:

1. труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил статті 238 КПК України;
2. під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.
3. у разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.
4. під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

5. про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії [3];

Тобто, якщо навіть хоч одна з вимог, на підставі якої може бути проведена ексгумація не дотримується, то дана слідча (розшукова) дія може бути визнана неправомірною і підлягає оскарженню.

У випадку, якщо вищестоящий орган чи суд дійде висновку, що процедура ексгумації трупа була порушена і, таким чином, було завдано шкоду рідним померлого та (або) державі, посадові особи, які проводили дану слідчу (розшукову) дію можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності.

Аналізуючи дану тему, варто також брати до уваги міжнародно-правові акти, які регулюють дане питання. Зокрема сюди відноситься стаття 8 Конвенції «Про захист прав людини та основоположних свобод», яка гарантує повагу до приватного й сімейного життя, а саме залишення в спокої тіла людини, яка померла.

Тобто дана норма ставить під сумнів правомірність ексгумації трупа і говорить, що на її проведення має бути надана згода рідних померлого, щодо якого передбачається вчинення даної слідчої (розшукової) дії.

Зокрема, з посиланням на дану норму Конвенції існує дуже резонансне рішення Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ).

У даній справі питання ексгумації постало у зв'язку з розслідуванням обставин авіакатастрофи під Смоленськом 2010 року, коли загинули 8 членів екіпажу і 88 пасажирів, зокрема й президент Польщі Лех Качинський. Через 6 років влада вирішила, що останки допоможуть установити причину аварії, у тому числі зрозуміти, чи був вибух на борту. Процесуальна дія була проведена попри те, що Єва Сольська та Єва Рибицька виступили проти ексгумації останків їхніх чоловіків. Однак у жінок не було можливості якось вплинути на рішення про ексгумацію, оскільки в польському законодавстві, як і в українському ексгумація трупа проводиться за чітко регламентованою процедурою і не передбачає отримання згоди рідних на її проведення. Утім, вони звернулися до ЄСПЛ, де судді вирішили, що в цьому випадку було порушено конвенцію «Про захист прав людини та основоположних свобод»

У рішенні зауважили, що проведення ефективного розслідування інциденту, надзвичайно трагічного для всієї країни, хоча й має більше значення, ніж інтереси окремих осіб, але держава не скористалася механізмом, за допомогою якого можна було б вирішити конфлікт між інтересами держави та скаргників [4].

Отже, у даному рішенні ЄСПЛ послався на статтю 8 Конвенції і вирішив справу на користь позивачів, оскільки на проведення даної слідчої процесуальної дії позивачі своєї згоди не давали і були категорично проти.

Щодо чинного українського законодавства, то варто зазначити, що в ньому відсутні будь-які норми, які б урегульовували питання погоджень із рідними та близькими або ж можливості оскарження рішення про проведення ексгумації. Тобто приватне й сімейне життя в розумінні практики ЄСПЛ залишається в цій частині фактично незахищеним.

Отже, питання ексгумації трупа є досить дискусійним і може бути правомірним лише тоді, коли при його проведенні дотримується чітко регламентована процедура, яка встановлена законами України та підзаконними нормативно-правовими актами.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.
2. Батюк О. В. Особливості використання криміналістичних моделей, прийомів та навичок при проведенні слідчих дій / О. В. Батюк // Форум права. – 2018. – № 1. – С. 29–30.
3. Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України № 193 від 09.06.2006 «Про затвердження Тимчасового порядку

здійснення на території України пошуку, ексгумації та перепоховання останків осіб, які загинули внаслідок воєн, депортації та політичних репресій, і впорядкування місць їх поховання».

4. Рішення ЕСПЛ у справі «Сольська і Рибицька проти Польщі», заява №30491/17.

Щиголь Олег Володимирович,
*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ОГЛЯД ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАДАННЯМ ОКРЕМИМ КАТЕГОРІЯМ ПОТЕРПІЛИХ
ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ВТОРИННУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Згідно статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно. [1] З цією метою в Україні функціонує адвокатура – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої (правової) допомоги на професійній основі. [2] За жодних сумнівів, адвокат, володіючи необхідними знаннями та практичним досвідом у галузі права, а також маючи широкий спектр юридичних інструментів, здатний ефективно захищати законні інтереси своїх клієнтів, визначати оптимальні напрями й способи такого захисту. З урахуванням конкретних обставин справи адвокат формує правову позицію, узгоджує її з клієнтом та, діючи в інтересах останнього, обстоює її.

Як слушно зазначається в рішенні Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009, право на професійну правничу допомогу слугує гарантією реалізації, охорони та захисту інших прав і свобод людини та громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. [3] Особливо важливу роль вказане право відіграє в кримінальному процесі – сфері, що пов'язана з втручанням у права людини, їх вимушеним обмеженням. У цьому контексті на увагу заслуговує не лише захист, як вид адвокатської діяльності, а й представництво фізичних та юридичних осіб, котрі беруть участь у кримінальному провадженні, насамперед представництво потерпілих.

Водночас у цій площині кримінальне процесуальне законодавство України є відверто дискримінаційним, позаяк майже не враховує інтереси потерпілого, нівелює їх. Порівнюючи з підозрюваним, обвинуваченим, право потерпілого на професійну правничу допомогу не забезпечується достатніми юридичними гарантіями та радше має декларативний характер. Щоб переконатися в цьому, достатньо проаналізувати норми, які регулюють надання безоплатної професійної правничої допомоги: 1) особам, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення; 2) потерпілим.

Чинний КПК України закріплює право підозрюваного, обвинуваченого на отримання правової допомоги за рахунок держави та окреслює значну кількість випадків, за яких слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника в кримінальному провадженні. Натомість згідно частини 2 статті 120 КПК України витрати, пов'язані з оплатою допомоги представника потерпілого, покладаються на самого потерпілого. [4]

Протягом тривалого часу ані КПК України, ані Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [5] не містили жодних прямих посилань на те, що потерпілий має право на надання йому правничої допомоги за рахунок держави. Намагання законодавця включити окремі категорії потерпілих до переліку суб'єктів, які мають право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги, вже мали місце раніше, однак усі вони виявилися безуспішними.

Разом із тим 03 травня 2022 року Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про внесення змін до частини першої статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо розширення переліку осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу» (далі – Закон № 2238-IX, Закон). Згідно цього Закону потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту отримали право на безоплатну вторинну правову допомогу в кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення таких кримінальних правопорушень.

Попри шляхетну мету нормативно-правового акта, слід звернути увагу на недоліки внесених змін та можливі проблеми, пов'язані з їх практичним застосуванням.

I. Правнича допомога потерпілим, коло яких визначене у Законі № 2238-IX, охоплює такі види юридичних послуг: 1) здійснення представництва в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 2) складення документів процесуального характеру.

Із викладеного вище вбачається, що на стадії досудового розслідування (до початку судового провадження) правнича допомога формально обмежується складенням процесуальних документів. Натомість інші складові представництва та загалом адвокатської діяльності (юридичний супровід допиту, участь в інших слідчих (розшукових) і процесуальних діях, одержання висновків спеціалістів та експертів, опитування фізичних осіб тощо) залишаються поза увагою.

Крім того, оскільки обов'язок надання юридичних послуг на досудовому розслідуванні прямо не закріплений у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» (йдеться лише про представництво потерпілих у судах), постає низка запитань: 1) чи мають право адвокати, призначені спеціалізованими центрами, взагалі брати участь на цій стадії кримінального провадження? 2) чи можуть вони набути процесуальний статус представника потерпілого та користуватися процесуальними правами, закріпленими в КПК України, до того, як обвинувальний акт було передано до суду? 3) чи є допустимими докази, здобуті ними на досудовому розслідуванні?

Вочевидь, усе це ставить під сумнів ефективність запроваджених законодавчих змін та їх здатність реально сприяти захисту порушених суб'єктивних матеріальних прав потерпілих. Закон № 2238-IX видається поверховим, оскільки для належного забезпечення прав потерпілих відповідні зміни слід було внести й до КПК України (стосовно підстав та порядку залучення представника потерпілого, його обов'язкової участі, залучення представника для проведення окремої процесуальної дії тощо) та інших норм Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (за аналогією з нормами, що стосуються захисту підозрюваного, обвинуваченого). За таких умов адвокати одержали б змогу вступати в кримінальне провадження з самого початку та повноцінно надавати потерпілим правничу допомогу в якості їх представників. Втім, наразі ця можливість залишається доволі спірною.

II. Ще одним недоліком Закону № 2238-IX є недосконалість формулювання «у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення таких кримінальних правопорушень» (проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту). Так, лише за цієї умови потерпілі одержують право на безоплатну вторинну правову допомогу.

Водночас варто зауважити, що сексуальне насильство, катування тощо можуть бути лише одним із багатьох епізодів іншого злочину, до прикладу, порушення законів та звичаїв війни. У такому разі кримінальне провадження розпочинається саме за ознаками згаданого вище кримінального правопорушення, а не за ознаками сексуального насильства чи катування. Вказане здатне поставити наявність умови, передбаченої у нововведеній нормі, під сумнів, а отже й залучення представника теж залишатиметься дискусійним.

У свою чергу, досудове розслідування може розпочатися за одним діянням (наприклад, завданням середньої тяжкості тілесного ушкодження) з подальшою зміною кримінально-правової кваліфікації на катування чи сексуальне насильство, в тому числі

шляхом доповнення кваліфікації складами перелічених злочинів. Таким чином, умова, передбачена в Законі № 2238-IX, формально не буде дотримана, адже кримінальне провадження буде розпочате за іншим фактом, який у нормі не фігурує.

III. На останок потрібно констатувати, що вірогідність встановлення, виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини, про які йдеться в нормі Закону № 2238-IX, на жаль, є надзвичайно низькою. Усе це видається можливим тільки якщо: 1) зловмисник (російський військовослужбовець) перебуває в таборі для військовополонених; 2) його передача в порядку обміну полоненими не здійснюватиметься.

Отже, в більшості випадків завдання кримінального провадження не зможуть бути досягнуті, а права потерпілих продовжуватимуть залишатися незахищеними. Наведе вкотре викликає сумнів у практичній цінності змін, внесених до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», та їх загальній ефективності, позаяк участь адвоката в кримінальному провадженні матиме умовний характер.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 16.05.2022).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 16.05.2022).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text> (дата звернення: 16.05.2022).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.05.2022).

5. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 16.05.2022).

6. Про внесення змін до частини першої статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо розширення переліку осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу: Закон України від 03.05.2022 р. № 2238-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39487> (дата звернення: 16.05.2022).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ахтирський Віталій Миколайович,
курсант навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції

ОСОБЛИВОСТІ ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Живучи в ХХІ сторіччі ми й подумати не могли, що на нашій території відбудуватиметься війна. Сьогодні ми стикнулися з даною ситуацією й вимушені вчитися жити заново, боротися з перепонами, що виникають у нас на шляху й впевнено йти до перемоги.

Ми повинні зазначити, що на сьогодні важливим завданням держави виступає не лише захист наших кордонів, але й притягнення російських військових та політиків, котрі підтримують збройну агресію в Україні до відповідальності.

Саме тому дуже важливе значення на сьогодні приділяється саме збиранню інформації пов'язаною з військовими злочинами, котрі вчиняються на території нашої держави.

Вивчаючи дану тематику ми б хотіли зазначити, що важливим аспектом доведення вини виступає збирання доказів. Нам би хотілося зазначити, що в сучасних умовах це не лише надскладна, але й дуже небезпечна робота.

Хочеться розповісти більше про те як відбувається збирання доказової бази шляхом вилучення слідів з місця події та проведення експертиз. Відтак сучасні реалії не завжди дозволяють експертам криміналістам одразу зафіксувати сліди військових злочинів, оскільки вони найчастіше відбуваються на тимчасово не підконтрольних Україні територіях. Саме тому наші експерти можуть відібрати необхідні зразки, сліди та інші докази лише після звільнення населених пунктів від загарбників.

Хочемо зауважити, що даний аспект, звісно є негативним, оскільки сліди можуть бути знижені, а деякі результати не точними через те, що між вчиненням даного злочину та проведення відбору зразків та проведенням експертизи пройшов тривалий проміжок часу. Звісно це негативний аспект, проте ми повинні розуміти, що з ним ми нічого вдіяти не можемо.

Проте вивчаючи дане питання ми повинні наголосити, що на сьогодні ми самі можемо збирати необхідну інформацію, фільмувати військові злочини, й якщо ми будемо таким чином допомагати у зборі інформації наша держава зможе довести більшу кількість злочинів та притягнути біле осіб до відповідальності.

Відтак нам би хотілося розглянути основні аспекти, котрі повинен знати кожен для того, щоб зафіксовані ним матеріали стосовно вчинення військового злочину могли стати доказами у суді, а саме:

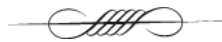
1. Перше, що повинна вказати людина яка починає фільмувати злочин, так це зазначити місце, час, я за можливості свої данні за якими з даною особою можна зв'язатися, якщо сказати це немає можливості доцільно було б хоча б показати приблизну місцевість та час.
2. Бажано знімати відео одним кадром, а у разі вимкнення камери доцільно продовжити з того ж кадру.
3. Не можна робити різких та швидких рухів
4. Камеру необхідно тримати горизонтально
5. Необхідно робити різні кадри тобто крупні, середні та широкі.
6. За можливості робити прив'язку до якогось розміру, котрий можливо визначити, наприклад сірникова коробка [1].

Дотримуючись цих основних правил ми можемо допомогти нашій державі у зборі необхідних свідчень, а у подальшому у притягненні винних осіб до відповідальності. Саме тому ми повинні зазначити, що ставши свідком військового злочину та пересвідчившись, що таке фіксування не вартуватиме тобі життя чи здоров'я кожен повинен почати фіксувати сліди й тоді ми разом зможемо притягнути до відповідальності кожного.

Відтак ми хочемо зробити висновок, що у реаліях сучасного світу ми повинні робити усе можливе, щоб зафіксувати сліди військових злочинів, оскільки час необхідний для звільнення певного населеного пункту ЗСУ може бути забагато, щоб зберегти сліди його вчинення. Саме тому необхідно розуміти, що так як фіксувати, щоб у подальшому докази котрі були надані громадянами розглядалися у суді як належні.

Список використаних джерел:

1. Як зафіксувати військовий злочин, аби відео стало доказом у суді : стаття Аліка Піхтерева, від 28.03.2022 URL : <https://nakipelo.ua/yak-zafiksuvati-vijskovij-zlochin-abi-video-stalo-dokazom-u-sudi/> (дата звернення 17.04.2022)

Барган Сергій Сергійович,
*викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ*

КАНАДСЬКА МОДЕЛЬ ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Розглядаючи досудове розслідування як процес пізнання, варто зазначити, що ефективність збирання, дослідження і оцінки доказів у кримінальному провадженні суттєво залежить від вдалого використання слідчим наявних сил і засобів забезпечення його дієвої організації, в тому числі планування. Це обумовлює потребу у здійсненні подальших наукових пошуків із вдосконалення існуючих і розробки нових методик планування розслідування злочинів, що слугує міцним підґрунтям для належного виконання завдань кримінального провадження.

В сучасних криміналістичних дослідженнях наголошено, що планування розслідування передбачає визначення основних напрямків розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення строків проведення відповідних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. При цьому деякі науковці вважають, що стан розробки методів планування розслідування знаходиться на належному рівні, незважаючи на продовження наукових дискусій щодо загальноприйнятого тлумачення планування розслідування [1, с. 174]. Зі свого боку серед зарубіжних фахівців поширеною є думка, що сутність планування розслідування полягає в осмисленні цілей розслідування, обмірковуванні та виборі засобів і методів вирішення поставлених завдань кримінального провадження [2, с. 804]. Схожу думку підтримує американський професор Деніел А. Рейлі, розуміючи під плануванням розслідування засновану на законах логіки покрокову діяльність слідчого щодо визначення найкращих способів вирішення завдань кримінального провадження [3, с. 186].

Разом з тим закордонні практики обґрунтовують ідею щодо необхідності алгоритмізації процесу планування розслідування злочинів з метою досягнення цілеспрямованості, повноти, об'єктивності та всебічності кримінального провадження [4]. В цьому плані теоретичний і практичний інтерес становить розроблена канадськими криміналістами структурована модель планування розслідування STAIR [5, с. 61]. Сутність STAIR полягає у забезпеченні оптимального переходу від інтуїтивного розуміння події злочину до логічного відокремлення і змістовного дослідження його проблемних складових, використовуючи покроковий аналіз слідчої ситуації. Канадська модель складається з декількох стадій, зокрема:

1. Situation (Ситуаційна) – висвітлення фактів, що стали відомими у зв'язку з надходженням повідомлення про вчинення злочину. При цьому виникає низка перепон при встановленні обставин злочину внаслідок браку вихідних даних, неможливості ідентифікувати підозрюваного, отримати змістовні показання, зібрати речові докази, а в деяких випадках на заваді стає формування у слідчого заздалегідь визначених упереджень. На наступних стадіях особливості побудови плану розслідування обумовлюються кваліфікацією злочину і встановленням його учасників (потерпілих, свідків, підозрюваних).

2. Tasks (Завдання) – визначення завдань конкретного етапу розслідування, вирішення яких мають значення для кримінального провадження. Постановка завдань дозволяє збільшити кількість фактичних даних вже на початковому етапі розслідування за допомогою виокремлення протиріч між відомими обставинами вчиненого злочину. У підсумку створюються умови для побудови криміналістичних версій (припущень), які підлягають перевірці.

3. Analysis (Аналіз) – автентифікація й осмислення причинно-наслідкових зв'язків між окремими обставинами вчиненого злочину, результати чого використовуються при побудові криміналістичних версій. У міру практичного застосування STAIR стадія аналізу розслідування може набувати циклічного характеру, оскільки в процесі проведення першочергових слідчих (розшукових) дій обсяг інформації значно розширюється, тому її знову необхідно проаналізувати. Стадію аналізу можна уявити у вигляді інформаційної воронки, в якій змішуються відомості, отримані з різних джерел (як процесуальних, так і непроцесуальних). При їх порівнянні відбувається фільтрування та відмежування підтвердженої інформації від суперечливих даних, які потребують додаткового дослідження у перебігу розслідування.

4. Investigation (Розслідування) – стадія вибору і визначення переліку оптимальних слідчих (розшукових) дій, тактичних комбінацій, тактичних операцій і черговості їх проведення, спрямованих на перевірку тих чи інших слідчих версій. Сукупність доказів, що планується отримати під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій, рекомендується заздалегідь поділити на виправдувальні (вказують на невинуватість особи), та обвинувальні (підтверджують причетність особи до вчинення злочину), що полегшує редагування плану розслідування у разі зміни слідчої ситуації. В окремих випадках пропонується проводити відповідні криміналістичні експертизи, щоб оперувати більшим обсягом даних на початковому етапі розслідування злочину.

5. Results (Підсумки) – визначення пріоритетів розслідування, усвідомлення наявних прогалин у вихідній інформації, виокремлення існуючих суперечностей, підготовка технічних засобів та здійснення інших організаційних заходів, що сприятимуть ефективному втіленню плану.

Відповідно до розглянутих складових планування розслідування канадська методика STAIR спирається на послідовне виконання завдань, сформованих на попередніх стадіях. В загальному вигляді слідчий аналізує наявну слідчу ситуацію, будує слідчі версії, визначає коло обставин, що потребують встановлення, а на цій підставі планує проведення окремих слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. У разі неможливості виконання завдання наступного рівня слідчий повертається на попередню стадію, забезпечуючи реалізацію принципу динамізму, тобто відповідного реагування на зміну слідчої ситуації шляхом внесення доповнень і коригувань до початкового плану. Пропуск будь-якого з описаних кроків призводитиме до низки негативних наслідків, зокрема, затягування строків кримінального провадження, втрати частини фактичних даних.

Особливістю наведеної методики планування є те, що на відміну від вітчизняної доктрини етап визначення завдання (Task) передусє побудові версій (Analysis). З цього приводу в літературі справедливо відзначалося, що попри можливість застосовувати слідчі версії при мінімальних даних (типові версії), для одержання навіть незначного обсягу відомостей необхідно проводити слідчі (розшукові) дії й оперативно-розшукові заходи, які

теж потребують планування, логічною основою чого виступають тактичні завдання розслідування [6, с. 368].

Отже, порівняно з усталеним підходом планування розслідування канадська модель оминає питання визначення взаємозв'язку з процесом побудови криміналістичних версій. Категорія криміналістичної версії, хоч і розглядається як частина планування, але в межах STAIR не простежується чіткого переходу від побудованої версії до виведення наслідків з неї, які підлягають наступній перевірці шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Окрім того розкрити зміст планування не дозволяє відсутність відокремленої категорії його принципів, до яких у вітчизняній доктрині відносять: обґрунтованість, індивідуальність, динамічність (хоча в окреслених рекомендаціях останній все ж таки знаходить своє відображення на стадії Investigation (Розслідування)). В той же час на позитивну оцінку заслуговує рекомендація вирішення окремих завдань, які передують процесу побудови криміналістичних версій, оскільки використання останніх на початковому етапі не завжди можливе. Незважаючи на те, що слідчі версії можуть застосовуватися при мінімальних даних (типові версії), однак для одержання навіть такого обсягу відомостей необхідно проводити слідчі (розшукові) дії й оперативно-розшукові заходи, які теж потребують планування, логічною основою якого можуть виступати тактичні завдання розслідування [6, с. 368].

Список використаних джерел:

1. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
2. Agirre, Xabier&Bergsmo, Morten&Stahn, Carsten&Smet, Simon&Nielsen, Christian&Oxburgh, Gavin&Lidén, Moa. (2020). QualityControlinCriminalInvestigations. 1116 p.
3. Daniel A. Reilly (2019). Findingthetruthwithcriminalinvestigation: suspect, subject, defendant. Lanham: Rowman&Littlefield. 424p.
4. Negus T. W. APM. AFP InvestigationsDoctrine. URL: <https://www.afp.gov.au/sites/default/files/PDF/IPS/AFP%20Investigations%20Doctrine.pdf> (дата звернення: 18.05.2022).
5. Gehl, Rod&Plecas, Darryl. (2016). IntroductiontoCriminalInvestigation: Processes, PracticesandThinking. NewWestminster, BC: JusticeInstituteofBritishColumbia. 233 p.
6. Кубарев І. В. Тактичні завдання розслідування: організаційний аспект. *Криміналістика ХХІ століття*. Харків: Право, 2010. С. 367-370.

Валова Тетяна Миколаївна,

Головний судовий експерт групи технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського НДЕКЦ МВС

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВІДБОРУ ТА НАДАННЯ ЗРАЗКІВ ВІДБИТКІВ ПЕЧАТОК ТА ШТАМПІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ

На сьогоднішній день є актуальним питанням збору та підготовки порівняльного матеріалу для проведення техніко-криміналістичних досліджень відбитків печаток та штампів, Оскільки для вирішення ідентифікаційних завдань у повному обсязі та з метою отримання достовірного, обґрунтованого висновку якості наданих експериментальних, вільних та умовно-вільних зразків відбитків печаток чи штампів є головною передумовою.

Об'єм порівняльного матеріалу, що надається має бути таким, що забезпечує повне та всебічне порівняння всіх ознак як у досліджуваному відбитку так і в наданих зразках. Але як показує практика ініціатори досліджень, в переважній своїй більшості, не дотримуються вимог до відбору порівняльного матеріалу. Стали частішими випадки коли на дослідження не надаються вільні зразки відбитків печаток та штампів, а експериментальні обмежуються виконанням на аркушах паперу формату А-4, незалежно від виду документу, що містить

досліджуваний відбиток.

Отримання зразків для проведення експертизи передбачено ч. 1 статті 245 КПК України: «У разі необхідності вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.». Таким чином отримання зразків для експертизи, в тому числі зразків відбитків печаток чи штампів, є самостійною процесуальною дією. Однак подальший хід та порядок проведення збору зразків, фіксації, зберігання та передачі для проведення експертизи не висвітлене, а залучення спеціаліста відбувається вкрай рідко.

Залучення спеціаліста або попередня консультація зі спеціалістом, має важливе значення для подальшого отримання зразків відбитків печаток чи штампів, досягнення їх якісних та кількісних характеристик. Також допомога спеціаліста буде важливою для документування відібраних зразків, щодо їх правильної назви, кількості, виду, способу їх пакування, тощо.

Від належного та кваліфікованого відбору зразків відбитків печаток чи штампів у подальшому залежатиме хід проведення дослідження, необхідність заявляти клопотання про надання додаткового порівняльного матеріалу, форма висновку.

Запорукою успіху при відборі зразків відбитків печаток чи штампів стануть наступні рекомендації (передбачені існуючими методиками та інструкціями):

1. При зборі вільних зразків:
 - документи, що містять достовірні відбитки печатки чи штампу;
 - такі документи повинні бути близькі за датою виконання до досліджуваного документу (виконані як до та і після);
2. При відборі експериментальних зразків:
 - відбитки наносяться на аркушах паперу, що знаходяться на поверхнях з різною твердістю (поверхня стола, кілька аркушів паперу, журнал чи книга в м'якій палітурці, канцелярський килимок, килимок для комп'ютерної миші та ін.);
 - відбитки наносяться, по можливості, на аркушах аналогічного досліджуваному, або близькому до аналогічного папері (важлива щільність паперу, кольоровий відтінок, наявність ліній графлення, структура поверхні – глянцева чи матова, та ін.);
 - відбитки наносяться з різною силою натиску на різні ділянки печатки чи штампу (різне зусилля, варіювання кута натиску);
 - відбитки наносяться з різним ступенем інтенсивності зафарбованості кліше;
 - відбитки наносяться штемпельною фарбою того ж кольору та відтінку, що й досліджуваний відбиток (бажано);
 - за можливості використовувати штемпельні подушки різних ступенів пористості, щільності, товщини.

Щодо умовно-вільних зразків відбитків печаток чи штампів, то вони надаються за умови їх наявності.

Варто пам'ятати, що умови, за яких здійснювався відбір експериментальних відбитків печаток чи штампів, необхідно зазначати на аркуші паперу, що їх містить.

Кількість даних зразків не може бути сталою, оцінюється індивідуально в кожному випадку, залежить від наявності видів зразків, що можуть не надаватися з об'єктивних причин: вільних, (знищені документи за вказаний період часу), експериментальних (знищена печатка, чи невідоме її місце знаходження). Тож відсутність зразків одного виду, потребує більшої кількості інших, що супроводжується аргументацією у постанові про призначення експертизи.

Умовно-необхідною прийнято вважати наступну кількість зразків:

- вільні, 5-10 та більше,
- експериментальні, не менше 5 аркушів (крім умов викладених вище залежить також від розміру кліше печатки/штампу, що впливає на кількість відбитків розміщуваних на

аркуші паперу).

Виходячи із вищезначеного, можна зробити висновок про доцільність розробки відповідних рекомендацій щодо порядку відбору, оформлення, зберігання та надання на дослідження зразків відбитків печаток та штампів.

Список використаних джерел:

1. Методика технічної експертизи відбитків печаток та штампів/ [Уклад.: К.М. Ковальов, В.В. Коваленко]. – К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2008.
2. Воробей О.В. Мельников І.М. Волошин О.Г. «Техніко-криміналістичне дослідження документів»: Навчально-методичний посібник. Київ. 2008.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України.

Гаюрі Ігор Йосипович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності

Хмельницького інституту

Міжрегіональної Академії управління персоналом, місто Хмельницький

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРОВАВА ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ

У вітчизняній юридичній літературі та науковому просторі міститься багато визначень науковців та практиків щодо причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення (злочину). Так, наприклад, визначають, що причини правопорушень — це соціальні явища різного рівня, що призводять до їх вчинення на масовому, груповому та індивідуальному рівнях у будь-якій відносно самостійній сфері суспільства [1].

Законодавець України у статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» зазначив, що поліція відповідно до покладених на неї завдань: виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення [2]. Висновки слідчих органів, детективів та суду про безпосередні причини та умови вчинення кримінального правопорушення повинні ґрунтуватися не на припущеннях, а на вірогідних доказах, що є у кримінальному провадженні. В своїх аргументаціях вони не вправі посилатися на обставини, не дослідженні при розслідуванні та судовому розгляді справи. Для цього у нагоді можуть стати спеціальні знання експерта та спеціаліста у різних галузях науки та життя.

Спеціальні знання експерта в різних галузях знань можуть використовуватися з метою вирішення питання про вжиття необхідних заходів для запобігання конкретним правопорушенням або попередження можливості повторення аналогічних правопорушень у майбутньому. До умов, що сприяють вчиненню правопорушень, поряд з іншими можуть бути віднесені різні обставини фізичного, біологічного, хімічного та іншого характеру, для вивчення та оцінки яких необхідне використання відповідних знань спеціаліста у галузі криміналістичного дослідження документів, трасолога, бухгалтера тощо. Якщо з матеріалів провадження випливає необхідність використання спеціальних знань, слідчий, детектив, суд може поставити на вирішення експертизи відповідні питання або вдатися до іншої форми використання спеціальних знань для профілактичної роботи (проконсультуватися з фахівцем, допитати його тощо).

На нашу думку, у кожному випадку розгляду кримінального правопорушення суд зобов'язаний повно та об'єктивно досліджувати фактичні дані, що стосуються обставин, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень; для з'ясування специфічних обставин (порушень технології виробництва, технічної несправності механізмів тощо) і вживання належних заходів щодо їх усунення він має право вдатися до допомоги фахівців, а під час проведення експертизи ставити питання, для вирішення яких необхідні спеціальні знання. У

процесі розслідування та судового розгляду справ спеціальні знання можуть використовуватися для встановлення різних фактів, що мають значення для попередження правопорушень. Найчастіше ці факти відносяться до об'єкта та об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Їхнє дослідження може сприяти виявленню безпосередньої причини вчинення конкретного правопорушення.

Процесуальний обов'язок слідчого, детектива та суду виявляти причини правопорушень та умови, що сприяють їх скоєнню, реалізується за допомогою використання існуючих засобів доказування, до джерел яких, як відомо, належать показання, речові докази, документи, висновки експертів (частина 2 статті 84 КПК України) [3]. У цих документах можуть викладатися думки фахівців, які мають значення для запобігання правопорушенням. Експерт зобов'язаний відповідати на ці та на будь-які інші питання слідчого, детектива та суду в тому випадку, якщо вони не виходять за межі його компетенції та для відповіді на них у його розпорядженні є достатньо матеріалів (ч. 5 ст. 69 КПК України) [3]. Водночас з власної ініціативи він може відобразити у висновку ті факти, що мають значення для справи, щодо яких перед ним не були поставлені питання.

Профілактична робота співробітника судово-експертної установи, який виконуючи її виконує процесуальні функції експерта (відповідно до поставленого перед ним завданням або з власної ініціативи) або фахівця, на нашу думку, також повинна вважатися його процесуальною діяльністю. Всі інші види профілактичної роботи, у тому числі й ті, які виконуються від імені судово-експертної установи, повинні бути віднесені до непроцесуальних.

Обставини, які мають профілактичне значення, можуть встановлюватися під час проведення спеціально призначеної для цього експертизи або під час проведення експертного дослідження, що вирішує інші питання. У ряді випадків призначення експертизи лише для вирішення питань профілактичного характеру є з погляду тактики розслідування більш правильним. Однак на практиці проведення такої експертизи та постановка перед експертом поряд з іншими питаннями питань, спрямованих на встановлення обставин, які сприяли вчиненню правопорушень, зустрічаються дуже рідко або майже відсутні, що на нашу думку, не відповідає тим можливостям, якими володіє експертиза у профілактиці правопорушень.

Останніми роками профілактична робота судово-експертних установ та правоохоронних органів України значно активізувалася. Необхідною умовою більш ширшого використання спеціальних знань для запобігання правопорушень є інтерес співробітників органів розслідування та суду до можливостей окремих видів експертиз у галузі «профілактики кримінальних правопорушень», які, на жаль, не знайшли свого процесуального відображення у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України. Проте, саме розкриття експертом обставин, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, його рекомендації, спрямовані на виключення можливості вчинення подібних правопорушень у майбутньому, мають велике значення для суду під час розгляду справи, для учасників кримінального процесу та всіх присутніх у залі судового засідання. Оскільки, здійснюючи попереджувальну роботу, необхідно звертати увагу як на усунення тих умов, які сприяють вчиненню правопорушень, які вже існують, а також й на ліквідацію інших недоліків, які можуть бути використані злочинцями згодом. В іншому випадку навіть активна та постійна, але проведена у вузьких рамках одностороння профілактична робота не встигатиме за формами злочинної діяльності, які постійно змінюються.

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері процесуально-правової та експертної діяльності вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв'язанню проблемних питань на цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 27.01.2022).
2. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 №580-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379) (редакція станом на 01.01.2022) [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.01.2022).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13 ст.88. (редакція станом на 05.01.2022) [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.01.2022).

Кірін Роман Станіславович,
*судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України,
доктор юридичних наук, доцент*
Ревякіна Тетяна Олександрівна,
*перший заступник директора Дніпропетровського
науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Оперативний екологічний штаб Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля) з перших днів повномасштабного вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) в Україну цілодобово фіксує та обраховує збитки довкіллю від дій окупантів за спеціальними методиками. На території України та в акваторії Чорного моря вже задокументовано 231 екологічний злочин РФ. Опрацьована інформація доповнить загальний кошик збитків від військових дій РФ, який формує Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, для підготовки позову у Міжнародний суд ООН [1].

По закінченню війни постане питання повного відшкодування екологічної шкоди й у національній судовій системі, що потребуватиме наявності сталого механізму його реалізації. Наразі суди, відмовляючи, як правило, у задоволенні позовів про відшкодування шкоди та збитків, завданих природним ресурсам і об'єктам внаслідок збройної агресії РФ, посилались на положення ст.79 Закону України «Про міжнародне приватне право» [2], якою встановлено, що пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентного органу відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або її законом.

Цей припис, *de jure*, ґрунтується передусім на суверенітеті та реалізації суверенних прав кожної держави («*рівний над рівним не має влади*» - «*pari in parem non habet imperium*»), але *de facto* така норма закону надавала можливість уникнути відповідальності за заподіяну шкоду в українських судах, адже така згода на участь РФ у справі в якості відповідача є нереальною. Тобто, існувало замкнене коло виду «намагання притягнути РФ до відповідальності» - «отримання згоди компетентного органу РФ» - «відсутність згоди» - «неможливість притягнення РФ до відповідальності».

Із формулюванням Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду висновку щодо судового імунітету РФ у справі про відшкодування шкоди, завданої державою-агресором [3], в українських фізичних та юридичних осіб, які вже звернулись або ж планують звернутись до національних судових органів за захистом своїх прав та

відшкодуванням збитків, заподіяних РФ, суттєво зростають позитивні очікування у відповідних судових процесах.

Відтак, суд України, розглядаючи справу, де відповідачем визначено РФ, має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни. Таким чином, наразі необхідності у направленні до компетентного органу запитів щодо згоди РФ бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією проти України й ігноруванням нею суверенітету та територіальної цілісності нашої державинемає. Тим більше, з огляду на той факт, що таке надсилання неможливе у зв'язку із розірванням Україною дипломатичних відносин з країною-агресором.

Проте, шкоду, завдану довікіллю збройною агресією РФ, у будь-якому випадку, необхідно буде доводити. Відповідно до ст. 74 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) [4]: - ті обставини, на які сторона посилається, як на підставу своїх вимог або заперечень, вона повинна довести; - суд може зобов'язати учасника справи надати відповідні докази вчинення цих дій або наявності певної події у разі посилення одного учасника справи на невчинення іншим учасником справи певних дій або відсутності певної події, а у разі ненадання таких доказів суд може визнати обставину невчинення відповідних дій або відсутності події встановленою.

Доказами у справі можуть бути будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), які обґрунтовують вимоги та заперечення учасників справи, й інших обставин, що мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються, у тому числі, й таким засобом як висновок (висновки) експерта (експертів)[4, ст. 73]. Виходячи зі ст. 98. ГПК, висновок експерта слід розглядати як складене у порядку, визначеному законодавством, процесуальне джерело доказів, в якому містяться: а) докладний опис проведених експертом досліджень; б) зроблені у результаті досліджень висновки; в) обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові. До предмету висновку експерта, яким вважаються дослідження обставин, також висувуються певні вимоги, а саме: - це обставини, які входять до предмета доказування; - встановлення цих обставин потребує від експерта наявності у нього спеціальних знань.

Тож, судова експертиза має призначатися у разі дійсної потреби у спеціальних знаннях експерта задля встановлення фактичних обставин (даних), які входять до предмета доказування, тобто у разі, коли висновок експерта не можуть замінити інші засоби доказування. Якщо судова експертиза проводитиметься державною спеціалізованою експертною установою (далі – ДСУ), призначення конкретного експерта проводиться керівником ДСУ, але при цьому господарський суд також має право зазначити у своїй ухвалі того експерта, якому він доручає проведення експертизи. В такому випадку, а також у випадку призначення експертом у справі особи, атестованої як судовий експерт, але яка не є працівником ДСУ, суди за даними реєстру атестованих судових експертів мають перевірити факт атестації такої особи як судового експерта з тієї спеціальності, до якої відносяться питання, що потребують роз'яснення. Якщо до проведення судової експертизи залучається особа, яка не атестована як судовий експерт, але при цьому володіє необхідними спеціальними знаннями, то господарський суд проводить подібне залучення після того, як з'ясує данні щодо цієї особи, а саме:- прізвище, ім'я, по батькові; - адреса; - місце роботи, посада, освіта; - стаж роботи за відповідною спеціальністю; - наявність наукового ступеню, вченого звання; - рівень кваліфікації тощо [5].

В той же час слід зазначити, що у ГПК, на відміну від кримінального судочинства, відсутній припис про обов'язковість проведення певних видів експертиз. Так, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків у тому випадку, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, яким підтверджується розмір шкоди довікіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

У роз'ясненні зазначено, що з метою визначення розміру збитків, заподіяних

довкілля, господарський суд згідно з вимогами ГПК може призначити відповідну експертизу [6]. При цьому відмітимо, що розділ цих роз'яснень, присвячений державній екологічній експертизі, наразі втратив актуальність у зв'язку із втратою чинності Закону України «Про екологічну експертизу» та прийняттям Закону України «Про оцінку впливу на довкілля».

Ще одним актуальним питанням екологічної експертизи у господарському процесі є проблема її співвідношення з таким видом судової експертизи як інженерно-екологічна експертиза. Виходячи з переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям ДСУ Міністерства юстиції України, а також подібний перелік щодо фахівців, які не є працівниками ДСУ, інженерно-екологічна експертиза відповідає спеціальності 10.19 «Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля». Тобто, зазначений індекс означає, що інженерно-екологічна експертиза є підвидом інженерно-технічної експертизи, а екологічна експертиза – окремий вид судової експертизи, який не має зв'язку з жодною зі спеціальностей у переліках жодного із суб'єктів судово-експертної діяльності.

Проте саме на екологічну експертизу покладені завдання, у тому числі щодо: 1) визначення екологічних наслідків, заподіяних довкіллю внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння; 2) визначення розміру збитків від забруднення довкілля, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння [7].

Список використаних джерел:

1. Російські війська вчинили понад 200 злочинів проти українського довкілля: найбільше – на Київщині та Донеччині. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39179.html> (дата звернення 24.05.2022)
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення 24.05.2022)
3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14 квітня 2022 р. у справі № 308/9708/19. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1270169/> (дата звернення 24.05.2022)
4. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 24.05.2022)
5. Про деякі питання практики призначення судової експертизи : постанова пленуму Вищого господарського суду України від 23.03.2012 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-12#Text> (дата звернення 24.05.2022)
6. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища : Роз'яснення Вищого арбітражного суду України № 02-5/744 від 27.06.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_744800-01#Text (дата звернення 24.05.2022)
7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 24.05.2022)

Кожевніков Валерій Вікторович

Завідувач відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Кононенко Володимир Миколайович

Старший судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИЯВЛЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗМІНУ ПІДПИСІВ У ЧАСІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Під час розслідування злочинів будь-якої категорії нерідко виникає необхідність у призначенні судових експертиз, як однієї з форм використання спеціальних знань. Судова експертиза включає у себе велику кількість видів експертних досліджень, а судове почеркознавство займає одне із найважливіших місць серед них. Не секрет, що саме цей різновид криміналістичних видів експертиз і на сьогодні залишається однією із найскладніших, адже почерк людини формується впродовж усього часу її життєдіяльності, який починається у період навчання письму і продовжується протягом значного періоду часу після навчання у школі.

Формування підпису особи це не менш складний та тривалий процес. Перший офіційний документ, що візується власноручно підписом – це паспорт, що отримується молодими людьми у 14 років. До цього часу, у більшості випадків підпис особи нічим не відрізняється від текстового написання прізвища, написаного суцільно, можливо з додаванням на кінці розчерку. Таким чином кожен довільно створює собі свій власний зразок підпису, тим більше, що спеціальних правил для виконання підпису не існує. Оскільки в учнів немає необхідності розписуватися часто у різних документах, їх підписи не мають почеркової стійкості.

На подальше формування підпису, літерного чи безлітерного складу його будови можуть впливати як бажання наслідувати підписи батьків чи друзів, так і свої власні фантазії. Таким чином підліток намагається зробити свій підпис схожим на підпис дорослих. Це проявляється, перш за все, у скороченні кількості літер, введенні «надуманих» складних чи простих за своєю конструкцією ініціалів або монограм.

Під час вироблення конструкції підпису вибираються різноманітні варіанти, що індивідуалізують підпис даної особи. У цей період на процес формування підпису впливають ступінь виробленості та будова почерку виконавця.

Часті повторення при виконанні підпису вдосконалюють та закріплюють навички його виконання. У підписі проявляється високий рівень автоматизму, і до кінця навчання в середній школі багато ознак підпису вже набувають значної стійкості. Підпис уже представляє собою постійне поєднання букв, штрихів. І природно, що на момент отримання нового паспорта в 18 років, підпис суттєво змінюється.

За відсутності в подальшому великої письмової практики та численного виконання підпису на документах, такий підпис може зберігатись без характерних змін тривалий час. Остаточне формування та закріплення навичок виконання підпису в кожної особи проходить по-різному.

В подальшому, продовження навчання у навчальних закладах, оволодіння професіями, особливо пов'язаними з частою письмовою практикою (співробітники банків, поштових відділень, лікарі, вчителі тощо), може суттєво вплинути на подальший зміні підпису (з'являються нові елементи письмових знаків, штрихів тощо).

Існує думка, що виконавці підписів у віці від 18 до 30 років перебувають у пошуках найбільш прийнятних варіантів свого підпису, тоді, як після 30–35 років підпис залишається стабільним [1, 214].

З віком у кожної людини по різному проходить формування характеру та особистості, різних психічних функцій, з'являються певні здібності. На це впливають як суб'єктивні, так і об'єктивні фактори – починаючи від генетики і стану здоров'я до впливу середовища, суспільства та культури.

Зміна соціального статусу, життєдіяльності людини викликає зміни в сформованій системі нервових зв'язків. І як результат таких змін, у підписах можуть з'явитися нові елементи, штрихи та розчерки.

Так, наприклад, відомі факти зміни транскрипції підпису внаслідок одруження жінок, причому не завжди це відбувається внаслідок зміни прізвища.

Окремо слід зазначити про появу досить стійких змін у підписах осіб внаслідок погіршення стану здоров'я.

Так, внаслідок появи та прогресування різних психічних захворювань чи розладів нервової системи у підписах людей спостерігаються ознаки порушень координації рухів та зниження виробленості підпису.

В залежності від складності отримання фізичної травми руки можливі незворотні зміни кістково-м'язового апарату, а також у функціях мозку та нервової системи. Ступінь тяжкості отримання травми може призвести до того, що людині доводиться заново вчитися писати, а іноді й іншою рукою. Очевидно, що це призведе до кардинальних змін в ознаках підпису [2, 14].

І, звичайно, істотні зміни у підписи людини припадають на перехід від зрілого до літнього та старечого віку. Прискорення біологічного старіння людини у віці 55-60 років пов'язане з певними регресивними процесами, які безпосередньо впливають зміну ознак у підписі людини. Причому зміни можуть бути досить значними, особливо коли це пов'язано з різними захворюваннями, що впливають на рухові функції або призводять до значної м'язової слабкості, тобто настає деяка деградація почерку та підпису.

Варто зазначити, що у осіб похилого віку, які не мають захворювань, пов'язаних із порушенням письмово-рухової навички, та які мали в свій час велику письмову практику, як правило, у підписах особливих змін у не настає. І навпаки, у підписах осіб, які не мали письмової практики, відбуваються істотні зміни, що виявляються в переході від штрихової транскрипції до літерної [3, 112].

Таким чином, складність проведення судово-почеркознавчої експертизи підпису полягає в тому, що розвиток підпису, що супроводжується зміною його ознак, відбувається протягом усього життя людини, а варіаційність як функціональна властивість почерку не залишається незмінною, а розвивається і деградує разом із ним. Зміни у письмовій навичці обумовлюються обсягом та характером письмової практики та віковими змінами систем та органів, що беруть участь у процесі письма та низки інших факторів. Незважаючи на зміни у підписах на певних етапах їх формування та розвитку, відносна стійкість ознак (їх індивідуальна сукупність) дозволяє ідентифікувати виконавця підпису, у той самий час істотні тимчасові зміни дають можливість передбачати період виконання на документі.

Список використаних джерел:

1. Меленевська З.С. Судово-почеркознавча експертиза: навч. -метод. посіб. Укр. Центр духовн. культури. 2007. 280 с.
2. Гуліна Є. Г. Методика встановлення часу виконання підпису в документі методами судово-почеркознавчої експертизи: навчальний посібник. Енциклопедія Судової Експертизи. 2017. 42 с.
3. Орлова В. Ф. Судово-почеркознавча діагностика: навчальний посібник. Закон і право. 2006. 159 с.

Кравчук Олег Вікторович,

доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Остапчук Марія Олександрівна,

головний судовий експерт відділу криміналістичних видів досліджень Хмельницького НДЕКЦ МВС України

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Введення в Україні воєнного стану [1], у зв'язку із військовою агресією російської федерації, суттєво вплинуло на судово-експертну діяльність в державі. Зазначений вплив проявився, насамперед, у:

- зміні напрямків судово-експертної діяльності;
- зміні нормативно-правового регулювання судово-експертної сфери;
- знищенні або пошкодженні матеріально-технічної бази судово-експертних установ;
- вимушеному внутрішньому переміщенні судових експертів тощо.

Зазначений перелік не є вичерпним, оскільки ситуація під час воєнного стану може змінюватися щогодини.

Що стосується першого пункту, що цілком логічно, що видова структура виконаних судових експертиз зазнала суттєвих змін. Так, з початком війни, особливо у перші тижні, суттєво скоротилося виконання судових експертиз по цивільних, адміністративних та господарських справах. Це було пов'язане, зокрема, із налагодженням роботи судів у період воєнного стану (тимчасово призупинився розгляд справ). Натомість, судових експертиз за експертними спеціальностями: 5.1. «Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу», 5.2. «Дослідження ВП, обставин та механізму вибуху», 3.1., 3.2. «Судово-балістична експертиза» стало в рази більше. Збільшилося також виконання комп'ютерно-технічних експертиз, пов'язаних з дослідженням мобільних телефонів, комп'ютерної техніки та інших технічних пристроїв, причетних до діяльності колаборантів та диверсійних груп на території України.

Варто також зауважити, що в найближчому майбутньому очікується зростання кількості криміналістичних видів експертиз, що пов'язані із дослідженням доказів, які в даний час вилучаються у звільнених від російських військових населених пунктах.

Для належного експертного забезпечення правосуддя в умовах воєнного стану Міністерство юстиції України видало наказ «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» [2]. Відповідно до нього на період воєнного стану зупинено проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, позапланових контрольних перевірок діяльності судових експертів та перевірок відповідності робочого місця.

Крім того, подовжено строк дії свідоцтв про надання кваліфікації судового експерта. Тобто всі експерти, які мали підтверджене право провадити діяльність на день початку війни, зможуть проводити судові експертизи під час війни.

Суттєво впливає на виконання судових експертиз і неможливість діяльності деяких експертних установ. Зокрема, вимушено призупинена діяльність експертних центрів Донецької, Луганської та Херсонської областей (знаходиться на тимчасово окупованій території). Значна частина судових експертів, які змогли евакуюватися на підконтрольну Україні територію працюють у експертних центрах за місцем свого перебування або дистанційно. Поступово вдається відновлювати роботу НДЕКЦ на звільнених територіях Чернігівської, Сумської та Харківської областей.

Таким чином, судово-експертна діяльність в Україні в період воєнного часу вимушено підлаштовується під вимоги сьогодення. Прикладається чимало зусиль для збереження кадрового потенціалу судово-експертних установ, матеріально-технічної бази (дороговартісне обладнання лабораторій усіма можливими силами перевозиться на підконтрольну Україні територію). Робиться усе для того, щоб сьогодні механізм судово-експертної діяльності злагоджено працював на потреби держави та громадян, не втратив свого потенціалу. У майбутньому, після перемоги, це дозволить не лише не втратити, але й розвинути судово-експертну діяльність в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022. URL :<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 23.05.2022).
2. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану»: Наказ Міністерства юстиції України, зареєстрований 16.03.2022 за № 326/37662.URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text> (дата звернення 23.05.2022).

Мар'ян Марина Миколаївна,

*головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень
Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України*

МОЖЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ДЕЯКИХ ХІМІЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІЯВЛЕННЯ СЛІДІВ РУК

З розвитком науково-технічного прогресу зростають можливості криміналістичних (науково-технічних) засобів і методів у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. Не останнє місце по оснащенню криміналістичних лабораторій з виявлення та вилучення слідової інформації займає й Експертна служба МВС.

Однак варто брати до уваги й традиційні методи та засоби, які застосовуються для виявлення латентних слідів папілярних узорів (слідів рук людини). У спеціальній літературі ретельно описано методи застосування кожного з таких засобів, але можливості їх поєднання висвітлені недостатньо. Практика показує, що експерти нерідко помиляються у їх виборі, послідовності застосування, особливо, при виявленні слідів на папері, картоні, деревині.

Як відомо, загальна вимога методик дослідження речових доказів – це застосування в першу чергу тих засобів та методів, які видозмінюють та не руйнують досліджуваний об'єкт, або ступінь руйнування чи видозміни мінімальний. Це правило повністю поширюється і на виявлення невидимих (латентних) слідів рук.

Перш ніж використовувати хімічні методи, досліджувану поверхню оглядають візуально та обробляють відповідними дактилоскопічними порошками, а вже потім, маючи дозвіл на використання фізико-хімічних та хімічних методів виявлення, для пошуку слідів рук використовують більш руйнівні методи.

Так, для виявлення слідів на поглинаючих поверхнях найбільш поширені розчини нінгідрину в ацетоні та азотно-кислого срібла. Ці речовини частіше використовуються як взаємозамінні і в окремих випадках у поєднанні один з одним[1, с. 78].

Нінгідрин діє на амінокислоти, що входять до складу поту та інші речовини, що містять амінний азот. Другий компонент потожирової речовини - шкірний жир - не містить у своєму складі сполук, що дають кольорову реакцію з нінгідрином. Здатність цієї речовини фарбувати лише один із компонентів слідоутворюючої речовини значно впливає на якість, а часто визначає і можливість прояву слідів папілярного візерунка. Залежно від цього, як піт і жир розподілялися по папілярним лініях, сліди можуть проявитися слабовидимо, переривчасто[2, с. 62].

Так, під час експериментальних досліджень вченими-криміналістами встановлено, що із значної кількості слідів, виявлених після обробки поверхні нінгідрином, лише у п'ятій частині слідів, папілярні лінії відтворились у вигляді безперервних ліній, приблизно скільки ж слідів не виявились взагалі, в інших слідах (біля 60% усіх слідів) папілярні лінії відтворились переривчасто, у вигляді пунктирів та точок. Зрозуміло, що в таких слідах дуже складно виявити окремі ознаки, не кажучи про ознаки мікрорельєфу, тому більша частина з них за результатами досліджень визнається непридатними для ідентифікації.

З метою виявлення більшої кількості якісних слідів, варто скористатись додатковою обробкою поверхонь зі слідами розчином азотнокислого срібла, яке реагує з хлористими з'єднаннями, що входять до складу поту, що збільшить можливість більш повного проявлення слідів.

Слід зазначити, що результати виявлення слідів залежить від правильності застосування методик використання як нінгідрин у так і азотнокислого срібла[1, с. 96].

Для виготовлення розчину нінгідрину варто викристовувати лише хімічно чистим ацетон, а для розчину азотнокислого срібла — лише дистильовану воду.

При нанесенні розчинів на досліджувану поверхню слід пам'ятати, першим застосовується розчин нінгідрину в ацетоні. Це пояснюється тим, що ацетон, інтенсивно випаровуючись, меншою мірою, ніж водний розчин азотнокислого срібла, розмиває потожирову речовину[2, с. 64].

Недотримання перелічених вимог значно знижує якість прояви слідів чи робить застосування даного методу неефективним.

Оскільки нінгідрин вступає в реакцію з амінокислотами та білками, варто пам'ятати, що деякі поглинаючі об'єкти (папір, картон, шкіра) можуть бути проклеєні органічним клеєм (наприклад, на основі казеїну). У такому випадку слід експериментальним шляхом перевірити реакцію поверхні на розчин нінгідрину, інакше після застосування нінгідрину виявлені сліди і фон поверхні забарвляться в яскраво-рожевий колір.

Подібну природу виявлення слідів рук має і речовина алоксан. Розчин алоксану також вступає в реакцію з продуктами розпаду білків і забарвлює їх. Виявлені ним сліди в ультрафіолетовому промінні дають досить інтенсивну малинову люмінесценцію, що дозволяє без особливих труднощів фотографувати сліди, виявлені на багатобарвних об'єктах (грошових купюрах, облігаціях, етикетках тощо). Найбільш ефективним є 12 % розчин алоксану в ацетоні. Причому встановлено, що чим алоксан чистіше, тим краще його реакція й інтенсивніше фарбування сліду[1, с. 18, 62].

Не рекомендується застосовувати алоксан для виявлення слідів на вибілюваних високоякісних сортах паперу, що містять у своєму складі речовини групи амінного азоту. У разі, якщо виявлені алоксаном сліди мають слабе забарвлення, їх додатково обробляють нінгідрином, який взаємодіє з іншими складовими частинами потожирової речовини[2, с. 65].

Отже, способи обробки різних поверхонь з метою виявлення слідів рук постійно удосконалюються як за рахунок інновацій науково-технічних засобів, так і за рахунок застосування нових (у тому числі удосконалених) реагентів, що дає змогу фахівцям виявляти сліди рук на будь-яких поверхнях, застосовуючи широкий спектр фізичних і хімічних методів та їх поєднання.

Список використаних джерел:

1. Жолтанська І.І., Кузнецов В.А., Щавелєв А.В., Димитрова Ю.В., Кушніренко Н.В. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічні дослідження» - К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 119 с.
2. Дубовий О.П., Лукашенко В.Я., Рибалко Я.В., Тимошенко П.Ю., Чорнобай Л.М. Криміналістичне дослідження слідів рук: Науково-практичний посібник./ За ред. Я.Ю. Кондратьєва-К.: Атіка, 2000. 152 с.

ЩОДО ПИТАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ НАДАННЯ ЗРАЗКІВ У ПОЧЕРКОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Розслідування будь-якого спору у цивільному провадженні має ґрунтуватися на доказах, одним із процесуальних джерел яких є висновок експерта. Значну та важливу роль серед судових експертиз відіграє судово-почеркознавча експертиза підписів та почерку.

Наукова обґрунтованість висновку експерта та об'єктивність вирішення питань, які ставляться перед експертом почеркознавцем, безпосередньо залежать від кількості та якості порівняльного матеріалу (зразків почерку та підпису), що надається судом.

Основна умова, якій повинні відповідати зразки почерку та підпису, що надаються для проведення експертизи є їхня достовірність, тобто, вони повинні безспірно (безсумнівно) бути виконані особою, зразки почерку якої надаються на дослідження.

Відповідно до ч. 1 ст. 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків встановлених цим Кодексом. Частиною 7 цієї ж статті зазначено, що суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених цим Кодексом. Яким чином та на підставі чого суд має встановлювати добросовісність учасників справи також не зрозуміло.

З огляду на норму статті сторона провадження самостійно збирає та надає до суду зразки почерку для порівняння.

Тому з метою задоволення своїх позовних вимог сторона яка надає зразки почерку (підпису), буде робити все (будуть ці дії законними чи ні) для позитивного вирішення питання по суті. В такому випадку є можливість викривлення зразків, маскуванню окремих елементів підпису, або ж навіть і надання зразків почерку іншої особи, з метою подальшої відмови від почерку (підписів), який буде об'єктом дослідження в подальшому.

Всі вище зазначені дії можуть призвести до експертних помилок. При чому у випадках надання зразків почерку (підпису) іншої особи експерти навіть і не можуть припустити, що зразки які вони використовують для порівняння є недостовірними.

Якщо для проведення почеркознавчої експертизи не будуть надані належні зразки почерку та підпису особи, відносно якої призначено експертизу, то в цьому випадку не допоможуть ні висока кваліфікація експерта та його багатолітній досвід, ні використання найсучасніших методів проведення досліджень.

Помилки та недоліки, яких припускаються при збиранні зразків, можуть стати причиною експертної помилки, що насамперед зашкодить судовому процесу.

Тому питання достовірності збирання зразків почерку (підпису) є відкритим, а тому потребує доопрацювання на законодавчому рівні, з метою недопущення порушення норм та вимог до порівняльного матеріалу під час проведення судово-почеркознавчих експертиз.

Надання безсумнівних зразків почерку та підпису для проведення судово-почеркознавчої експертизи дозволить експерту надати обґрунтовані висновки відповідно до діючих методик, чим забезпечить право людини на справедливе судочинство.

Список використаних джерел:

4. Меленевська З.С. Судово-почеркознавча експертиза: навч. -метод. посіб. Укр. Центр духовн. культури. 2007. 280 с.

5. Цивільний процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) No 1618-IV від 18.03.2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – No 40-41, 42. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Садовий Ростислав Олександрович,
*курсант навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Допит є досить складною слідчою (розшуковою) дією, має різного роду аспекти - психологічний, кримінологічний, етичний, процесуальний. Сутність допиту полягає в психологічному впливу особи, яка допитує, на допитуваного підлітка. Основною метою допиту є отримання від допитуваного неповнолітнього необхідних відомостей про правопорушення, наприклад, про осіб, які його вчинили, характер і розмір заподіяної правопорушенням шкоди, причини, що викликали правопорушення, а також про умови та способи його здійснення.

Особи, які не досягли повноліття, є особливими суб'єктами кримінально-процесуальних правовідносин. У зв'язку з цим проведення допитів неповнолітніх традиційно пов'язане з різного роду труднощами як процесуального, так і психологічного порядку [1, с. 124].

Особливо хотілося б відзначити вік неповнолітнього від 14-18 років, який характеризується глибокою фізіологічної та психологічної перебудовою організму в цілому, зростанням фізичних та інтелектуальних сил і можливостей. Часом підлітки цього віку не в змозі відрізнити погане від хорошого, сміливість від молодечтва, свободу від свавілля, часто бувають готові заради помилкового героїства і неправильно понятого товариства вчинити правопорушення, взяти на себе чужу провину. В даному випадку необхідно застосувати такі прийоми допиту, як використання позитивних властивостей особистості, що передбачає постановку питань, розрахованих на стимулювання раніше відомих слідчому позитивних якостей допитуваного; прийом контролю - тактичний прийом, що полягає в постановці питань, прямо не стосуються теми допиту, але дозволяють отримати контрольні відомості для перевірки правильності показань про окремі факти [2, с.17]

З метою забезпечення результатів допиту слідчому необхідно під час підготовки до допиту врахувати наступні організаційні питання:

- визначити спосіб запрошення неповнолітнього на допит. Наприклад, якщо дитина активна, йде на контакт, то можна запросити на допит його особисто. Якщо ж дитина залякана, уникає спілкування, то запросити на допит варто через його законних представників, опікунів або піклувальників, адміністрацію школи;

- використання відеозапису. Суть даного прийому полягає в фіксації поведінки дитини при допиті. Якщо дитина, відповідаючи на питання слідчого, дивиться на реакцію його законних представників, опікунів або піклувальників, то, можна допустити, що на неповнолітнього вплинули до початку допиту;

- пред'явлення для впізнання в цілях, що виключають візуальне спостереження. Якщо неповнолітній заляканий і боїться, що його впізнає підозрюваний, то в цьому випадку впізнання особи може бути проведено в умовах, що виключають візуальне спостереження.

Поки неповнолітній освоюється в новій для нього обстановці і звикає до незнайомих людей, бесіду краще починати з супроводжуючою його особою, а вже в подальшому поступово залучати до процесу спілкування і самої дитини. Щоб переконатися в тому, що дитина освоїлася в новій для неї обстановці, можна запитати її про те, чи зрозуміло, де вона

знаходиться, навіщо її сюди привели, що може цікавити слідчого. В ході даної слідчої (розшукової) дії необхідно ретельно формулювати питання, вони повинні бути зрозумілими і недвозначними, не можна під час допиту підказувати неповнолітньому або робити навіювання, наприклад: «Це ти повинен пам'ятати ... Треба згадати ... Ти не міг забути про те, що ... ». Відповідно, не можна ставити навідні запитання [4,с.56]

Ставлячи питання, слідчий повинен переконатися в тому, що неповнолітній правильно їх розуміє. Якщо стане очевидним, що дитина не зрозуміла питання, його необхідно переформулювати і задати ще раз. Іноді має сенс розділити питання на частини. При цьому необхідно уточнити, чи зрозумілі питання.

Під час проведення допиту необхідно вживати загальноприйняті терміни і поняття, а також в разі необхідності вдаватися до використання сучасної підліткової лексики. Доцільніше, якщо неповнолітній буде давати свідчення у формі розповіді. Потрібно враховувати те, що не кожна дитина, в силу психічного і фізіологічного розвитку може послідовно викладати показання, діти можуть перериватися, збиватися, знову повертатися до початку допиту. Найчастіше бувають випадки, коли в силу душевних хвилювань, неповнолітні можуть розплакатися, розгубитися і забути всю необхідну слідчому інформацію. В такому випадку особа, яка проводила допит, може ставити уточнюючі питання, може нагадати окремі епізоди кримінальної справи.

Підводячи підсумок вище сказаного, необхідно відзначити, що неповнолітні є особливими суб'єктами процесуальних правовідносин, тому дуже важливо вибудувати індивідуальну лінію поведінки слідчого при їх допиті.

Список використаних джерел:

1. Попов А. Н. Правознавство. Провадження у справах про злочини неповнолітніх: навч. посібник для студентів усіх спец. і всіх форм навчання. Кн. 1. Красноярськ: СіБГТУ, 2004. 124 с.
2. Коталейчук С. П. Теоретико-правові проблеми правового статусу неповнолітніх в Україні та забезпечення його реалізації як один із основних напрямків діяльності міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 17 с.
3. Гошовська Ю. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування Національний юридичний журнал: теорія і практика 2016. №. 2/1 (18). С. 130–133. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/1/part_2/
4. Дяченко К. І., Шость Н. В. Процесуальні особливості розслідування справ про злочини неповнолітніх : метод. посіб. Харків: Константа, 1997. 56 с.

Самойлова Софія Юрївна,

*курсант навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПИТАННЯ ЗБОРУ ДОКАЗІВ ЯК ОДНОГО З ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Єдиною метою усіх публікацій науково-кримінального циклу є боротьба зі злочинністю. Завдання кримінального провадження зазвичай виконуються шляхом збирання та оцінки доказів, де основоположними прийомами, методами та способами є елементи методології криміналістики.

Питання збирання доказів набуло особливої актуальності ще з початком проведення антитерористичної операції на сході України у 2014 році, проте значно загострилось у 2022 році з початком повномасштабного агресивного вторгнення Росії в Україну, оскільки деякі проблемні аспекти, першочергово пов'язані із збирання доказів багатьох видів злочинів російської армії проти українського народу, потребують ефективного вирішення.

Аналіз особливостей проведення досудового розслідування та роботи експертів-криміналістів в умовах воєнного стану дозволяє зробити доцільний розподіл за критерієм територіальності: ті злочини, що вчинені на тимчасово окупованій РФ території, та ті, що вчинені були на підконтрольній українським силам території, де безпосередньо були зіткнення з ворожою армією. У вказаних вище районах з високою бойовою активністю або тимчасовою втратою контролю над територією, звісно, не визнається можливим отримання та збирання доказів, проте ця проблема існує лише до моменту їх повернення під український контроль.

Однією з найважливіших та невідкладних слідчих дій, що, ураховуючи специфіку вчинення злочинів на тимчасово окупованих чи суміжних з ними територіях, проводяться зачасту криміналістами, є огляд місця події. Його особливостями в таких умовах виступають труднощі збереження недоторканості та незмінності обстановки місця події, оскільки саме негайний огляд місця події надає можливість не лише виявлення, фіксування та збирання слідів злочину, а й узагальнення обстановки правопорушення, механізму вчинення, масштабу наслідків, уявлення щодо суб'єкту злочину тощо. Від точності отриманої під час даної слідчої дії інформації залежить, зокрема, варіативність висування версій слідчого та експерта, якості оцінки показань свідків, підозрюваного, коректність призначення різного виду експертиз під час кримінального провадження [1, с. 11-20].

Варто зауважити, що на державних територіях, що стали підконтрольними Україні, безпечність процесу фіксації та збору доказів не є достатньою для життя та здоров'я експертів та працівників правоохоронних органів. Виконуючи свою роботу у таких районах, вони ризикують життям, а, отже, з боку процесуального керівника повинні бути застосовані заходи безпеки, наприклад, використання бронежилетів, касок та інших засобів індивідуального захисту.

Актуальними доказовими матеріалами щодо ідентифікації осіб злочинців зараз можуть слугувати відеозаписи представників ЗМІ, випадкових аматорів, володільців державних чи комерційних установ, що можуть їх надати працівникам правоохоронних органів як результат використання стаціонарних камер спостереження. Надалі ці дані виступають як об'єкт дослідження фотопортретних криміналістичних експертиз, результатом яких є встановлення учасників злочину та їх викриття щодо вчинення певних незаконних діянь.

Підсумовуючи вищевикладене, вирішення проблеми якісного та безпечного для життя експертів збирання доказів під час кримінального провадження наразі залишається невирішеним через вплив об'єктивних причин, а значить потребує негайного аналізу та пошуку оптимального варіанту виходу з даної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Туркот М.С. Проблеми здійснення досудового розслідування у районі проведення антитерористичної операції. Вісник прокуратури. 2014. № 12 (162). С. 11–20.

Сенюта Ірина Ярославівна

завідувач кафедри медичного права ФПДО

Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького,

доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В МЕДИЧНИХ СПРАВАХ

У медичних справах (справах, пов'язаних з правовідносинами у сфері медичного обслуговування) важливе значення має таке процесуальне джерело доказів як висновок експерта. Європейський суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) в рішенні у справі «Бендерський проти України» (*Benderskyi v. Ukraine*) (2007) зазначив, що для вирішення справ, що

стосуються надання медичної допомоги пацієнту, медичний експертний висновок, безперечно, має вирішальне значення.

Законодавство України у сфері судово-медичної експертизи має численні недоліки та контрверсії. У дослідницькому об'єктиві опинилось кілька проблем, які вкотре підкреслюють, що нормативно-правова база в цій царині потребує ургентних змін.

Непростим видається питання правової суті допиту експерта. Відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), з-поміж процесуальних джерел доказів є висновок експерта. Згідно з ч. 1 ст. 356 КПК України, за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку. У п. 2 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» закріплено, що судовий експерт зобов'язаний на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку. У п. 11 ч. 2 ст. 65 КПК України закріплено, що не можуть бути допитані як свідки експерти — щодо роз'яснення наданих ними висновків. Отож, правова природа допиту експерта — це надання роз'яснень суті висновку експерта.

Проте в ч. 7 ст. 101 КПК України зазначено, що експерт може бути викликаний для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Тобто обсяг повноважень вже розширюється, адже висновок може доповнюватись. З-поміж обов'язків експерта в п. 5 ст. 69 КПК України зазначено: 1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності — роз'яснити його; 2) прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту. Отож, видається, що здійснюється розмежування роз'яснення висновку експерта та надання відповідей на запитання. Аналіз наведених норм законів дає підстави стверджувати про непослідовність позиції законодавця.

За ч. 2 ст. 84 КПК України серед процесуальних джерел доказів є показання, а за ч. 1 ст. 95 КПК України показання — це і відомості отримані під час допиту експерта.

Виходячи із сутнісних ознак показань, визначених в ч. 1 ст. 95 КПК України, у системному зв'язку із ч. 2 ст. 84 КПК України, показання є самостійним процесуальним джерелом доказів лише в тому випадку, коли вони надаються під час допиту. А суть допиту експерта полягає у роз'ясненні висновку експерта, про що все ж слід стверджувати при системному аналізі законів. Більш ніж спірне законодавче положення, за яким судовий експерт на судовому засіданні, приміром, буде доповнювати комісійну судово-медичну експертизу, висновок якої формувався комісійно. Однозначно, що в такому випадку слід призначати повторну експертизу на підставі ст. 4 Закону України «Про судову експертизу». Відразу в цьому контексті відзначимо про неприпустиму лакуну КПК України, який не закріплює можливості проведення повторних і додаткових експертиз. Оскільки за ч. 2 ст. 1 КПК України складовою кримінального процесуального законодавства є інші закони України, то відповідно і Закон України «Про судову експертизу», який закріплює можливість проведення повторних експертиз, що є однією з гарантій незалежності судового експерта та правильності його висновку. Підкреслимо, що процесуальні ознаки експертиз і можливість їх проведення, приміром, визначені в Цивільному процесуальному кодексі України (далі — ЦПК України) (ст. 113), що вважаємо правильним законодавчим рішенням.

Із правової суті показань експерта випливає, що це є додатковий інструмент до висновку експерта як процесуального джерела доказів, а не самостійним процесуальним джерелом доказів. Підтвердженням цього є і ст. 384 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, і аж ніяк не за показання експерта. Згідно з ч. 1 ст. 356 КПК України, після присяги головуєчий попереджає експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку, а не за дачу завідомо неправдивих показань.

Отож, процесуальним джерелом доказів, яке оцінюватиме суд, буде саме висновок експерта, а показання експерта, які спрямовані на роз'яснення висновку експерта, є лише для з'ясування змісту висновку, повинні враховуватись при оцінці висновку експерта.

Видається, що регламентація у ЦПК України в цьому контексті є більш довершеною, адже з-поміж процесуальних джерел доказів визначено: висновки експертів і показання свідків. Звертаємо увагу, що йдеться лише про показання свідків, а не як сьогодні в КПК України закріплено просто показання без визначення кола суб'єктів.

Вже оскомним на практиці є питання можливості залучення до проведення судово-медичних експертиз фахівців, які не є судовими експертами.

Згідно зі ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи.

Аналіз ст. 9, 10 Закону України «Про судову експертизу» дає підстави дійти таких висновків: 1) проведення судової експертизи можна доручити: а) судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів; б) іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом; 2) до фахівця у відповідній галузі знань, який проводить судову експертизу, застосовуються положення цього Закону щодо гарантій, прав, обов'язків, відповідальності судового експерта. Наведенні нормативні зміни законом від 03.10.2017 все ж не до кінця є чіткими і визначеними в частині можливості залучення, приміром, до складу комісійної судово-медичної експертизи, яка повинна проводитися виключно в державній спеціалізованій установі за ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», в медичній справі професора кафедри закладу вищої медичної освіти, тобто фахівця у відповідній галузі знань.

Відповідно до п. 1.5. Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, затвердженої наказом МОЗ України від 17.01.1995 р. №6, без додаткового узгодження з особою, що призначила експертизу, до участі в проведенні судово-медичних експертиз як експерти можуть бути залучені професори та викладачі кафедр судової медицини, фахівці закладів охорони здоров'я та інших відомств. У п. 2.10. цієї Інструкції зазначено: при виконанні експертиз, в яких виникла необхідність вирішення спеціальних питань, що не входять до компетенції судово-медичного експерта, і потрібна консультація фахівця у відповідній галузі медицини, або у разі потреби у проведенні огляду особи, яка піддається судово-медичній експертизі у лікаря-фахівця, що працює в іншому закладі охорони здоров'я, судово-медичний експерт за погодженням з особою, яка призначила експертизу, має право залучати цього фахівця для проведення всіх необхідних досліджень, для вирішення питань, поставлених перед експертизою.

У п. 4 Правил проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом МОЗ України від 17.01.1995 р. №6, зазначено, що залежно від характеру експертизи до складу комісії можуть входити як фахівці тільки в галузі судово-медичної експертизи, так фахівці інших медичних (у тому числі і фахівці медико-соціальних експертних комісій МОЗ) і немедичних спеціальностей. За своїм процесуальним становищем всі вони при проведенні експертизи є експертами.

Вивчення п. 18 «Лікар судово-медичний експерт» розділу «Інші професіонали в галузі медицини» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я», затвердженого Наказом МОЗ України від 29.03.2002 р. №117, дає підстави дійти висновку, що нормативно встановлений обсяг компетенцій судово-медичних експертів не поширюються на вузькі спеціальності та це однозначно потребує залучення фахівців з різних галузей медицини залежно від суті медичної справи для повноти дослідження.

Аналогічною в цьому аспекті є судова практика. Приміром, у Постанові Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 18.02.2020 [1] зазначено: «Крім того, доводи сторони захисту про незаконність висновку комісійної експертизи з огляду на те, що в ході її проведення брали участь працівники експертної установи, якій доручено проведення експертизи, — лікарі, які не є експертами, колегія суддів касаційного суду вважає безпідставними, оскільки відповідно до Правил проведення комісійних судово-медичних експертиз у бюро судово-медичної експертизи, затверджених

наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6, при проведенні комісійних судово-медичних експертиз залежно від характеру експертизи до складу комісії можуть входити як фахівці тільки в галузі судово-медичної експертизи, так і фахівці інших медичних та немедичних спеціальностей. За своїм процесуальним становищем всі вони при проведенні експертизи є експертами».

Досліджена проблематика важлива не лише для категорії медичних справах, а й для інших кримінальних проваджень, де виникає потреба проведення судових експертиз. Відсутність своєчасної волі законодавця для вирішення питань судово-медичної експертизи примножує випадки порушення прав людини та слугує зловживанню процесуальними правами в кримінальному процесі. В Ухвалі Верховного Суду колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 30.05.2018 [2] зазначено: «КПК України не передбачено загального положення про заборону зловживання процесуальними правами. Однак заборона зловживання процесуальними правами є загальноправовим принципом і поширюється на всі галузі права». Практика майорить випадками безпідставних клопотань про призначення судово-медичних експертиз, що слугують інструментом затягування розгляду і порушення засади розумності розгляду справи, що не завжди підпадають під законний «судовий фільтр». Лише чіткість і визначеність національного законодавства в окресленій царині буде превенцію зловживань і сприятиме захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 18.02.2020 (справа №445/60/17). URL:<https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87888275?from=445%2F60%2F17>
2. Ухвала Верховного Суду колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 30.05.2018 (справа № 676/7346/15-к). URL:https://verdictum.ligazakon.net/document/74440103?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

Циганюк Юлія Володимирівна

професор кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

доктор юридичних наук, доцент,

адвокат

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИК ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У жодному процесуальному кодексі України не визначається необхідність обов'язкового застосування методики під час проведення судової експертизи, а визначається це як можливість до використання. Водночас практика реалізації КПК України та інших процесуальних кодексів потребує наукового висновку щодо цієї проблеми. Неодноразово автором у своїй практичній діяльності були виявлені випадки щодо двоякого розуміння щодо обов'язковості застосування методик для проведення судової експертизи як обов'язкового нормативу для їх проведення. А тому у цих тезах коротко та узагальнено визначимо власну позицію щодо цього питання.

Розпочнемо із правового регулювання.

Зокрема, у п. 6 ч. 1 ст. 102 КПК України «Зміст висновку експерта» [1] визначено, що у висновку експерта висновку експерта повинно бути зазначено такі позиції: 1) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні; та 2) отримані результати та їх експертна оцінка.

У ч. 3 ст. 356 КПК України [1] визначено наступні критерії щодо того, які питання можуть бути поставлені перед експертом. Так це може бути:

1) запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи;

2) використаних методик та теоретичних розробок;

3) достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок;

4) наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку;

5) застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження;

6) інші запитання, що стосуються достовірності висновку.

Умовно їх можна поділити на ті, що стосуються процесу проведення судової експертизи, а також тих, що стосуються об'єкта експертизи. При цьому об'єкта експертизи стосується лише п. 3 із визначеного вище, а п. 2), 4), 5) застосовні до порядку проведення судової експертизи.

Оскільки методи проведення досліджень є загальновідомими науковими даними, то виключно про методику проведення дослідження йдеться у ч. 2 ст. 518 КПК України «Особливості проведення експертизи у кримінальному провадженні, яке містить державну таємницю»[1]. Так, у нормі права зазначається про те, що якщо під час проведення експертизи використовуються ті методики, або технології чи інформація, що містять охоронювану державою таємницю (урегульована Законом України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 № 3855-ХІІ – Ю. Ц.), в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються.

Кодекс адміністративного судочинства України не містить будь-яких згадок про методики. Аналогічна ситуація і в тексті Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України. Тобто зазначені процесуальні кодекси жодним чином не вказують на методику проведення експертизи як єдино вірну підставу для визнання цієї експертизи правильною.

Водночас, у текстах відповідних процесуальних кодексів наголошується на тому, що експертом може бути лише та особа, що володіє спеціальними знаннями, які є необхідними для з'ясування відповідних обставин справи (ст. 72 ЦПК України, ст. 68 КАС України, ст. 69 ГПК України), або ж як зазначено у ч. 1 ст. 69 КПК України: «Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань» [1].

Окрім того, в ч. 3 ст. 8 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що не реєструються методики проведення судово-медичних та судово-психіатричних експертиз, що є ще одним підтвердженням того, що висновок судового експерта як процесуальне джерело доказу є особистим, та не обов'язково має засновуватись на методиці [2].

Звідси випливає, що основний акцент при залученні експерта у будь який вид судочинства визначається його знаннями. При цьому наявність чи відсутність методики проведення будь-якої судової експертизи не є основоположним для залучення експерта як фахівця у відповідній сфері знань. Тобто методика проведення судової експертизи не є засадничим фактором правильності такої експертизи.

Підтвердженням викладеного вище є також і положення п. 1.4. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (від 08.10.98 № 53/5)[3]. У цій Інструкції зазначається, що під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються: 1) відповідні методи дослідження, 2) методики проведення судових експертиз, 3) нормативно-правові акти та нормативні документи (3.1) міжнародні, 3.2) національні та 3.3) галузеві стандарти, 3.4) технічні умови, правила, норми,

положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), 4) чинні республіканські стандарти колишньої УРСР 5) державні класифікатори, 6) галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР, 7) науково-технічна довідкова література, 8) програмні продукти 9) тощо (тут не визначено, що саме може також бути застосоване для проведення судових експертиз).

Визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, (методів дослідження)) належить до компетенції експерта».

Для тлумачення цієї норми застосуємо семантико-юридичний аналіз. Такий аналіз указанного пункту 1.4. дає беззаперечне ствердження про можливість використання під час проведення судової експертизи методів дослідження та/або методики проведення судових експертиз, та/або нормативно-правових актів, та/або нормативних документів (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), та/або чинних республіканських стандартів колишньої УРСР, та/або державних класифікаторів, та/або галузевих стандартів, та/або технічних умов колишнього СРСР, та/або науково-технічну літературу, та/або довідкову літературу, та/або програмні продукти, та/або будь-які інші інформаційні джерела для проведення судової експертизи, оскільки положення цього п.1.4. допускають «відкрите» формулювання норми із використанням «тощо».

Таким чином ми проходимо до висновку про те, що при відсутності методики для дослідження особливого значення набуває використання інших інформаційно-знансєвих джерел під час проведення дослідження (в т.ч. методів) у межах виконання судової експертизи і це є допустимим.

Вище викладений висновок буде актуальним під час аналізу висновку експерта стороною захисту, а також під час оцінки такого висновку стороною обвинувачення, слідчим суддею та судом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 року № 4038-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень від 08.10.98 року № 53/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

Яковчук Сергій Віталійович,

доцент кафедри вогневої підготовки

Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ «КРИМІНАЛІСТИЧНОЗНАЧИМОЇ ІНФОРМАЦІЇ» ПРО ОСОБУ-ЗЛОЧИНЦЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Успіх будь-якої людської діяльності, у тому числі й такої специфічної, як розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, безпосередньо залежить від рівня забезпечення необхідною інформацією. А особливо це актуально у період воєнного стану. Саме кваліфікований аналіз і синтез інформації про об'єкти, які мають відношення до події кримінального правопорушення, отриманої з різноманітних джерел, її інтерпретація, уміле використання лежать в основі ефективного та швидкого розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Необхідність накопичення й обрання інформації для неодноразового використання в майбутньому свого часу ініціювала появу величезної кількості інформаційних систем у

різних сферах людської діяльності. Сьогодні своєрідним підґрунтям удосконалення основ інформаційного забезпечення розслідування стала інформатизація суспільства, зростання ролі інформації в управлінні та вирішенні найрізноманітніших завдань. Указані технології надають обліковій діяльності іншого якісного витоку розвитку. Завдяки інтеграції різних за змістом і формою відображення даних з інформаційних масивів створюються інформаційні системи, що включають величезну кількість розподілених баз даних з можливістю доступу до інформації з будь-якої віддаленої точки доступу через ядро інтегрованого банку даних. Але й це ще далеко не все. Сучасні автоматизовані інформаційні системи завдяки програмному забезпеченню самостійно в автоматичному режимі здійснюють аналіз інформації всіх баз даних. Основною в діяльності Національної поліції є інформаційно-телекомунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України» – сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обробки відомостей, що утворюються у процесі діяльності Національної поліції України та її інформаційно-аналітичного забезпечення [1]. Крім цього, в сучасних умовах, ключове значення відіграє і кримінальний аналіз, який виступає специфічним видом інформаційно-аналітичної діяльності, яка полягає в ідентифікації та щонайточнішому визначенні внутрішніх зв'язків міжрізними видами інформації (відомостями, даними), що стосуються злочину, і будь-якими іншими даними, отриманими з різних джерел, їх використанні в інтересах ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, їх аналітичної підтримки[2, с. 9-10].

Починаючи від моменту реєстрації інформації про кримінальне правопорушення у ЄРДР, обираючи заходи організаційного плану та виконання їх, планування та проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій і взагалі весь хід досудового розслідування здійснюється в рамках інформаційного потоку.

Про які ж відомості може йти мова при розслідуванні? Перш за все необхідно зазначити, що за характером це повинна бути інформація, що має відношення до події злочину, тобто мова йде про «криміналістично значиму інформацію». При цьому, важливого значення відіграють методи встановлення такої інформації. Як відмічав О.С. Франков, одним з ефективних методів встановлення криміналістично значущих обставин кримінальному провадженні є метод моделювання, який полягає у створенні уявної або матеріальної моделі (яка має необхідну для дослідження схожість із розташованим у сфері кримінального судочинства оригіналом), а також у подальшому дослідженні цієї моделі як засобу отримання криміналістично значущої інформації, необхідної для розкриття, розслідування та попередження злочину [3, с. 549].

При цьому, В. В. Тіщенко, зазначає, що джерелами або носіями інформації в криміналістичній літературі називають об'єкти, що містять у собі криміналістично значущу інформацію, яка використовується з метою доказування й прийняття обґрунтованих процесуальних і тактичних рішень. Однак джерело інформації міститься й зберігається в її носії як у формі, що містить у собі її зміст. Зусилля слідчого спрямовані на розшук і розшифровку носіїв (потенційних джерел) інформації, одержання відомостей, що містяться в них, а також процесуальне закріплення, після чого носії інформації стають джерелами доказової інформації [4, с. 148]. Іншими словами, під «криміналістично значимою інформацією» слід розуміти будь-які відомості, використання яких в процесі розслідування є важливішою умовою швидкого та повного розкриття злочину.

Проблему «накопичувача інформації», що виникає в зв'язку з цим, В.І. Батищев вирішує наступним чином: він пропонує розглядати в якості такого кримінальну справу, нині матеріали кримінального провадження. На основі аналізу думок автора, та з врахування сучасних норм кримінального процесуального законодавства можна умовно поділити матеріали кримінального провадження в залежності від характеру інформації на групи за наступними ознаками: 1) матеріали кримінального провадження із вичерпною первинною інформацією, що перетворена в якісні докази; 2) із вичерпною первинною інформацією, що не перетворена у докази; 3) з достатньою інформацією, але з поганим її процесуальним оформленням; 4) матеріали кримінального провадження з недостатньою інформацією: а) що

перетворена в якісні докази; б) що перетворена в неякісні докази; 5) матеріали кримінального провадження із недостатньою інформацією, не перетвореною у докази [5, с. 96].

Подібна систематизація матеріалів кримінального провадження визначається трьома основними компонентами: наявністю первинної інформації (вичерпною або недостатньою), «перетворюючим» моментом та отриманими в результаті трансформації доказами (якісними або неякісними). В той же час автор, на жаль не дає яких-небудь конкретних орієнтирів для аргументації права на «існування» своєї концепції, тобто не пояснює, що розуміти під «вичерпною» та «недостатньою» інформацією, що стоїть за поняттям «якісних» та «неякісних» доказів та чому інформація повинна «перетворюватись» у докази.

Ми не можемо погодитись з такою позицією, на основі тих положень, які несе у собі змістовне навантаження понять «криміналістично значима інформація» та «докази», у зв'язку з чим вважаємо за необхідне звернутись до частини 1 статті 84 КПК України, згідно з якою доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [7].

На основі вищевикладеного, та враховуючи вимоги КПК України приходимо до наступних висновків: 1. Поняття «криміналістично значима інформація» ширше за об'ємом поняття «доказів», причому перше «поглинає» останнє; 2. Матеріали кримінального провадження можуть розглядатись як свого роду накопичувач «криміналістично значимої інформації», але лише тієї її частини, що має форму «доказів»; 3. «Інформаційний» аспект забезпечення розслідування складається з отримання «криміналістично значимої інформації» та використання її для швидкого та повного розкриття злочину, що виражається у провадженні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів для встановлення події кримінального правопорушення, осіб, винних у їх вчиненні, та їх покаранню. Останнє положення містить явну вказівку на центральну проблему розслідування, що стосується організації взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами для отримання та використання «криміналістично значимої інформації» про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Тому, використання криміналістично значимої інформації під час розслідування кримінальних правопорушень передбачає аналіз і систематизацію будь-яких фактичних даних, що мають відношення до події, будь-яких даних, що потрапили в орбіту кримінального судочинства. Саме тому актуальності набуває питання кваліфікованого накопичення такої інформації.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» Наказ МВС України від 03.08.2017 № 676. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text>
2. Основи кримінального аналізу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.
3. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка Луганськ. 2009. 664 с.
4. Франков О.С. Щодо пошуку найбільш оптимальних методів розкриття та розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2021. С. 548–550. DOI
5. Тіщенко В.В. Теоретичні й практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
6. Яковчук С.В. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування серійних вбивств : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 252 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 № 4651-VI *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Палига Ілліна Василівна,

Здобувачка вищої освіти соціально-правового факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Суспільство представляє систему, яка складається з історично визначених форм суспільних відносин, що сформувалися в процесі спільної практичної та духовної діяльності людей з перетворення природи й власного життя. При цьому суспільні відносини – це багатоманітні зв'язки між соціальними спільнотами, а також усередині них у процесі їх економічної, соціальної, політичної, духовної та іншої діяльності.

Захист соціальних прав діючого працівника поліції або ж особи, яка завершила несення служби та потребує встановлення пенсійного забезпечення, на практиці є вже не процедурно складним як раніше, коли тільки формувалися механізми надання соціальних гарантій цій категорії громадян. Соціальний захист громадян у непростих умовах сучасної Української держави залишається невирішеною проблемою, що створює перешкоди на шляху до розвитку та становлення стабільності у суспільстві

Питання, що пов'язані з правоохоронною діяльністю та соціально-правовим аспектом забезпечення діяльності правоохоронних органів, завжди у центрі уваги учених, різних галузей на напрямів права в Україні, зокрема, й інших галузевих наук. Зазначену проблематику комплексно розробляли О.М. Бандурка, В.М. Безчасний, В.Т. Білоус, В.В. Галунько, Ю.О. Загуменна, Р.А. Калюжний, В.М. Колпаков, А.Т. Комзюк, А.М. Кучук, О.А. Мартиненко, М.І. Мельник, Т.І. Пікуля, В.М. Плішкін, В.О. Сergyгін, В.Я. Тацій, П.І. Хамула, Ю.С. Шемшученко та ін. Завдяки зусиллям зазначених та інших вчених вироблено методологію та наукові підходи до вивчення правоохоронних органів, сформовано понятійний апарат, обґрунтовано роль і місце правоохоронних органів у системі соціального захисту населення.

Варто зазначити, що вчені по-різному трактують поняття «правоохоронної діяльності», але всі вони мають однаковий сенс. Найчастіше правоохоронну діяльність визначають як вид державної діяльності, яка здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних засобів впливу в точній відповідності до закону і при неухильному дотриманні встановленого ним порядку

На думку таких науковців, як А.М. Колодія, А.Ю. Олійника, правоохоронні органи – це структуровані колективи службовців, що здійснюють державні і недержавні функції контролю, нагляду, досудового слідства, охорону і захист усіх форм власності, охорону природи, охорону прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, виконують інші правоохоронні функції [2, с. 245].

Під соціальним забезпеченням працівників слід розуміти діяльність держави за рахунок коштів Державного бюджету в рамках соціального страхування, соціальної допомоги та соціального обслуговування щодо певної категорії працівників [5].

Соціальний захист працівників правоохоронної системи гарантується й іншими законодавчими актами, які регулюють діяльність таких органів. Одним із видів правоохоронних органів є органи внутрішніх справ, а саме Національна поліція України, тож соціальний захист працівників цього органу гарантує Закон України «Про Національну поліцію».

Відповідно до Конституції України, де в ст. 3, відповідно до Загальної декларації прав і свобод людини, закріплено положення, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Закон містить як загальні гарантії здійснення прав людини, так і безпосередні гарантії здійснення права громадян, в тому й числі, на соціальний захист [6].

Сьогодні, в усьому світі, у процвітаючій Європі, особливу увагу звертають на соціальний захист співробітників правоохоронних органів, адже їхня професійна діяльність досить часто пов'язана з небезпекою та високим рівнем ризику для життя та здоров'я. Важко не погодитись із думкою про те, що важливою ознакою статусу будь-якої соціальної групи в суспільстві є її матеріальне становище [7].

Одна з головних вимог забезпечення якості персоналу правоохоронних органів – належне грошове утримання та забезпечення іншими матеріальними благами.

Орієнтація на розв'язання соціальних проблем важлива для будь-якої категорії громадян. Відмінність полягає в тому, що у громадській сфері повинні забезпечуватися умови для задоволення потреб громадян, а будуть вони реалізовані чи ні – справа самих громадян. На державній службі в правоохоронних органах інше становище: умови реалізації потреб правоохоронців забезпечуються державою, нею ж регламентуються й відповідні правові механізми.

Деякі науковці звертають увагу на ту обставину, що сьогодні більшість гарантій із соціального забезпечення працівників правоохоронних органів не можуть бути реалізовані з огляду на відсутність необхідного обсягу бюджетних асигнувань.

Висновки. Отже, неналежний рівень соціального захисту правоохоронців в умовах сьогодення спричинений відсутністю стабільності та системності законодавства, що повинно його гарантувати, а також справедливого державного фінансування, що надалі сприяє соціальній незахищеності працівників правоохоронних органів та членів їхніх сімей. Проаналізувавши нормативно-правові, які регламентують соціальний захист правоохоронців, можна стверджувати, що більшість із них мають схожі положення, але суть їх полягає в регулюванні питань оплати праці, часу для відпочинку та відпусток, медичного забезпечення й виплати одноразової грошової допомоги в разі настання певних випадків тощо.

Рівень соціального захисту працівників правоохоронних органів має так чи інакше компенсувати обмеження, які встановлені для правоохоронців, і складні умови професійної діяльності, такі як фізичні, психологічні та емоційні фактори, а також бути своєрідним стимулом у діяльності правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. «Про національну безпеку»: Закон України № 2469-VII від 21 червня 2018 року: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Іншин М.І., «Сутність і значення соціального забезпечення працівників поліції в сучасних умовах», Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». Випуск № 4/2015, ст. 269-277
4. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Правознавство : підручник. Київ: Правова єдність, 2009. 792 с
5. Нагорна В.В. Щодо проблеми визначення поняття «правоохоронні органи» у правовій науці та законодавстві України. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 6. С. 44-48.
6. Синявська О. Ю. Проблеми правового захисту працівників органів внутрішніх справ як суб'єктів правоохоронної діяльності // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2004. – Вип. 25. – С. 317–327. с. 320
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т 5. П-С. Київ: «Юридична думка», 2003. 736 с

Туровець Юрій Миколайович,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ «ЗА ГАРЯЧИМИ СЛІДАМИ» ТА ПРОТИДІЇ КІБЕРАТАКАМ

З початком військової агресії Російської Федерації проти України значно збільшилась кількість кібератак на українські ресурси та бази даних. У зв'язку із чим виконавчими органами влади було одразу вжито заходів щодо запобігання витоку стратегічно важливої інформації шляхом тимчасового закриття електронних реєстрів та загальнодоступних баз даних. Проте, цього однозначно було не достатньо для повноцінної реакції на прояви агресії на «діджитал-фронті».

Саме тому, наслідком послідовної роботи з попередження та боротьби із подібними явищами стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 15 березня 2022 року № 2137-IX [1].

Як доречно зазначає Хавронюк М.І., після 24 лютого 2022 року, станом на 1 травня 2022 року, Верховна Рада ухвалила дванадцять законів про внесення змін до КК України, яким Кодекс доповнено сімома новими статтями, а до двадцяти його статей внесені зміни [2]. Саме тому, можемо стверджувати, що кримінально-правовий та кримінальний-процесуальний нормотворчий процес ефективного захисту інтересів держави і громадян України у період воєнного стану є дуже результативним.

Систематизуючи законодавчі новації процесу досудового розслідування за «гарячими слідами» та протидії кібератакам можна окреслити їх по таким напрямкам:

- комп'ютерні дані визнано джерелом доказів;
- передбачено нові форми процесуальних рішень;
- деталізовано порядок вжиття заходів забезпечення кримінального провадження щодо комп'ютерних систем та даних;
- сторону обвинувачення наділено додатковими повноваженнями щодо проведення слідчих (розшукових) дій;
- визначено випадки можливості накладення арешту на комп'ютерні системи та застосування арешту віртуальних активів;
- оновлено визначення негласних слідчих (розшукових) дій (далі - НС(Р)Д), що передбачає зняття інформації з комунікаційних мереж;
- викладено у новій редакції положення щодо НС(Р)Д, що передбачає установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу);
- визначено особливості зберігання та дослідження носіїв на яких зафіксовані відомості НС(Р)Д [3].

На нашу думку, потрібно окремо деталізувати особливості тимчасового вилучення майна, яке може здійснюватися під час затримання, огляду, обшуку про що негайно складається відповідний протокол, копія якого надається особі, в якій таке майно вилучено.

У нових законодавчих нормах визначено випадки у яких дозволяється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин (якщо вони безпосередньо не зазначені в ухвалі суду), зокрема, якщо:

- їх надання разом з інформацією є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або
- такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення, або
- є засобом чи знаряддям вчинення кримінального правопорушення, або

- доступ до них обмежується чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

У разі необхідності, слідчий чи прокурор виготовляє копії інформації, що міститься в комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах із залученням спеціаліста. При цьому, у випадку вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, на вимогу володільця, з використанням матеріальних носіїв, із залученням спеціаліста, йому залишають копії інформації (якщо її обіг не заборонено законом).

На нашу думку, враховуючи те, що досить важливим є потреба у не обмеженні власника у доступі до фінансово-господарської чи бухгалтерської інформації, відповідна новація матиме позитивний ефект у разі вилучення комп'ютерних систем у представників бізнесу.

Підсумовуючи варто зазначити, що розкриття злочинів по «гарячим слідам» має свою особливість обумовлену часовими рамками процесу досудового розслідування, використанням відповідних засобів, методів та ресурсів і підвищеною ефективністю дій органів досудового розслідування. Особливо важливим є дане питання у період воєнного стану коли загрози порушенню прав і свобод громадян, а також завдання шкоди національній безпеці надзвичайно високі.

Щодо законодавчого унормування досліджуваної проблематики, то доцільним було б проаналізувати ефективність практики застосування прийнятих законодавчих новацій і за результатами виявлення недоліків доопрацювати і розробити відповідні зміни до законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022 р. № 2137-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>
2. Блог Миколи Хавронюка. 2022. URL: <https://racurs.ua/ua/blogger/Mykola-Khavroniuk.html?fbclid=IwAR18euALgqsiJwUAv3QzpEgDT1hKWPnjVMF6XhzDlPjgYSFTauETzkEcMuI>
3. Глушко І., Кольчинська К. «Диджиталізація» кримінального провадження: що нового? Офіційний сайт юридичної компанії GOLAW. 2022. URL: https://golaw.ua/ua/insights/publication/didzhitalizacziya-kriminalnogo-provadhennya-shho-novogo/?fbclid=IwAR3RcitK7kMtWZ7tF_6yG8WQMPApFcuSKwbeBjgFbNrYAar5Z0N4P7AMc6U

АДВОКАТУРА В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

*Присяжна Анна Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ ЯК ПРАВОВА ГАРАНТІЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дотримання юридичної таємниці - головна традиція у світовій адвокатській практиці. Адвокатська таємниця є необхідною умовою існування адвокатури, бо надання юридичної допомоги будь-кому, хто її потребує можливо лише тоді, коли законодавчо закріплені гарантії нерозголошення відомостей, викладених адвокату його клієнтом (довірителем).

Адвокатська таємниця постає найчастіше у вигляді проблеми, яку неможливо вирішити, викликаючи жваві диспути, гострі суперечки. Це один з «вічних» питань адвокатської діяльності, подібний квадратуру кола [1].

М. Молло стверджував: «Віра в святість адвокатської таємниці складає одну з істотних умов адвокатури» [2, с. 68]. Свого часу видатний російський юрист А. Коні зазначав: «Між захисником і тим, хто в тривозі і тузі від обвинувачення, що грізно насувається, встановлюється тісний зв'язок довіри і щирості. Захиснику відкриваються потайні сторони душі, йому намагаються роз'яснити свою невинність або пояснити своє падіння і свій, приховуваний від інших, ганебний вчинок, такими подробицями особистого життя і сімейного побуту, по відношенню до яких сліпа Феміда повинна бути і глухою» [3, с. 24].

Повага принципу конфіденційності є необхідною та щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом та клієнтом, без яких неможливо належним чином надати професійну правничу допомогу, захист та представництво. Мав рацію Е. Бенедикт, який писав, що: «Адвокат, який взяв на себе роль свідка, позбавляє обвинуваченого останньої підтримки, яка була надана йому законом в особі захисту» [18, с. 30]. Забезпечення конфіденційності інформації, визначеної як предмет юридичної таємниці згідно з українським законодавством, або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується [4]. Лише при дотриманні конфіденційності адвокат може розраховувати на довіру свого клієнта, а він, у свою чергу, на те, що адвокат, якому він довірив свою честь і свободу, не буде використовувати довіру з метою заподіяння шкоди. Так, ще однією гарантією для клієнта є те, що складаючи Присягу адвокат бере на себе обов'язок «дотримуватися принципу конфіденційності» [5].

Засаду адвокатської таємниці можна охарактеризувати і як юридичну, і як етичну. З цього приводу Д. Ватман писав: «Принцип адвокатської таємниці встановлений законом і, отже, є правовим стандартом, який у певних випадках визначає права та обов'язки учасників процесуальної діяльності при здійсненні правосуддя. Однак це процесуальне правило, яке в основному стосується адвокатів, має глибоко моральне значення, що робить його одним із найважливіших принципів професійної юридичної етики» [6, с. 41].

В Україні зміст адвокатської таємниці визначено законом. Частиною 1 статті 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5].

В юридичній літературі висловлювалося припущення, що зміст адвокатської таємниці полягає в самому безпосередньому зверненні клієнта до адвоката для захисту та надання правової допомоги. Також вважалося, що змістом адвокатської таємниці є також вся

діяльність адвоката пов'язана зі здійсненням захисту прав та інтересів клієнта, включаючи розуміння всіх його нюансів [7, с. 28].

А. Кучерена, визначаючи поняття адвокатської таємниці, вважає, що адвокатська таємниця є необхідною передумовою існування адвокатури та одночасно процесуальною гарантією повноти, об'єктивності та змагальності процесу [8, с. 47]. Важко суперечити цьому визначенню.

С. Логінова вважає, що адвокатську таємницю слід розглядати у двох аспектах, а саме як таємницю клієнта (факти та причини звернення, інформація про особисте життя тощо, які не можуть бути розкриті без дозволу клієнта) та таємницю адвоката (умови договору, суть консультацій, порад та пояснень, зміст юридичних документів, складених адвокатом тощо). «Таємниця клієнта має вирішальне значення, оскільки, в широкому розумінні, і таємниця адвоката також є таємницею клієнта» [9, с. 13]. Цей підхід не може бути прийнятим, оскільки факт та підстави для звернення, інформація про особисте життя, умови договору, суть консультацій, порад та роз'яснень, зміст юридичних документів, підготовлених адвокатом, у цьому випадку це все є адвокатською таємницею, яку повинен зберігати адвокат, його помічник та стажист, особа, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом. Вважаю, що для правильного визначення поняття адвокатської таємниці необхідно відштовхуватися від інформації, яка є предметом цієї таємниці.

Переконана, що предметом адвокатської таємниці також має бути електронна кореспонденція між адвокатом та його клієнтом, зміст їх телефонних дзвінків, телеграфної та іншої кореспонденції, оскільки стаття 31 Конституції України передбачає, що кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Також не можна погодитись із висловленою думкою про те, що адвокат має право ділитися інформацією, яка є таємницею адвоката, зі своїми колегами - іншими адвокатами [10, с. 61-62]. Останні не зобов'язані зберігати отриману інформацію щодо конкретного випадку, коли вони не виконують професійних функцій, а отримали цю інформацію шляхом спілкування з колегою.

Водночас актуальним є питання: з якого моменту адвокат, який володіє таємницею клієнта, зобов'язаний її зберігати? Закон не встановлює граничного терміну зберігання інформації, яка є адвокатською таємницею. Проте, дія принципу конфіденційності не обмежена в часі. Тому, слід наголосити, на тому, що при здійсненні професійної діяльності адвокату заборонено розголошувати адвокатську таємницю незалежно від часу, який минув з моменту отримання таких відомостей.

Приходимо до висновку, що одним з ключових елементів ефективної правової допомоги є адвокатська таємниця. В іншому випадку змагальний характер судового процесу усувається, і адвокат стає звичайним радником (консультантом), тим самим позбавляючи особу, яка звернулася до адвоката за юридичною допомогою, можливості ефективно відстоювати свої права та інтереси.

Список використаних джерел:

1. Залогина О. Г. Института адвокатской тайны в советскую эпоху: проблемы становления и совершенствования: материалы I Междунар. науч. конф. (г. Уфа, июль 2012 г.). 2012. URL: <https://moluch.ru/conf/law/archive/42/2551/>
2. Молло М. Правила адвокатской профессии во Франции / пер. с франц. – М.: Издание Н. П. Шубинского, 1894. 98 с.
3. Кони А.Ф. Уголовный процесс: нравственные начала. М., 2000. 132 с.
4. Правила адвокатської етики: затвердженні звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09 червня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
6. Ватман Д. П. Адвокатская этика (нравственные основы судебного представительства по гражданским делам). - М.: Юрид. лит., 1977. 94 С.

7. Зинатуллин З. З. Этика адвоката-защитника. – Ижевск, 1999. 98 С.
8. Кучерена А. Адвокатская тайна. Законность. 2003. № 2. С. 47–50.
9. Логінова С. Адвокатська таємниця: теорія і практика: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.10: Київ, 2002. 19 с.
10. Стецовский Ю. И. Охрана личной жизни граждан и адвокатская тайна. Сов. гос. и право. 1987. №3. 60-63 С.

Хмелевська Наталя Володимирівна

кандидатка юридичних наук, доцентка, адвокатка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ОТОТОЖНЕННЯ АДВОКАТА З КЛІЄНТОМ

Останнім часом, особливо в умовах воєнного стану, актуальним є питання ототожнення адвоката з клієнтом. Часто можна почути про те, що наше суспільство разом з підозрюваною (обвинуваченою) особою засуджує адвоката, який здійснює його захист. Окрім того, почастишали випадки повідомлення адвоката про підозру як пособнику при вчиненні злочинною організацією злочину.

Питаннями захисту прав адвокатів займалися такі вчені як В.В. Заборовський, А.М. Бірюкова, М. Р. Аракелян, А. В. Іванцова, П. В. Хотенець, Т. В. Варфоломєва та багато інших, однак на сьогодні залишаються проблеми, на які потрібно звернути увагу та вирішити.

П. 16 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» містить норму права наступного змісту: забороняється ототожнення адвоката з клієнтом. Рада адвокатів України вказала про необхідність безумовного утримання (без жодних виключень) фізичних або юридичних осіб (у тому числі суддів, слідчих суддів, прокурорів, слідчих, детективів, оперативних співробітників) від вчинення будь-яких дій та прийняття будь-яких рішень стосовно адвоката, які б свідчили про уподібнення адвоката з його клієнтом та/або його інтересами. Також було зазначено, що держава в особі її органів, посадових та службових осіб (зокрема, судді, слідчі судді, прокурори, слідчі, детективи, оперативні співробітники) повинна вживати ефективних заходів, спрямованих на попередження випадків такого ототожнення, а також притягнення винних до юридичної відповідальності [1]. Тобто, чітко та зрозуміло для кожного роз'яснили про неприпустимість ототожнення адвоката з клієнтом та попередження подібних випадків.

Передумовою роз'яснення стало звернення адвоката Кравця Р.Ю., якому була вручена підозра у скоєнні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 255 та 351-2 КК України, де зазначено, що адвокат діяв як пособник при вчиненні злочинною організацією злочину та «схиляв» клієнта до обрання саме такої стратегії та тактики захисту. При цьому, способом для досягнення адвокатом Кравцем Р.Ю. «злочинної мети» було, на думку слідства, звернення із позовами та клопотаннями до суду в інтересах його клієнтів та до Вищої ради правосуддя з метою вплинути на виконання повноважень членів ВККС України.

Розглянемо окремі ситуації ототожнення адвоката з клієнтом на конкретних прикладах. Саме аналізуючи їх можна чітко зрозуміти в чому проявляється ототожнення. У ситуації № 1: «клієнт не має бажання з'явитися до суду у зв'язку із неотриманням заздальгідь судової повістки, при цьому, в момент слухання справи захисник повідомляє суд, що його клієнта не повідомляли, на що суд говорить адвокату, що це ж вас клієнт то приведе його до залу суду». Таке можна часто почути у залі судового засідання, однак подібна поведінка суддів свідчить про сприйняття адвоката з клієнтом як єдиного цілого.

У ситуації № 2: «Суддя говорить під час іншого судового засідання, коли клієнт нетипової поведінки приходить у якості вільного слухача на судовий процес, де участь

приймає його захисник по іншій справі, ну то ви їх спеціально приводите, щоб вони зривали судові засідання ...». Така поведінка судді явно свідчить про його впевненість у тому, що адвокат управляє своїм клієнтом та ототожнення їх.

Ситуація № 3: «Ну то ви на нього впливаєте і він вас слухає, то поговоріть з ним, ви ж друзі, ви по багатьом процесам ходите разом...., хоча фактично наші відносини є відносини як адвоката та клієнта!!!». Суд у такій ситуації ототожнює адвоката з його клієнтом, що є неприпустимим [2].

Аналізуючи власну практику, згадується випадок, коли під час розгляду багатоепізодного кримінального провадження щодо шахрайства потерпілі засуджували мене, як захисника, разом з клієнтом. Така поведінка свідчить, що суспільство часто сприймає адвоката і його клієнта як єдине ціле, що є помилковим.

Під час воєнного стану проблема ототожнення адвоката з клієнтом набула особливого загострення, особливо у кримінальних провадженнях, де особа підозрюється/обвинувачується у кримінальних правопорушеннях проти основ національної безпеки. Захищаючи такого клієнта, в більшості випадків, наше суспільство критикує адвоката, думаючи, що захисник підтримує, заохочує та розділяє незаконні дії свого клієнта, таким чином ототожнюючи адвоката з особою, яку притягують до кримінальної відповідальності. Однак це помилкова позиція, бо в правовій і демократичній державі право на захист гарантується кожному.

Так, нещодавно Солом'янський районний суд проголосив перший вирок у справі про воєнні злочини російських військових під час повномасштабного вторгнення до України, яким засудив до довічного позбавлення волі російського військового. Слід зазначити, що нашою державою був забезпечений захисник у цьому кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Додаток до рішення Ради адвокатів України № 49 від 05 серпня 2020 року. Роз'яснення положення статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо заборони ототожнення адвоката з клієнтом. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2020-08-05-r-shennya-rau-49_5f4637e9c8bd4.pdf
2. Денис Ковш. PRO ототожнення адвоката з клієнтом як інструмент тиску на захисників у процесі. URL: <https://pravokator.club/news/pro-ototozhnennya-advokata-z-kliientom-yak-instrument-tysku-na-zahysnykiv-u-protsesi/>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Теоретико-прикладні проблеми
юридичної науки на сучасному етапі
реформування кримінальної юстиції
пам'яті В.П. Колгана**

**збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 27 травня 2022 року)**

Відповідальний редактор – *Крушинський С.А.*

Комп'ютерний набір – *Нікіфорова Т.І.*

*Зображення на титульному аркуші з
<https://e-learning.iir.edu.ua/enrol/index.php?id=1025>*

Рекомендовано до видання вченою радою
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Протокол № 14 від 30 травня 2022 року

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8
Тел.: (382) 71-75-91, (382) 71-80-80
Ел. адреса: nauka@univer.km.ua www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6982 від 19.11.19 р.